

RUSSLAND I NORSK PRESSE

En undersøkelse av hovedstadsavisene i perioden 1880 - 1905

Jan-Tore Berghei

*Mastergradsoppgave i historie
Institutt for historie og religionsvitenskap
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Høsten 2010*

JA, SÆT, AT HAN KOM!

*Ja, snart kommer russen,
den farlige bussen,
paa røvertog ruvende,
allting opslugende.
Med staalhvasse poter
han skriver os noter,
som varsler den nære krig!*

*Pyt, lad ham kun komme
med faner og tromme,
med digre kanoner
og skarpe patroner.
Vi er sgu'ke bange,
for vi har den lange
kanon, - som – gik tilbunds!*

*Og vi har majorer
med sabel og sporer,
bedækket med stjerner;
de landet nok værner
Vel taber de hodet
det har de i blodet
Ja, SOMMERFELT ved det, han!*

*Men SCHIBSTED er rolig,
han værger oss trolig
med skydset det kjendte,
om – noget os hændte
Saa lad os kun smede
de løgne saa lede
og tirre det vældige trold!*

*Alligevel, -- om nu
hr. RUSLAND, han kom nu
og greb os i nakken,
hvem skyldte vi takken?
Svar DIETZ os og FRIELE;
da kunde I smile,
mens HØITOMT tog – benene fat!*

Gustav Lærum, illustrasjon (se forsiden) og sang fra bladet Tyrihans, 1892, nr. 20

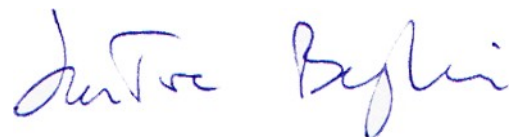

FORORD

«Kristiania, denne forunderlige by som ingen forlater før han har fått mærker av den.»

Dette skrev Knut Hamsun om hovedstaden vår i romanen *Sult* fra 1890. Gjennom arbeidet med denne oppgaven har jeg blitt tatt tilbake i tid, nettopp til denne forunderlige by – med dens unike personligheter, raske utvikling og sterke politiske motsetninger. I år er det 150 år siden Aftenposten ble stiftet, og 100 år siden Bjørnstjerne Bjørnson døde. Både avisens medarbeidere og dikterhøvdingen hadde sine oppfatninger om Russland, tidvis i rak motsetning til hverandre, men stadig i endring. Blant de gamle avisartiklene var det nesten som jeg kunne lukte trykksverten, og jeg fikk en sans for det yrende livet i de mange trykkerier og avisredaksjoner i byen på denne tiden – det moderne gjennombrudd. For dette ble ikke bare en oppgave om Russland, men vel så mye et studie i norsk historie, og om hvordan Russland havnet i rampelyset i det norske politiske liv i perioden 1880–1905.

Denne masteroppgaven har blitt skrevet som en del av prosjektet «Neighbourly Asymmetry: Norway and Russia 1814–2014.» Jeg vil først og fremst takke min veileder, Jens Petter Nielsen, som har bidratt med gode forslag og veloverveide innspill underveis. Omtrent hver gang jeg har vært innom kontoret hans, har jeg gått ut med hendene fulle av interessante bøker og artikler som har hjulpet meg videre i arbeidet. Jeg vil også takke prosjektet for å ha gitt økonomiske støtte til mitt kildearbeid, og for at jeg fikk mulighet til å bli med på konferansen «Norway and Russia in the Arctic» som ble holdt i Longyearbyen i august 2009. Konferansen ble et av høydepunktene i mitt masterstudie, både faglig og opplevelsesmessig. Videre vil jeg takke alle mine medstudenter som har deltatt på masterseminarene ved instituttet. Seminarene våre har gitt meg veldig mye, og har vært en god måte å gi meg selv deadlines underveis. Jeg vil også trekke frem Richard Holt, Narve Fulsås og Sigrun Høgetveit Berg, som har ledet seminarene våre underveis, og som alltid har kommet med konstruktive innspill. Til slutt vil jeg takke familie, venner og det gode sosiale miljøet på lesesalen vår, som alle har gitt meg fornyet motivasjon underveis.

Tromsø, 15. november 2010

INNHALDSFORTEGNELSE

KAPITTEL 1 - INTRODUKSJON AV OPPGAVEN	1
INNLEDNING.....	2
AVGRENSING I TID.....	3
AVGRENSING I KILDER.....	4
BEGREPSFORKLARINGER.....	5
HISTORIOGRAFI.....	7
KILDER OG KILDEKRITIKK.....	10
AVISER.....	11
KARIKATURTEGNINGER	13
BREV.....	13
TEORI.....	13
USES OF THE OTHER.....	14
FORESTILTE FELLESSKAP.....	15
HERMAN OG CHOMSKYS PROPAGANDAMODELL.....	16
DISKURSANALYSE.....	17
METODE.....	19
KAPITTEL 2 - HISTORISK BAKGRUNN	23
INNLEDNING.....	24
OPPFATNINGER OM RUSSLAND PÅ 1700-TALLET.....	24
TIDLIGE NORSK-RUSSISKE FORBINDELSER.....	25
RUSSOFOBIENS RØTTER.....	26
KRIMKRIGEN OG NOVEMBERTRAKTATEN.....	28
DE NASJONALROMANTISKE IDEOLOGIER.....	29
NASJONALISME.....	30
SKANDINAVISME.....	31
PANGERMANISME.....	31
NORSKE AVISER.....	32
MORGENBLADET.....	33
AFTENPOSTEN.....	35
VERDENS GANG.....	37
DAGBLADET.....	38
SOCIAL-DEMOKRATEN.....	39

VITTIGHETSBLADENE.....	40
AFTENPOSTEN OG DET ORIENTALSKE SPØRSMÅL.....	41
BERLINKONGRESSEN.....	42
KONKLUSJONER.....	44
KAPITTEL 3 - RUSSLAND I STORMAKTSPOLITIKKEN.....	45
INNLEDNING.....	46
DEN EUROPEISKE SITUASJON.....	48
REORIENTERING OG NORMALISERING.....	49
RUSSLAND I ASIA.....	52
«RUSLAND OG MANDSCHURIET».....	52
DEN RUSSISK-JAPANSKE KRIG (1904-05).....	54
KONKLUSJONER.....	57
KAPITTEL 4 - EN KJEMPE PÅ LEIRGRUNN.....	61
INNLEDNING.....	62
TSAREN OG ANARKISTENE.....	62
NASJONALITETSSPØRSMÅLET.....	67
JØDENE I RUSSLAND.....	68
KONGERIKET POLEN.....	71
STORFYRSTEDØMMET FINLAND.....	71
KONKLUSJONER.....	78
KAPITTEL 5 - «RUSLAND OG DEN SKANDINAVISKE HALVØ».....	81
INNLEDNING.....	82
FRA PERIFER STORMAKT TIL DIREKTE TRUSSEL.....	83
FORHOLDENE NORDPÅ.....	86
DEN RUSSISKE INVASJONEN AV NORGE.....	88
«DEN NYE SITUATION»: BJØRNSONS OPPGJØR MED DEN RUSSISKE FARE.....	89
CARL CHRISTENSENS REPORTASJER.....	94
TIL ISHAVET.....	94
VERDENS NORDLIGSTE REDAKTØR.....	95
«DET FINNES IKKE ELSKVÆRDIGERE MÆND END DANNEDE RUSSERE».....	96
TIL MURMANKYSTEN.....	97
ADMIRAL MAKAROV.....	98
FREMMEDE ELEMENTER OG NASJONALE RIVNINGER.....	98
POMORHANDELEN.....	100

SAGFILERE FRA NOVGOROD OG STORSVENSK AGITASJON.....	102
SELVSTENDIGHET OG INTEGRITET.....	105
KONKLUSJONER.....	106
KAPITTEL 6 – MOT EN BREDERE OG MER REALISTISK DEKNING?.....	109
HOVEDTREKK I UTVIKLINGEN.....	110
NORDOMRÅDENES INNTOG I PRESSEN.....	110
EN NY SÆRNORSK RUSSOFBI?.....	111
BJØRNSON OG RUSSLAND.....	112
REORIENTERING?.....	113
LITTERATUR.....	115
AVISER OG TIDSSKRIFTER.....	121
AFTENPOSTEN.....	121
DAGBLADET.....	125
MORGENBLADET.....	126
NORSKE INTELLIGENSSEDLER.....	126
VERDENS GANG.....	126
SPITSBERGEN GAZETTE.....	126
TYRIHANS.....	126
INTERNETT.....	127
VEDLEGG.....	129
NORSKE REDAKTØRER 1880–1905.....	129
AFTENPOSTEN.....	129
MORGENBLADET.....	129
VERDENS GANG.....	129
DAGBLADET.....	129
SOCIAL-DEMOKRATEN.....	129
«NORSK SYNSMAATE.».....	130
RUSLAND OG SKANDINAVIEN.....	133
MINE BREVE TIL "PETERBURGSKIJA VJEDOMOSTI".....	136
DEN SKAL HA SLUT!.....	140

KAPITTEL 1

INTRODUKSJON AV OPPGAVEN

Ill.: Andreas Bloch, «Hovedstadspressen i billeder.» Tyrihans, 1894

«Det er ... ganske underlig å legge merke til hvor lenge frykten for Russland fullstendig dominerte sinnene, og stilte alle de mer nære problemer i skyggen.»¹

INNLEDNING

Sitatet over er hentet fra historikeren Gunnar Christie Wasberg i boken *Aftenpostens i hundre år, 1860–1960*. Wasberg omtaler stemningen i norske avisredaksjoner rundt århundreskiftet 1800–1900, men beskriver også samfunnslivet i Sverige-Norge forøvrig. Den russiske visekonsulen i Hammerfest slo i en rapport til den russiske sendemann i Stockholm fra 1902 fast at norsk presse var utpreget antirussisk.² Popov karakteriserte Aftenposten som et russofobisk norsk organ, og hevdet at Russland var «uadskillelig knyttet til hvilket spørsmål det enn skulle være i skandinavisk presse.»³ Ethvert påskudd til å trekke inn og rakke ned på Russland ble brukt, ifølge konsulen. Forsiden til denne oppgaven er en illustrasjon fra det satiriske vittighetsbladet Tyrihans. Bildet skal forestille Tsar Alexander III, for anledningen i en bjørns skikkelse, som kommer for å røve den skandinaviske halvøy. Tegningen er en ironisk fremstilling av det trusselbildet som norske aviser tegnet på denne tiden, og gir oss et hint om hvordan mange så på nabolandet Russland i denne perioden.

Men hvorfor tegnet avisene et såpass skremmende bilde? Forskning har vist at Russland neppe hadde planer om å angripe hverken Sverige eller Norge på denne tiden, og at deres styrker i Finland ville få en defensiv rolle i tilfelle det brøt ut krig i Europa.⁴ Forskning har også vist at frykten for Russland – *russofobien* – hadde sin storhetstid i Europa etter Napoleonskrigene, særlig i Storbritannia, Frankrike og Tyskland. I Norge var Russland også den eneste trusselen som det militære opererte med fra 1820-årene og frem til unionsoppløsningen i 1905, selv om landet aldri hadde vært direkte i krig med Norge i løpet av over tusen år med sameksistens.

Denne avhandlingen er en pressehistorisk undersøkelse om deknningen av Russland. Jeg vil forsøke å gjøre rede for hva som påvirket norsk presse i synet på Russland, og utviklingen i Russlandsbildene som norsk presse tegnet. Hvorfor nettopp Russland fikk denne rollen, ikke bare på 1800-tallet men også senere, er noe jeg lenge har lurt på. Statsviteren Iver B.

---

1 Wasberg 1963: 181

2 Popov 1902

3 Ibid: 17

4 Nielsen 1991

Neumann mener at Russland ble brukt som den konstituerende *andre* i fremveksten av en felles europeisk identitet; Russland ble ifølge Neumann kontrastidentiteten som definerte *Europa* som enhet.⁵ Det europeiske, det germanske og til dels det skandinaviske fellesskapet som vokste fram på 1800-tallet sto alle i et motsetningsforhold til Russland og panslavismen i de slaviske landene. Ønsket om å tilhøre disse europeiske fellesskapene kan ha påvirket synet på Russland i Norge. Nasjonalismen hadde sin sterkeste innflytelse i Norge mot slutten av 1800-tallet, og innvandringen fra Det russiske imperiet, i all hovedsak Finland, bekymret norske politikere; for mange ble økt finsk innvandring et uttrykk for en sentralstyrt russisk ekspansjon. I nasjonalismen fantes det et behov for en klart definert ytre fiende for å styrke det indre fellesskapet. I norsk sammenheng var det Danmark og Sverige som fikk denne rollen, men dette var tross alt land som Norge delte en felles kulturell historie med. Russland var noe eksotisk og fremmed, og fikk derfor en særstilling blant Norges naboland. Norge var i Europas grenseland, og Russland ble en mer grunnleggende kontrastidentitet, som minnet oss om at vi tilhørte Europa. Men hvordan kom bildet av den store nabo i øst til uttrykk i norske aviser?

AVGRENSING I TID

I forbindelse med prosjektet *Det asymmetriske naboskap – Norge og Russland gjennom 200 år 1814–2014* finnes det et stort behov for forskning på hvordan Russland ble oppfattet i Norge, og hvordan Norge ble oppfattet i Russland. Prosjektets leder, professor Jens Petter Nielsen, foreslo at jeg kunne ta for meg norske mediers dekning av Russland innenfor en gitt periode. Etter videre diskusjoner ble vi enige om en nærmere avgrensing til perioden 1880–1905. Dette har jeg valgt både av faglige og praktiske årsaker. Det er naturlig å bruke 1880 og 1905 som skillepunkt, da denne perioden var noe særegent i politisk sammenheng; Norge selvstendigjorde seg i økende grad fra den svenske kongemakten utover 1880-tallet, dette skyter fart med parlamentarismens innføring i 1884, og det hele kulminerer med løsrivelsen i 1905. Denne perioden var også på mange måter avisenes gjennombrudd i Norge, kanskje nettopp på grunn av de politiske stridighetene. Jeg har sett nærmere på hvilken rolle Russland fikk i denne konteksten, og hvordan norske medier omtalte eller oppfattet Russland i forbindelse med slike unionspolitiske spørsmål. I russisk sammenheng danner attentatet på Tsar Aleksander II i 1881 og året 1905, med den feilslåtte revolusjonen og tapet i krigen med

---

5 Neumann 1996

Japan, en god avgrensning. Også her er det først og fremst politiske forhold jeg har lagt til grunn. Denne perioden var turbulent i russisk sammenheng, noe norske aviser belyste i sine spalter; den ustabile situasjonen i landet, attentatene på tsarfamilien, undertrykkningen i Finland, det bakstreverske russiske rikets utvikling og mangelen på politisk frihet er alle aspekter som norsk presse var opptatt av.

Men det er også en praktisk vurdering som ligger til grunn, å undersøke 25 år med kildemateriale er et omfattende arbeid, og det hadde ikke vært gjennomførbart hvis jeg hadde utvidet undersøkelsen til å omfatte en større periode. Historikeren Roald Berg har kommet med viktige bidrag innenfor dette emnet. Berg har forsket på de forsvarspolitiske aspektene i denne perioden, og hevder at 1860-1914 utgjorde russofobiens storhetstid i Norge.⁶ Dette er også en grunn til at jeg har valgt avgrensingen, hvorfor var russofobien så dominerende mot slutten av unionstiden? Fokuset har ellers vært rettet mot andre perioder; det har blitt gjort mye forskning på tiden før og under Krimkrigen på 1850-tallet, men så blir det svært lite frem til tiden etter 1905, hvor man igjen finner forskning på området i forbindelse med Integritetstraktaten fra 1907.⁷ Dette kan ha mange årsaker; etter nederlaget i Krimkrigen trakk Russland seg tilbake fra den europeiske arenaen og fokuserte på intern utvikling, og jeg antar det derfor har vært lite materiale å finne på norsk side frem til 1880-tallet. Den stille perioden etter Krimkrigen er også en årsak til at jeg har valgt 1880 som et startpunkt for min undersøkelse.

AVGRENSING I KILDER

«Hvorfor akkurat aviser?» Dette spørsmålet har jeg ofte fått, og jeg snur vanligvis på spørsmålet og spør «hvorfor ikke?» Nettopp fordi aviser er overalt, deres store spredningen i samfunnet, det faktum at de fleste deler av samfunnet er opptatt av dem, og deres politiske innflytelse bør være nok for å vekke en interesse for å bruke aviser som kilde i mange sammenhenger. Mengden aviser har spilt inn på avgrensingen av oppgaven. For å praktisk gjennomføre forskningsarbeidet har jeg blitt nødt til å begrense omfanget, ikke bare periodisk, men også med tanke på hvilke aviser jeg har sett nærmere på. Avisene reflekterer på mange måter hovedtrekkene i et samfunn, og er svært gode kilder til å plukke opp det Mautner kaller *dominante diskurser*.⁸ Jeg tolker dette til å bety de viktigste meningsutvekslingene, som i min

---

6 Berg 2001

7 Se f.eks. Berg 2008

8 Mautner 2008: 32

sammenheng er representert i Morgenbladet, Aftenposten, Dagbladet og Verdens Gang. Avisers slagkraft er nok en grunn til å studere dem, da de ikke bare spredte meninger, men også spredte *oppfatninger* av virkeligheten i samfunnet.⁹ Ettersom jeg vil studere disse såkalte dominante diskursene har jeg lagt hovedvekt på Aftenpostens dekning, satt opp mot Dagbladet og Verdens gang der det har vært naturlig. Disse tre utgjør de viktigste avisene i min periode.

Andre spørsmål som jeg har ønsket å undersøke har vært om det fantes store kontraster mellom hovedstadsavisenes og de nord-norske avisers dekning av Russland. De nord-norske avisene lå ofte ytterst på venstresiden av norsk politikk, og vil derfor være en naturlig motpol til høyreavisene. I hvor stor grad påvirket dette synet på naboen i øst? Her har det tidligere blitt gjort gode undersøkelser av nord-norske lokalavisers forhold til Russland. *Det asymmetriske naboskap* skal derimot reflektere nasjonale forhold og sammenhenger, så hovedfokuset i denne oppgaven vil derfor ligge på hovedstadsavisene. Men oppgaven kommer også tidvis inn på regionale forskjeller i dekningen, og jeg referer derfor til tidligere forskning når jeg sammenligner med nordnorsk presse mot slutten av min periode. Jeg hadde opprinnelig ønsket å inkludere den voksende arbeiderbevegelsen, blant norske hovedstadsaviser representert av avisen Social-Demokraten, en avis som først kom ut i 1884.¹⁰ Dette har jeg ikke fått gjort i tilfredstillende grad. Siden arbeiderbevegelsen fremdeles var i sin spede barndom i denne perioden, har jeg vært nødt til å nedprioritere akkurat dette aspektet av undersøkelsen. Det er likevel et interessant tema som bør undersøkes nærmere.

BEGREPSFORKLARINGER

- **Russofobi** – eller russefrykt som den også er kjent som, er betegnelsen på den ofte irrasjonelle frykten for et russisk angrep. På 1800-tallet var det en dominerende tanke i Europa; mange fryktet at Russland hadde ambisjoner om verdensherredømme. Noe av dette stammet fra britiske ambisjoner i Det fjerne og nære Østen. Liberale europeere hadde heller ikke noe til overs for autokratiet i Russland, og den voksende germanismen var tuftet på en avgrensing mot de slaviske folkegruppene i øst.
- **Nasjonalisme** – Kraftig forenklet er nasjonalisme en grupperings sterke identifisering med en politisk identitet som er tuftet på nasjonale verdier, med andre ord en *nasjon*. Nasjonen er ofte

---

9 Mautner 2008: 32

10 Skifter etterhvert navn til *Arbeiderbladet* (1923), og *Dagsavisen* (1997)

et forestilt fellesskap hvor gruppen deler felles språk, etnisitet, historie, religion eller kultur. I Norge var det den såkalte norskdomsnasjonalismen som kom seirende ut av 1800-tallet, og som resulterte i Norges brudd med Sverige i 1905.¹¹

- **Skandinavisme** – En utvidet nasjonalisme som appellerte til mange skandinaver på 1850- og 1860-tallet. Løst formulert ønsket de et skandinavisk forbund bestående av Danmark, Norge og Sverige. Skandinavismen vokste fram som en reaksjon på germanismen; det var viktig at de skandinaviske folkeslag sto sammen mot den økte tyske innflytelsen. Etter det tyske forbunds krig med Danmark i 1864 ble skandinavismen av mange erklært død, selv om det kom flere nyskandinaviske initiativ basert på ønsker om et økt svensk-norske samarbeid. Men skandinavismens «indian summer» på begynnelsen av det tyvende århundret ble etterfulgt av en kald vinter etter unionsoppløsningen i 1905.¹²
- **Pangermanisme** – En bevegelse som ville samle alle som enten snakket tysk eller var etniske tyskere i en stat. I norsk sammenheng var det en del som følte at Skandinavia hørte sammen med de tyske folk, og at et skandinavisk forbund burde tilknyttes det tyske. Men gamle tyske synder var ikke glemt. Germanismen i seg selv fikk aldri noe sterkt fotfeste i Norge, men tankegodset påvirket norske intellektuelle. Tysklands samling ble for mange et eksempel til etterfølgelse, og vi må ikke undervurdere effekten dette hadde på det kulturelle og intellektuelle plan.¹³
- **Panslavisme** – I likhet med pangermanismen vokste panslavismen frem etter Napoleonskrigene som et motsvar til fransk dominans over Europa. Slaviske intellektuelle tydde, i likhet med de tyske, til historie, filologi og folkloristikk for å dyrke sitt felles opphav. Slaviske folkegrupper var spredt i en rekke stater, deriblant Det osmanske riket og Østerrike-Ungarn. Russland ønsket å innta en ledende rolle i denne bevegelsen etter tapet i Krimkrigen i 1856, men klarte aldri å oppnå tillit hos de forskjellige slaviske nasjonale grupperingene.¹⁴ Panslavismen var symptomatisk for de døende dynastier i Europa, hvor gamle sammensatte riker i stadig økende grad ble forsøkt erstattet av nasjoner basert på etnisitet. Bevegelsen ble den direkte årsaken til den russisk-tyrkiske krig 1877-1878 og var også en av de mange årsakene til første verdenskrig.
- **Militarisme** – En ideologi som er tuftet på at et sterkt militærvesen er den eneste garantien for politisk sikkerhet og fred. Militarismen betegner også glorifisering av det profesjonelle militærvesen. Den voldsomme opprustingen i Europa fra 1890-tallet gjorde seg også gjeldende

---

11 Se Sørensen (red.) 2001

12 Se Hemstad 2008

13 Anderson 2003: 29

14 Ibid.

i Norge. Norge var faktisk et av landene som økte sine forsvarsbevilgninger mest; i likhet med Tyskland økte Norge forsvarsbudsjettet med 400 % i denne perioden. Til sammenligning økte budsjettene til Storbritannia, Frankrike og Sverige bare med 100 %.¹⁵

PROBLEMSTILLINGER

Denne oppgaven skal undersøke deknningen av Russland i norsk presse i perioden 1880–1905. Jeg vil forsøke å avdekke hvordan bildet av Russland forandret seg over tid, og hva som påvirket denne endringen.

For å finne ut av dette har jeg formulert en rekke underproblemstillinger. Russerfrykten var på sitt høyeste i Europa på 1800-tallet, noe som påvirket norske aviser. Ifølge Jens Petter Nielsen ble Russland, særlig fra svensk side, trukket inn som et propagandaelement i unionsstriden. Men i hvor stor grad har russofobien spilt en rolle i norske avisers fremstillinger av Russland i perioden 1880 til 1905? Unionsstriden dominerte også perioden. I hvilken grad ble avisenes syn påvirket av deres politiske ståsted? Kommunikasjon mellom nord og sør i landet ble effektivisert i denne perioden; nyheter fra nord kom fortere sørover, og fikk større dekning enn tidligere. Finner vi større bruk av kilder nordfra, eller kommer nyhetene fremdeles først og fremst via Sverige og det øvrige utland? Fantes det regionale forskjeller i avisenes fremstilling av vår nabo i øst?

Interne russiske forhold, den internasjonale situasjonen, og indrepolitiske faktorer i unionen kan alle ha påvirket deknningen, men i hvilken grad og på hvilken måte? Nasjonalisme, imperialisme og militarisme kjennetegner denne tiden. Fantes det et hierarki i synet på menneskegrupper? Var det snakk om skandinaviske, germanske og slaviske folk i norsk presse? Forsøkte norske aviser å styrke det norske selvbildet ved å bygge opp et fiendebilde av «de andre», i dette tilfellet russerne? Det reaksjonære Russland var autokratiets siste skanse i Europa. Spilte det liberale politiske synet som var gjeldende i Norge på denne tiden inn? Stilte norske politikere seg kritisk eller var fiendtlig innstilt til tsarstyret i Russland, og påvirket dette avisenes fremstillinger og forestillinger om riket og dets innbyggere?

HISTORIOGRAFI

Når jeg tidligere sier at jeg har valgt perioden 1880 til 1905 fordi det mangler forskning der, er det det norsk-russiske forhold, og særlig på norske holdninger til Russland jeg legger vekt på. Det

¹⁵ I absolutte tall var ikke de norske økningene så store som de ser ut som her, siden utgangspunktet var så lavt, men militarismen satte for alvor sitt preg på det norske samfunnet. Berg 2001: 216f, 234f

finnes naturligvis mye litteratur om unionsåret 1905, og det er som jeg tidligere har nevnt naturlig å vie det året særlig oppmerksomhet. Det var mye som skjedde, og Norge fikk for første gang sitt eget utenriksvesen. Det ble gitt ut flere bøker, særlig i forbindelse med jubileumsåret for unionsoppløsningen i 2005. Her har det norsk-svenske forskningsprosjektet til Torbjörn Nilsson og Øystein Sørensen *1905: nye perspektiver* vært relevant. De ga også ut verket *Norsk-svenske relasjoner i 200 år*, som handler om perioden 1814 frem til i dag. Her fokuseres det på norsk-svenske forhold, noe som har vært nyttig for meg fordi forholdet mellom unionsfellene står sentralt gjennom hele perioden oppgaven omhandler.

Den svenske statsviteren Evert Vedung redegjør for både norsk og svensk argumentasjon i unionsstriden, og har gjort en omfattende bruk av aviser som kilder. Han refererer til mange norske avisartikler, og jeg har hentet både kilder og arbeidsmetoder fra hans arbeid. I rapporten fra det 30. nordnorske historieseminar i Kiruna 16.-18. september 2005; *Naboar i nord: unionsoppløsinga i 1905 og det nordlege rom* er det særlig Jens-Petter Nielsens artikkel *Russland og det norske spørsmål i 1905* som underbygger problematikken og utgreiingen omkring russofobien, «den russiske faren» og ubegrunnede oppfatninger om Tsar-Russland som en ekspandere stormakt med ambisjoner om å tilegne seg norsk territorium i 1905.¹⁶

Øystein Sørensen har forsket omfattende på norsk nasjonalisme, og har skrevet flere bøker på området som jeg har benyttet i denne avhandlingen. Sørensen har også forsket på Bjørnstjerne Bjørnsons nasjonalisme, noe som også har vært spesielt interessant i forhold til min analyse.

Jeg mener likevel at perioden som leder opp til unionsoppløsningen er vel så viktig som selve året 1905. Her har Roald Bergs *Profesjon, union, nasjon: 1814-1905* fra 2001, som er bind to i serien om *Norsk forsvarshistorie*, vært den mest gjennomførte innføringen både i russefrykten og de militære skrekkscenarier som man opererte med, både i det norske og det svenske forsvaret. Berg har i hovedsak fokusert på forsvaret og den forsvarspolitiske debatten, og har ikke sett nærmere på pressens rolle.

Når det gjelder skandinavismen, har Ruth Hemstads doktoravhandling fra 2008 *Fra Indian summer til nordisk vinter: skandinavisme, skandinavisk samarbeid og unionsoppløsningen* gitt meg nyttige innfallsvinkler. Jeg har også sett på Per Fuglums bok *Ole Richter*

---

16 Nielsen 2007: 19f

– Statsministeren fra 1964 og John Sanness' *Patrioter, intelligens og skandinaver: norske reaksjoner på skandinavismen før 1848* fra 1959, som begge har gitt meg en god innføring i den norske skandinavismen. Sanness gjør også rede for oppfatninger om Russland på 1800-tallet, og har dermed dannet en god bakgrunn for mitt arbeid.

Knut Einar Eriksen og Einar Niemis bok *Den finske fare* omhandler først og fremst tiden etter unionsoppløsningen. Men den tar også opp russerfrykt, og boken har vært en nyttig kilde særlig når det gjelder situasjonen i Finland. Mye av den svenske russofobien var knyttet til finske spørsmål. Fantes dette trusselbildet også i norske aviser fra denne perioden, og hvilken utvikling har det i så fall?

For å få en oversikt over norsk presse og mediehistorie har jeg tatt i bruk både Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahls *Norsk mediehistorie* som kom ut i 2008, og Rune Ottosen, Lars Arve Røssland og Helge Østbyes *Norsk pressehistorie* fra 2002. Hans Fredrik Dahl, Nils E. Øy og Idar Flos *Norsk presses historie 1660–2010*, et praktverk i fire bind fra 2010 fikk jeg først lest sommeren 2010, men jeg har benyttet meg av bind II – Presse, parti og publikum 1880–1945 og bind IV – Norske aviser fra A til Å i denne oppgaven. Heller ikke i dette firebinds-verket er Russlands rolle i perioden 1880 – 1905 behørig diskutert, men nevnes i forbindelse med året 1905. Jeg har derimot brukt verket til å forstå samtidens presse og dens rolle, og det har i så måte vært til stor hjelp. Gunnar Christie Wasberg kom i 1960 ut med boken *Aftenposten i hundre år: 1860-1960*. Boken hans har hjulpet meg å danne et bilde av utviklingen i avisen, og har vært gode kilder til hva redaksjonen i Aftenposten mente, også utover det de skrev i avisens utgivelser. Boken har også hjulpet meg til å få en oversikt over hvem som til enhver tid bidro til Aftenpostens redaksjon.

Når det gjelder mer spesifikk forskningslitteratur som er relevant til denne oppgaven, har jeg benyttet meg av Lene Brustinds hovedfagsoppgave fra 2005; *Nordnorske holdninger til Russland: en studie av Nordlys' og Finmarkens dekning av Russland i perioden 1900-1918*. Både kildebruk, analysemetoder og tematikk har hjulpet meg å disponere min egen oppgave. Jeg kommer til å referere til denne oppgaven når jeg skal sammenlikne holdninger i hovedstadsavisene med regionale syn. Er det store forskjeller her?

John Howes Gleason har studert kilder som omhandler britisk-russiske relasjoner i perioden 1814-1841. *The Genesis of Russophobia in Great Britain – A Study of the Interaction of*

Policy and Opinion kom ut i 1950, og hans analyse inkluderte seks ledende britiske aviser. Hans arbeid er derfor direkte relevant for denne avhandlingen, både teoretisk og metodologisk, og har også gitt meg et innblikk i hvorfor russofobien vokste frem i Storbritannia etter Napoleonskrigene, noe som også fant veien til Norge.

Gunnar Åselius har studert fenomenet russofobi i Sverige, og ga i 1994 ut boken *The "Russian Menace" to Sweden. The Belief System of a Small Power Security Elite in the Age of Imperialism*. Åselius går dypt inn i årsakene til hvorfor russofobien ble så fremtredende i svensk politikk, noe som også har vært relevant for min oppgave. Min analyse tar først og fremst for seg den norske diskursen, men jeg har benyttet meg av Åselius som en innføring i den svenske debatten, og trekker hans analyse inn der jeg diskuterer svenske holdninger.

Jens Petter Nielsen har skrevet artikkelen *The Russia of the Tsar and North Norway. "The Russian Danger" Revisited* som virkelig redegjør for russofobien, dens oppkomst og utvikling og har vært viktig for meg å bruke når jeg skal forklare begrepet. Niensens artikkel *The Old Russia and the New Norway (1905-1917); Neighbourliness without fear* gir også en oversikt over utviklingen i forholdet mellom Russland og Norge i tiden etter unionsoppløsningen, og jeg har benyttet den for å se min undersøkelse i en større sammenheng. Fantes det fremdeles forestillinger og urealistiske trusselbilder av Russland etter unionsoppløsningen? Ser man fremdeles tendenser til russerfrykt og russofobi? Snakket man enda om «den russiske faren»?

KILDER OG KILDEKRITIKK

Jeg har sett på aviser som Morgenbladet, Dagbladet, Verdens Gang og Aftenposten i min analyse. Jeg har lagt hovedvekt på Aftenposten, som både var størst og hadde mest utenriksstoff blant avisene i denne perioden, og Dagbladet, som var den ledende venstreavisen. Jeg har supplert dette arbeidet med tidligere forskningslitteratur, blant annet for å belyse regionale forskjeller. Blant de satiriske vittighetsbladene er det særlig i Tyrihans jeg har funnet stoff av interesse, men jeg har også undersøkt Trangvikposten og Theaterkatten. Jeg hadde et ønske om å undersøke Korsaren, men tiden strakk ikke til.

Nasjonalbiblioteket har lagt en hel del aviser ut på sine nettsider i digital form, og dette har vesentlig forenklet bruken og arbeidet med å kartlegge kildene, men ikke alt av materialet jeg har brukt foreligger digitalt. Det er både ressurs- og tidkrevende arbeid å digitalisere

aviser, og Nasjonalbiblioteket har per i dag ikke hatt midler til å fullføre dette arbeidet. De norske universitetsbibliotekene har aviser på mikrofilm, og for aviser og blader som ikke foreligger i digitalt format har jeg benyttet meg av dette. Når det gjelder vittighetsblader finnes Theaterkatten og Tyrihans på mikrofilm hos Nasjonalbiblioteket, og jeg har lånt disse til Universitetsbiblioteket i Tromsø for en nærmere gjennomgang.

En svakhet med avis som kilde er at de ofte ble et talerør for samfunnslederne, for ledende menn og for de store sakene. Redaksjoner hadde ofte en egen agenda, og de valgte ofte ut stoff som solgte, og var gjerne tilknyttet politiske partier. Dette er det viktig å være bevisst på når aviser brukes som kilde, og kan være med på å forklare hva avisene egentlig forteller oss, både som beretning om samfunnet de var del i, og som levning om situasjonen de har oppstått i. Der artikkelforfattere ikke er spesifisert har jeg vektlagt redaktørens rolle, da han stort sett var eneste fast ansatte i en avis. Praksisen i denne tiden var også at redaktøren kontrollerte og som regel sto inne for innholdet som ikke ble signert med initialer e.l.

AVISER

Det er en del spørsmål som man bør være bevisst på i slike undersøkelser. Martin Eide understreker i sin bok *Den redigerende makt* at en avisredaksjon tradisjonelt var en sosial arena og møteplass, et miljø hvor aktører fra forskjellige deler av samfunnet møttes.¹⁷ Var det slik at de som møtte redaktørene i det daglige liv påvirket avisenes innhold? Ble avisene talerør for samfunnstoppene som redaktørene hadde særlig kontakt med? Et annet åpent spørsmål blir hensikten til forfatterne; hvorvidt de hadde en egen agenda eller om de skrev fra et politisk ståsted. På grunn av norske avisers tendens til å være anonyme på denne tiden for å beskytte sine bidragsytere, finnes det ofte ikke noen navn forbundet med deres artikler. Selv om faktoren ofte sto som øverste ansvarlig for innholdet, var det underforstått at det var redaktøren som sammenfattet innholdet på daglig basis. Bruken av en faktor var gjerne en forsvarsmekanisme for at bidragsytere skulle unngå å bli dømt for eventuelle injurier.¹⁸ For å besvare disse spørsmålene må jeg følgelig se nærmere på avisenes redaktører, siden de gjerne var de eneste navngitte bidragsyterne. Jeg vil ta en nærmere gjennomgang av avisene og deres redaksjoner i kapittel 2, som også vil danne den historiske bakgrunnen for resten av oppgaven.

---

17 Eide 2000: 15

18 Ibid: 64f

Morgenbladet er en av de eldre avisene i norsk sammenheng, og ble stiftet allerede i 1819. Morgenbladet var lenge den største avisen i hovedstaden, men havnet utover 1870-tallet i skyggen av Aftenposten. Morgenbladet var i utgangspunktet, sammen med Aftenposten, unionsvennlige. De gamle avisene appellerte ofte til de rike og privilegerte – den norske eliten – og hadde derfor en tendens til å forfekte et konservativt syn. Morgenbladet ble gjerne forbundet med embedsmannstanden, mens Aftenposten appellerte til den voksende middelklassen og borgerstanden.¹⁹ Aftenposten revolusjonerte utenriks-dekningen i norsk sammenheng, og er derfor et naturlig valg i en undersøkelse av Russland i pressen.²⁰ Aftenpostens posisjon og avisens fokus på utenriksstoff er årsakene til at jeg har valgt å bruke avisen som hovedkilde i denne undersøkelsen.²¹

I 1880 fantes det ikke politiske partier enda, men vi snakker gjerne om de to fløyer på Stortinget, og de utviklet seg etterhvert til de to første politiske partiene våre, Høyre og Venstre. Høyre var blant avisene representert særlig av Morgenbladet og Aftenposten, mens vi på den andre siden hadde avisene som sognet til Venstre, her representert av avisene Dagbladet og Verdens Gang. Både Dagbladet og Verdens Gang var i 1880 relativt unge aviser; Dagbladet kom første gang ut i 1869 og Verdens Gang i 1868. De yngre avisene måtte henvende seg til nye lesergrupper, ofte den nye middelklassen i norske byer og tettsteder, og ble av de eldre avisene gjerne oppfattet som radikale og venstrevridde. Men venstresiden vant stadig mer terreng utover i perioden, og disse avisene fikk dermed større innflytelse, selv om Aftenposten nok fremdeles var størst ved utgangen av 1905. Jeg henviser til Verdens Gang og Dagbladet der det er naturlig å sammenligne dekningen mellom Høyre og Venstre-aviser.

Den svenske statsviteren Evert Vedung forsvarte i 1971 sin doktoravhandling *Unionsdebatten 1905: En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge*. Der skriver han blant annet følgende om situasjonen i 1905:

«Särskilt upprörda var emellertid Morgenbladet och Verdens Gang över den svenska pressens antiryska propaganda med anledning av tsarens finska politik.»²²

Det som er overraskende her er at Morgenbladet deler syn med Verdens Gang, en avis som på denne tiden ble knyttet til Venstre og de mer venstreradikale kreftene i norsk politikk. Har

---

19 Wasberg 1960: 7

20 Ibid: 50

21 Ibid: 64

22 Vedung 1971: 87f

synet på Russland også gått gjennom en endring i norsk presse? Var dekningen av Russland i 1905 forskjellig fra den vi kan finne i 1880- og 1890-tallets aviser, og hvilke endringer har den i så fall gått gjennom i den tiden?

KARIKATURTEGNINGER

Det er ikke bare avisene som danner bilder av Russland. Karikaturtegninger hadde sin gullalder i denne perioden, og i Norge kom slike ut i såkalte *vittighetsblader*. Disse kom gjerne ut i ukentlige eller månedlige utgaver. Det har vært interessant å se hvordan vår store nabo i øst ble fremstilt, ikke bare i karikaturene, men også i deres sanger, anekdoter og vitser. Karikaturer belyser stereotyper og konstruerte bilder av «de andre» som kanskje ikke kommer til syne i de mer anstendige avisene. Jeg har først og fremst undersøkt *Tyrihans*, der kjente navn som Olaf Krohn, Andreas Bloch og Gustav Lærum var flittige bidragsytere.

BREV

I tillegg til aviser og vittighetsblader, har jeg også benyttet privat korrespondanse til og fra avisenes redaktører, eiere og medarbeidere. Halvor Storm har gitt ut og kommentert en samling artikler og brev skrevet av tidligere redaktør i Morgenbladet, Nils Vogt. Han ga i 1944 ut *Nils Vogt, "Morgenbladet" og unionsoppløsningen. Artikler og brev 1903-1905*. Vogt var redaktør i Morgenbladet fra 1903, og dette verket har gitt meg innsikt i hva avisens redaksjonsleder tenkte og skrev, også her med fokus på unionsdebatten. Gunnar Christie Wasberg ga i 1963 ut *Forsvarstanke og suverenitetsprinsipp: kretsen om Aftenposten i den unionspolitiske debatt, 1890-mars 1905*. Boken gjør rede for Aftenpostens unionspolitiske syn gjennom størstedelen av min periode, og inneholder en rekke personlig brev mellom medarbeiderne i avisen.

Hovedvekten i denne oppgaven ligger på dekningen av Russland slik den kommer til syne i norske aviser, og jeg har derfor ikke lagt så stor vekt på brev i min undersøkelse, men de avdekker forhold som kanskje ikke har kommet til syne i avisens mange utgaver, og er derfor noe som har verdi i seg selv. Brevene har også bidratt til å forstå situasjonen dekningen av Russland har oppstått i.

TEORI

Dette er ingen vidløftig teoretisk rettet oppgave, men jeg føler at det likevel er viktig å gjøre

rede for og drøfte de teoriene som har bidratt til min analyse. En gitt kilde vil aldri gi mening med mindre den blir tolket i en større sammenheng med mer kunnskap både om verden den oppsto i og om kildens egen opprinnelse.²³ Den vil nesten alltid være knyttet til andre kilder. Teorier om diskursteori, tekst og intertekstualitet har vært særlig fruktbare, og har gitt meg nyttige metodologiske verktøy på veien. Det er viktig for meg å se på den norske pressen i en større sammenheng, og teorier omkring modernisering og nasjonalisme som historiske fenomen har utgjort en viktig del av bakgrunnen.²⁴

USES OF THE OTHER

Martin Edward Malia mener at Europa ble delt i tre etter 1870; de moderne liberale og maritime stater i vest, det halvmoderniserte Mellom-Europa, og det gamle, men reformerte regimet Russland i øst.²⁵ I *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation* går Iver B. Neumann inn på hvordan identitetspolitikk skapes. Bruken av identitetspolitikk, dens oppkomst, konstruksjon og dekonstruksjon har blitt stadig mer viktig i studier av internasjonale relasjoner. Neumann belyser hvordan det å tenke på identitet som «seg selv» og «andre» kan være en meget fruktbar tilnærming når man studerer relasjoner i internasjonal politikk. Neumann mener at man kan se bruken av «østlig» som betegnelse på noe fremmed og noe *annet* på tre nivåer; det all-europeiske, på det regionale og på det nasjonale nivå. Hvor man tidligere har sett på dette som del av kolonitiden eller postkolonialismen, mener Neumann at man fremdeles finner dette i samtidens diskurser angående Russland, Tyrkia, Sentral-Europa, og så videre.

Det nittende århundres diskusjoner angående Russland var preget av forestilte bilder og skrekkscenarier. Hadde Europa nådd sin middagshøyde? Var Russland Europas svar på Roms barbarer?²⁶ Dette, hevder Neumann, er forestillinger som går igjen etter Napoleonskrigene. Forestillingen om russerne som nomadiske, asiatiske, og despotiske barbarer fant man i både fransk, britisk og tysk litteratur. Den franske forfatteren L'abbé Dominique-Georges-Frédéric de Pradt argumenterer for at Russland måtte ekskluderes fra Europa.²⁷ Neumann mener at denne «*antagonistic othering of Russia*» – bunnet i Europas

---

23 Wodak 2008: 8

24 Ibid: 3

25 Malia 1999: 164

26 Neumann 1999: 90f

27 Ibid: 91f

usikre bilde av seg selv. Malia hevder at Russland fra 1870 var konfrontert av ikke bare ett vestlig Europa, men *to*; det tyskdominerte fellesskap i Sentral-Europa, og Frankrike og Storbritannia i Vest-Europa.²⁸ Begge disse gjorde nytte av Russland som en ytre fiende for å styrke sine egne identiteter. Dette er relevant for oppgaven min fordi de forklarer hvordan man kan ha brukt Russland som «*den andre*» for å styrke det norske selvbildet, og for å fremme sin egen identitetspolitikk i en tid hvor Norge forsøkte å løsrive seg fra Sverige. I denne analysen peker Neumann på hvordan forskjellige identiteter som har blitt plassert under kategorien «østlig» har vært ekstremt viktig for europeisk identitetsformasjon siden Europa begynte å få politisk herredømme over andre deler av verden.²⁹ Neumann tar også opp geopolitiske spørsmål relatert til unionsoppløsningen, hvor det europeiske stormaktsillet mellom triangelet Tyskland, Storbritannia og Russland tillegges stor betydning. Støttet Russland Norge for å myke opp Skandinavia?³⁰

FORESTILTE FELLESSKAP

Benedict Andersons *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* kom først ut i 1983. I denne boken argumenterer Anderson for at de viktigste årsakene til **nasjonalismen** var det forhold at skriftspråk ikke lenger var forbeholdt eliten, fremveksten av en bevegelse som ville avskaffe monarkiet, og oppkomsten av trykkepressen under kapitalismen. Det siste referer Anderson til som *print-capitalism*. Andersons teori har blitt karakterisert som et modernistisk syn på nasjonalisme. Nasjonens røtter plasserer Anderson på slutten av 1700-tallet. Ernest Gellner mener at nasjonalismen sprer seg sammen med den industrielle revolusjon i Vest-Europa, noe som ikke forklarer nasjonalismens spredning i Øst-Europa, sin ikke var blitt industrialisert på denne tiden. Anderson mener at den europeiske nasjonalstaten vokser frem som et motsvar til nasjonalismen i de europeiske utvekster utenfor kontinentet, aller viktigst i de amerikanske koloniene. Nasjonalstatene i Europa blir for Anderson en imitasjon, hvor de nye politiske entitetene røver til seg modellen som ble brukt i de tidligere britiske koloniene. Anderson mener altså at nasjonen var en amerikansk innovasjon.

I boken lanserte Anderson sin teori om *forestilte fellesskap*.³¹ Her skiller han mellom

---

28 Malia 1999: 164

29 Neumann 1999: 207f

30 Ibid: 126

31 Anderson 1991: 6

forestilte fellesskap og faktiske fellesskap, som familie eller lokalsamfunn. Forestilte fellesskap oppstår ifølge Anderson når en befolkning innenfor en gitt geografisk avgrensning får en felles arena for meningsytring. Det som kanskje har vært særlig relevant for min oppgave er Andersons teori om *print-capitalism*, en teori omkring trykte bøker, litteratur og aviser, og deres rolle i nasjonalismen. Dette forbinder Anderson tett med fremveksten av nasjonalstaten. Han tillegger altså den tekniske utviklingen av trykkpressen og spredningen av trykt litteratur en stor del av æren for nasjonalismen, og hans tanker om hvordan denne bidro til å skape forestilte fellesskap er særlig relevant for min forskning. Anderson legger også vekt på at staten fremstiller seg selv som noe tidløst. Det kollektive minnet – myter knyttet til nasjonen – blir særlig viktig. Det var først når lese- og skrivekyndigheten bredte seg blant befolkningen at man følte en større felles tilhørighet med sine språkfeller, noe som for Anderson forklarer nasjonalismens fremvekst på 1800-tallet. Det var ønskelig for utgiverne at flest mulig leste det de ga ut, så det ble viktig at dette trykkespråket var basert på dagligtalen. Den stadig økende spredningen av litteratur, tidsskrifter og aviser muliggjorde meningsutveksling over lange distanser på morspråket uavhengig av dialekter. Anderson knytter dette til europeiske nasjonsdannelser på 1800-tallet, og mener at disse nasjonene ble tuftet på sine nasjonale trykkespråk.³² Dette forklarer hvordan personer som aldri har møtt hverandre føler tilhørighet til hverandre gjennom det nye fellesskapet, nasjonalstaten. Russland hadde ikke utbredt lesekyndighet i befolkningen før langt utpå 1900-tallet, og så sent som i 1840 var 98 prosent av den russiske befolkning fremdeles analfabeter.³³ Denne utviklingen kom tidligere i Norge, mot slutten av 1800-tallet, og fulgte den tidligere utviklingen i andre vestlige land.³⁴ Det er også påfallende at russofobiens storhetstid sammenfaller med massemedienes inntreden i både Storbritannia og Norge.

HERMAN OG CHOMSKYS PROPAGANDAMODELL

I boken *Manufacturing Consent – the Political Economy of the Mass Media* fra 1988 lanserer Edward S. Herman og Noam Chomsky en modell basert på lang tids studier av media, hvor media fungerer som talerør for spesielle interesser som dominerer stats- og næringsaktivitet. Herman og Chomsky mener at mediers valg, vektlegging og bestemte utelatelser forstås best

---

32 Anderson 1991: 46. «Print language is what invents nationalism» Anderson 1991: 134

33 Anderson 1991: 75f

34 Ibid: 67-75

når de studeres utfra dette.³⁵ Boken er rettet mot massemediene i USA på 1970- og 80-tallet, men teoriene deres har en allmenn karakter, og har derfor gitt meg nye innfallsvinkler. Herman & Chomsky mener at det ikke bare er i sentralstyrte regimer med offentlig sensur at propagandaapparater eksisterer. Men det er mye vanskeligere å avdekke et slikt system i en situasjon der media er privateid og sensur ikke eksisterer, hvor media er konkurranseutsatt og tidvis angriper og avslører offentlig og private overtramp, hvor de aktivt proklamerer seg selv som talsmenn for trykkefrihet og allmennhetens interesse.³⁶ Private næringsinteresser og en ujevn maktfordeling fører til at aviser filterer nyheter som er trykkeverdige, marginaliserer dissens, og stiller spaltene sine til disposisjon for spredningen av myndighetenes og dominante næringsinteressers agenda til øvrigheten.³⁷ De peker blant annet på utviklingen i den britiske og amerikanske pressen på 1800-tallet, da arbeiderpressen ble presset ut fordi produksjonskostnadene ble for høye til at de kunne følge med i utviklingen.³⁸ En slik utvikling ser vi også i norsk sammenheng; den eneste grunnen til at Hagbard Emanuel Berner klarte å holde i live Dagbladet i sin tid var store donasjoner fra venner og politiske meningsfeller.³⁹

Aviser dannet for Gleason et kapittel i den kollektive intellektuelle biografien til en nasjon. Hans studie om russofobiens oppkomst i Storbritannia var basert på det han selv kalte «a pragmatic evaluation of the climate of opinion.»⁴⁰ Gleason knyttet russofobien opp til britiske næringsinteresser og utvandrede polakker, som sammen med moderniseringen av pressen førte til en voldsom agitasjon mot Russland.⁴¹

DISKURSANALYSE

Diskursanalyse kan være et abstrakt og vanskelig begrep å få tak på, men Ruth Wodak og Michał Krzyżanowskis *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences* har gitt meg interessante verktøy som gir nye muligheter til å forstå mine kilder. Wodak og Krzyżanowski tar utgangspunkt i Jay Lemkes definisjon av *tekst* og *diskurs*, som utgjør en sosial meningsdannende aktivitet med språk og andre symbolsystemer i en gitt situasjon eller setting. Diskurs blir for Lemke handlinger som styres av sosiale vaner, og skaper tekster som

---

35 Herman & Chomsky 1988

36 Ibid: 1f

37 Herman & Chomsky 1988: 2

38 Ibid: 3f

39 Sørensen 1993: 325ff

40 Ibid: 7f

41 Ibid: 274

på mange måter vil være like hverandre. Hvis vi vil se på en spesifikk hendelse snakker vi om *tekst*; men hvis vi vil se på mønstre, likhetstrekk, og forbindelser som omfavner forskjellige tekster og hendelser, da snakker vi om *diskurs*.⁴² På samme måte som *intertekstualitet* omhandler forholdet mellom tekster, betegner *interdiskursitet* forholdet mellom forskjellige diskurser. Analysen av dette forholdet vil da ta for seg strukturer og strategier mellom forskjellige nivåer av tekst og tale.⁴³ Dette har bidratt til å forstå kildene i en større sammenheng, for å skjønne hvilke større tendenser som gjør seg gjeldende utover de enkelte meningsytringer.

I Wodak & Krzyżanowski (2008) går Gerlinde Mautner nærmere inn på hvordan diskursanalyse kan benyttes på aviser, magasiner og andre trykte medier.⁴⁴ Spørsmålene man burde stille til kildene inkluderer: den økonomiske, politiske og lovmessige bakgrunnen; miljøet som mediet oppstår i; forfatterskap, både individuelt og kollektivt; produksjonsprosessen, kildebruk, skriveprosess og redigering; demografien og livsstilen til mediets lesere, det være seg alder, utdanning, klasse, fritidsinteresser, osv; og til slutt lesevanene til mediets publikum.⁴⁵

I utredningen *Norsk presse mellom 1865 og 1965: Strukturutvikling og politiske mønstre* gjør Sverre Høyen blant annet rede for forholdet mellom journalister og deres kilder. Jo større potensiell kontroll over informasjonsspredningen og innflytelsen en avis hadde over sitt publikum, jo mer hadde den å tilby eliten. Mulighetene for å nå ut til flest mulig var et tungt argument som journalister kunne bruke for å få tilgang til sine kilder.⁴⁶ Det er derfor trolig at de største avisene hadde større forhandlingsmakt i forhold til hovedstadens mektige menn, og dermed ikke var like påvirkelig som en mindre avis som kanskje var avhengig av å blidgjøre sine kilder i mye større grad for å beholde dem. Også Mautner peker på at journalisters kildeinnsamling avhenger i stor grad av organiserte kilder (ansatte i forvaltningen eller andre slike maktposisjoner), noe som skyver balansen i makthavere og elitens favør. Resultatet blir da at media ofte underbygger et allerede etablert verdenssyn.⁴⁷ I hvilken grad kildene kunne utnytte avisene til sine egne formål var avhengig av flere forhold;

---

42 Wodak 2008: 6

43 Ibid: 3

44 Mautner 2008: 30-53

45 Ibid: 33

46 Høyen 1977: 19

47 Mautner 2008: 33

hvis kilden kunne spre denne informasjonen andre steder, vil det styrke vedkommendes stilling i forholdet til avisen. Hvis så ikke var tilfellet, og man i tillegg var avhengig av opinionens støtte, ble avisens stilling styrket.

Høyer peker også på et annet forhold som har betydning, nemlig hvorvidt kilden hadde monopol på informasjonen den satt på. Hvis pressen har behov for informasjonen, og er avhengig av denne kilden for å få tak i den, ville kilden følgelig ha store muligheter til å påvirke fremstillingen av informasjonen.⁴⁸ Herman og Chomsky peker også på dette avhengighetsforholdet journalister ofte har til sine mektige kilder, og at de har en tendens til å behandle informasjonen de får fra slike kilder som etablerte sannheter på grunn av kildens status.⁴⁹ For å ta et eksempel: dersom Aftenposten gjenga informasjon hentet fra norske politikere eller militære embedsmenn, er sannsynligheten for at denne informasjonen ble sett på som troverdig av redaksjonen og noe avisen kunne stille seg bak relativt høy. Det er viktig å være obs på problemene med aviser som kilder. Teoriene jeg har satt meg inn i har belyst flere av disse. Aftenposten kunne ved å stole på personer i maktposisjoner risikere å bli benyttet (både bevisst og ubevisst) i et politisk spill for å øke bevilgninger til det norske forsvaret, eller for å fremheve viktigheten ved den norsk-svenske unionen, og slik spre en irrasjonell russerfrykt blant hovedstadens borgere og Norges øvrige befolkning.

METODE

For å undersøke norsk presses dekning av Russland måtte jeg gjennomføre et omfattende kartlegging- og innsamlingsarbeid. Metoden jeg først og fremst har brukt i letingen etter kildemateriale er å ta utgangspunkt i datoer for realhistoriske hendelser i Russland for så å undersøke hva norske aviser skrev om disse. Mine kunnskaper om russisk historie har hjulpet meg å forstå hvilke realhistoriske hendelser som jeg kunne ta utgangspunkt i. Ved å ta utgangspunkt i slike hendelser har det vært lettere å finne aktuelt kildemateriale; en viktig eller dramatisk hendelse i det store nabolandet i øst, eller Russlands opptreden internasjonalt, førte til at den norske pressen skrev flere artikler og hadde større fokus på Russland og russiske forhold. Dette har dannet grunnlaget for å lete etter artikler, kommentarer eller

---

48 Høyer 1977:19f

49 Den britiske ministeren Lord Palmerston, som blant annet satt som utenriksminister og statsminister rundt midten av 1800-tallet, og som på mange måter var Krimkrigens far, pleide en stort kontaktflate blant pressen. Gleason 283f

annen dekning om Russland i norsk presse. Dette mener jeg har vært den mest effektive og fruktbare måten å finne relevant stoff på, siden det ville vært for tidkrevende for et masterstudium å lese gjennom hele årganger. Jeg har derfor gjort en kvalitativ undersøkelse, hvor jeg forsøker å finne artikler som kan brukes som eksempler på mer generelle holdninger i norske aviser. Man kommer også over saker som går over lengre tid, og disse kan det være lurt å fokusere på.

Den første kildeinnsamlingen foretok jeg i desember 2008, for å få en idé om hva jeg kom til å finne. Jeg fortsatte denne innsamlingen utover våren og sommeren 2009, før jeg i løpet av høsten 2009 kartla det jeg ville komme til å jobbe videre med. Jeg skulle gjerne ha samlet inn materiale fra enda flere aviser, men innsamlingen har vært et tidkrevende arbeid som har presentert meg med en rekke utfordringer. Det meste av materialet finnes på mikrofilm, som er av varierende kvalitet. Aviser fra denne perioden var også oppdelt i smale kolonner med liten skrift, og hadde lenge ingen overskrifter for artiklene sine. Det har derfor vært en utfordring å finne det stoffet jeg har vært ute etter. Det er svært lite av det som er kartlagt eller søkbart, og jeg har utelukkende vært nødt til å forholde meg til datoer som referanse. Aftenposten ble også trykt i sin særegne gotiske skrifttype gjennom hele perioden, noe som har tatt tid både å lese og transkribere. Siden den avisen har vært hovedkilden til min undersøkelse er det dette arbeidet som har tatt lengst tid.

En utfordring som gjør seg gjeldende når man foretar en kvalitativ analyse er alltid om utvalget er representativt. Det er likevel aldri mulig å oppnå en fullstendig objektiv vurdering av kildenes representative verdi.⁵⁰ Jeg har like fullt vært bevisst på at de kildene jeg har valgt representerer det jeg, etter en grundig kartlegging, mener er hovedtrekk i avisenes dekning av Russland, og ikke bare kilder som underbygger mine forutinntatte holdninger. Jeg er flere ganger blitt overrasket over det jeg har funnet, og det er mange ting jeg ikke har forutsett. Andre ganger har hendelser og utviklingsforhold betydd mye mer enn jeg først antok, slik som russifiseringen i Finland og panslavismen på Balkan. Det er gjennom sammenligning at holdninger skiller seg ut, og ved synkron komparasjon har jeg sett på forskjellene mellom avisers dekning, og uenigheter i forståelsen av spesielle forhold eller hendelser. Diakron komparasjon har også vært viktig for å avdekke endringer i Russlandsdekningen som har skjedd over tid. Jeg har forsøkt å se på kildene i en større sammenheng, der ideologiske og

---

50 Mautner 2008: 37

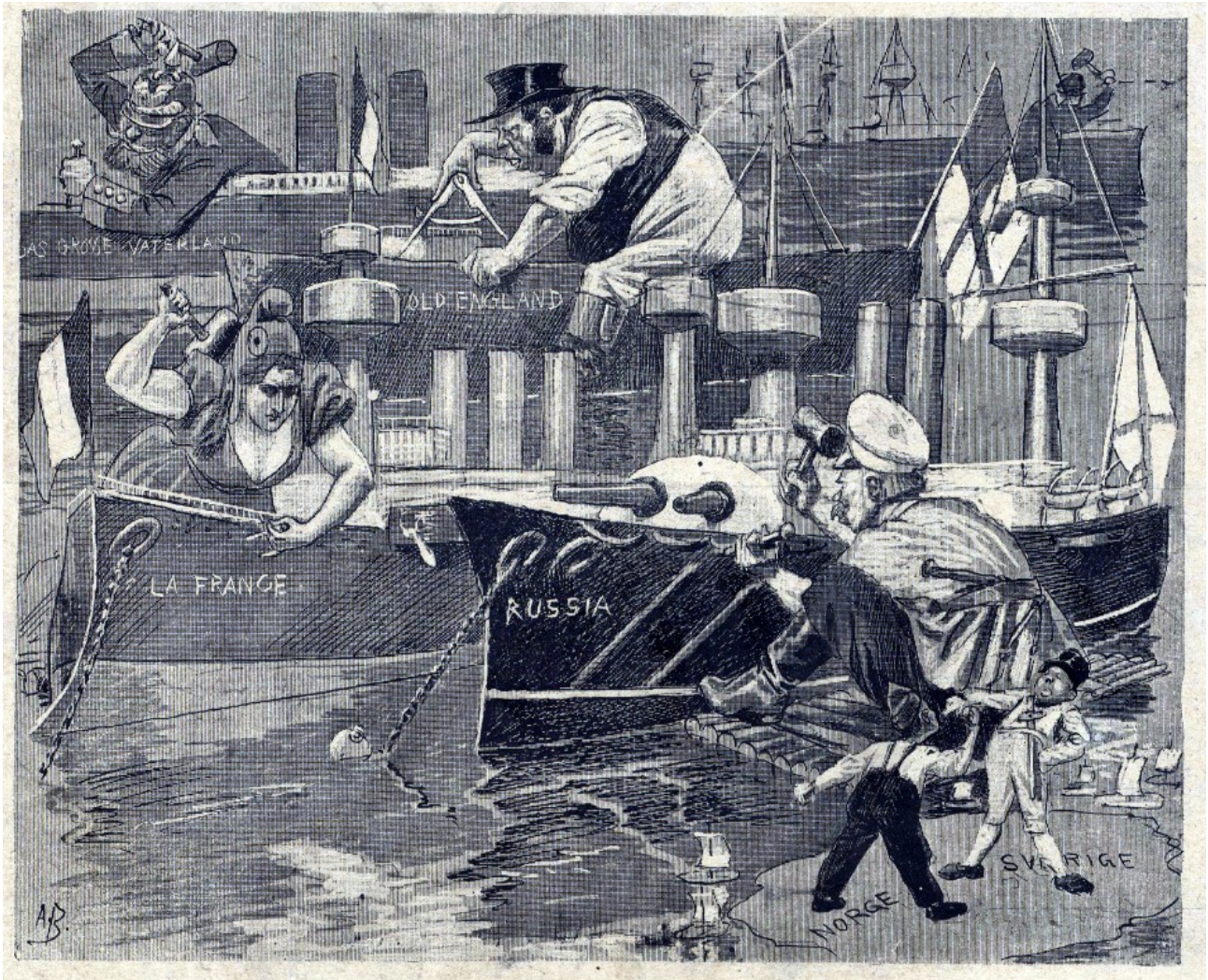
politiske strømninger har vært viktigst. Hva betydde intensivering i unionsstriden for dekningen av Russland? Hadde parti- og unionspolitisk tilhørighet mye å si? Hvilken intensjon hadde avisene når de fremstilte hendelser i Russland eller andre saker hvor Russland ble trukket inn? Og på hvilken måte spilte den europeiske maktbalansen inn? Hadde endringer i forholdene internt i det russiske riket noen innvirkning på norske journalister? Det kan også være spesielle forfattere som skrev om russiske forhold. Gikk disse igjen i flere aviser?

Dette er alle spørsmål som jeg hadde i bakhodet mens jeg analyserte kildene. De to siste spørsmålene har kanskje vært den største utfordringen, siden aviser fra denne tiden i stor grad var anonyme. Det var underforstått at det som sto i avisene var noe redaksjonen gikk god for, og i Aftenpostens tilfelle leste redaktøren også gjennom alt som sto i avisen, og redigerte det han ikke kunne stå inne for selv. De forfattere som oppgav eget navn gav uttrykk for meninger som sto for deres egen regning, og avisredaksjonene delte ikke nødvendigvis disse meningene. Jeg har derfor brukt tid på å sette meg inn i forholdene til de forskjellige avisredaksjonene, deres politiske syn og særegenheter ved deres medarbeidere og bidragsytere.

Jeg har valgt å dele inn min analyse i tre; Russland i stormaktspolitikken, Russlands interne forhold, og til slutt Russland og den skandinaviske halvøy, altså Russlands forhold til Norge og Sverige. Kapittel 3, 4 og 5 er derfor tematisk inndelt, men de flyter likevel litt inn i hverandre. Alle tre forholdene påvirket hverandre, og jeg vil trekke inn momenter og påpeke sammenhenger der jeg føler det er naturlig. Jeg vil også samle hovedtrådene av min argumentasjon i kapittel 5, før jeg oppsummerer og kommer med avsluttende kommentarer i kapittel 6. Denne inndelingen er heller ikke strengt kronologisk, men i hovedsak vil jeg si at norske aviser var aller mest opptatt av Russlands rolle i stormaktspolitikken på 1880-tallet og begynnelsen av 1890-tallet. Fra midten av 1880-tallet fikk Russland en større fokus enn tidligere i norske aviser. Fra rundt 1890 ble et angrep fra øst et stort trusselsscenario både for politikere og for forsvaret. I unionsdebatten på 1890-tallet fikk Russland en fremtredende rolle; Norge og Sverige måtte ivareta et felles forsvar mot et angrep fra øst. Dette hadde vært den bevarende doktrinen, men ble særlig av høyresiden vektlagt enda mer ettersom unionskrisen vokste. De interne russiske forhold får også stadig mer oppmerksomhet i Norge, men dette kommer i rykk og napp. Ofotbanen og moderniseringen av Nordområdene forandret også Norges forhold til Russland, og dette temaet ble stadig mer aktuelt.

KAPITTEL 2

HISTORISK BAKGRUNN

«Mens alle de andre folk øver sig i at træffe sømmen paa hodet, øver broderfolkene sig overhodet bare i usømmelighed.»

– Andreas Bloch, 1894

INNLEDNING

Dette kapittelet utgjør den historiske bakgrunnen til avhandlingen, og vil danne et bakteppe for resten av oppgaven. Først vil jeg kort gjøre rede for synet på Russland på 1700-tallet, og en gi en kort oversikt over norsk-russiske relasjoner før 1800-tallet. Jeg vil deretter gå inn på den moderne russofobiens røtter, som vokser frem i Europa etter Napoleonskrigene. Denne er i norsk sammenheng nært knyttet til fremveksten av en nasjonalromantisk ideologi, sterkt påvirket av den danske og tyske nasjonalromantikken. Det vokste også frem en panskandinavisk bevegelse på midten av 1800-tallet kalt skandinavismen. Denne kom i et naturlig motsetningsforhold til Russland, men også til den voksende germanismen i Tyskland. Alle disse bevegelsene påvirket hvordan norske intellektuelle oppfattet den store naboen i øst. Jeg skal også gå inn på opprettelsen av Novembertraktaten; stormaktsgarantien som ble inngått i 1855 for å beskytte Norge og Sverige mot russisk ekspansjon. Traktaten kom i stand på grunn av britiske og svenske mistanker og ambisjoner overfor Russland, men påvirket også norske oppfatninger. Alt dette vil gi et bilde av hvordan man i Norge oppfattet Russland på 1800-tallet, og hva som påvirket det norske synet på det russiske riket.

I siste del av dette kapitlet skal jeg gjøre rede for de avisene jeg har basert mine undersøkelser på, ved å si litt om deres historie, deres redaksjon og medarbeidere og det politiske synet som styrte dem. Jeg vil kort knytte dette opp til deres dekning av Russland i forbindelse med Balkan-krisen på 1870-tallet, noe som vil danne et bakteppe for den videre drøftingen. Den politiske og ideologiske kulturarven som jeg går gjennom i første del av kapitlet bidro sterkt til synet norske avisredaksjoner dannet seg, og reiser en rekke problemstillinger som jeg skal se nærmere på i senere kapitler.

OPPFATNINGER OM RUSSLAND PÅ 1700-TALLET

Peter Ulf Møller har studert danske beskrivelser av Russland fra 1700-tallet, og mange av disse tar for seg grunnleggende forskjeller mellom russerne og europeere. Det som gikk igjen var særlig deres mangel på etikette, deres drukkenskap, men også deres barskheter og råskap på slagmarken.⁵¹ Denne europeiske oppfatningen styrkes blant annet av den franske diplomaten Laurent Bérenger, som omtalte russernes generelle latskap og fatalisme.⁵² Men

---

51 Møller 1993

52 Sitert i Neumann 1999: 80f (Vernadsky 1972)

dette skillet var ikke utelukkende negativt i et Europa hvor tanken om *the noble savage* hadde begynt å vokse frem. Russland representerte *naturen* og Europa *kulturen*.⁵³ Møller siterer blant annet fra Johan Hübner, som i år 1741 omtalte dette skillet mellom russere, som for ham representerte *kropp* og *natur*, og europeere som personifiserte begrepene *tanke* og *sivilisasjon*. Neumann tror at det er fra slike beskrivelser at bilder som *den russiske bjørn* etterhvert vokste frem.⁵⁴ Til tross for den intellektuelle universaltanken som var gjeldende på 1700-tallet, hvor man trodde at sivilisasjonen ville utvikle seg til et felles verdenssamfunn med like idealer, ble russerne fremdeles omtalt som et barbarisk folkeslag. Vi fikk et gjensyn med tanken om *barbaren utenfor byporten*, hvor samtidens russere ble sammenliknet med goterne og vandalene. Dette var folkeslag som også hadde kommet fra øst. Øst ble ensbetydende med de samme områdene som russerne rådet over.⁵⁵

I *Den store nordiske krig* (1700-1721) vant Peter den store besittelser i Baltikum ved Østersjøen. *Det russiske keiserdømme* var blitt en realitet. Peter fikk med den nye hovedstaden St. Petersburg sitt vindu mot Europa.⁵⁶ Riket ble ikke umiddelbart oppfattet som en trussel, men ble av noen sett på som en mulig fremtidig fare. En av disse var den britiske statsmannen Edmund Burke, som i 1778 beskrev en voksende supermakt lokalisert mellom Europa og Asia, og som han fryktet hadde et ønske om å diktere begge regionene.⁵⁷ Men selv om keiserdømmet for alvor hadde kommet på banen i europeisk stormaktspolitikk i Peter den stores og senere i Katarina den stores periode, befant det seg fremdeles i periferien av den europeisk bevisstheten, og ble ikke tillagt noen større viktighet blant europeere.⁵⁸ Det er derfor viktig å ikke vie denne frykten for stor oppmerksomhet. Det er derimot verdt å nevne siden denne karakteristikken, sammen med den tidlige nasjonalismen representert av Herder, dannet grunnlaget for synet som kom til å dominere den neste perioden.

TIDLIGE NORSK-RUSSISKE FORBINDELSER

Norge og Russland har hatt en lang tradisjon for handel og samarbeid, både til sjøs og til lands. Vikingene seilte østover for å drive handel med russiske konger og deres sønner ble sendt til russiske hoff, pomorhandelen utviklet seg fra slutten av 1600-tallet, og fra 1700-tallet fisket

53 Neumann 1999: 80f

54 Ibid: 80f; Møller 1993: 108

55 Ibid: 77

56 Riasanovsky 221-226

57 Neumann 1999: 86

58 Riasanovsky 250f

russere langs Finnmarkskysten. Historiker Einar Niemi mener at denne handelen var nødvendig og naturgitt, og den overlevde tross motstand fra dansk-norske myndigheter i begynnelsen.⁵⁹ På statlig nivå samarbeidet Danmark-Norge og Russland; den første avtalen mellom landene ble inngått allerede i 1493.⁶⁰ Frykten for Sverige bandt de to rikene sammen; svenske stormaktsambisjoner kom i konflikt med russiske og danske, og denne forståelsen varte helt frem til Napoleonskrigene. Danmark-Norge støttet da feil side, og under forhandlingene i 1814 endte svenskene opp med Norge og ga opp sine ambisjoner om å gjenerobre Finland.⁶¹ I begynnelsen av svensketida hersket det fred og vennskapelighet mellom de gamle fiendene Sverige og Russland, trolig på grunn av det gode forholdet mellom tsarene Aleksander I og Nikolaj I og Karl III Johan. I 1826 ble man enig om å dele fellesdistriktene mellom Nord-Norge og Nord-Russland, etter mange års uenighet og forhandlinger.⁶² Begge rikene ga uttrykk for at de var fornøyde med denne avtalen, men for den samiske lokalbefolkningen skapte dette i mange tilfeller store problemer.⁶³ Disse lokale problemene vedvarte, og ble senere oppfattet som et voksende problem av hovedstadspressen rundt århundreskiftet.

RUSSOFBIENS RØTTER

Etter 1815 preget det europeiske *enighetssystemet* (concert of Europe) politikken; for å unngå krig skulle stormaktene diskutere sine interesser og forhandle frem fredelige løsninger. Wienerkongressen innebar derfor ikke noen avskaffelse av interessepolitikken, men var et forsøk på å begrense unødvendige militære konflikter mellom stormaktene. De reserverte seg fremdeles retten til å bruke militærmakt i intervensjonsøyemed.⁶⁴ Hvis den politiske situasjon i en stat var truet, kunne stormaktene bryte inn for å roe gemyttene, såfremt de ble enige seg imellom. Slike intervensjoner fant sted en rekke ganger på 1820- og 1830-tallet, først og fremst fra Preussen, Russland og Østerrike. Marinen til Storbritannia hadde også totalt herredømme til havs, noe de aller fleste var fullstendig klar over. Roald Berg skriver at hovedgrunnen til disse intervensjonene var frykten for revolusjon, men at interessekonflikter

---

59 Niemi 1994: 18

60 Eriksen 1992: 39

61 Ibid: 40

62 Ibid: 41

63 Ibid: 41f

64 Berg 2001: 16f

og ekspansjonspolitikk også spilte inn.⁶⁵ De små stater levde nå i stormaktenes nåde, og en union med Sverige kunne i dette politiske klimaet derfor fremstå som mer attraktivt for Norge enn å stå alene. Ved unionsforhandlingene argumenterte blant andre Nikolai Wergeland for at Norge sammen med Sverige utgjorde en skandinavisk øystat, med et naturlig forsvarsverk i form av den lange kystlinjen og den nordlige villmark. Et Sverige alliert med Storbritannia var en bedre unionsfelle enn et Danmark som dro oss inn i konflikter på det europeiske kontinentet, mente Wergeland.⁶⁶

Etter seieren mot Napoleon fremsto Russland som en ny europeisk stormakt, og trusselen fra øst ble for alvor et tema i Europa. Russland hadde ekspandert i alle retninger, riket hadde blant annet erobret landområder fra Sverige, Polen og det osmanske riket. Russland ble den eneste trusselen for nye Sverige-Norge, og en forsvarsunion som var til fordel for begge land ble på mange måter bærebjelken for unionen. Dette ble den offisielle felles forsvarsdoktrine helt til dens oppløsning i 1905 – det såkalte *sentralforsvaret*; hvor de forenede rikers hærstyrker skulle settes inn for å forsvare Stockholm og de svenske sletter mot den russiske invasjonen over Østersjøen.⁶⁷ Men i norske militære kretser lanserte man et annet scenario, hvor Russland ønsket seg havner på Norskekysten som baser for angrep på Storbritannia. Oberst Nicolai Tidemand skrev om dette i 1821, og mente at Norges eneste håp var å sette sin lit til britisk egeninteresse. Norge var ikke tjent med å provosere stormaktene, britene måtte selv innse at et fritt Norge var til deres interesse. Dette bildet ble da også senere gjentatt i britiske kretser, hvor den mest kjente av dem er John Rice Crowe, som jeg skal gå nærmere inn på senere.

Den russiske trussel mot Norge ble også en måte for militæret å vinne legitimitet og motta økte bevilgninger fra Stortinget. Den *tidemandske trusselanalyse* vek fra den offisielle og unionelle forsvarsstrategien, og ble gjenstand for debatt da det nye militære tidsskrift ble lansert i 1831. Norges fremste militærteoretiker i denne perioden, generalløytnant Jacob Gerhard Meydell (1786–1876), mente at nordområdene og Russland utgjorde den største utfordringen for det norske forsvaret.⁶⁸ Både militære kretser og Storting stilte seg bak Tidemand og Meydells strategiske vurderinger, noe som førte til at Norge tidlig brøt med

---

65 Berg 2001: 16f

66 Ibid: 24

67 Ibid: 107f

68 Ibid: 124f

Sveriges offisielle militære doktrine og kjørte et todelt løp fordelt på forsvaret av nordområdene og sentralforsvaret.⁶⁹ Trusselen var derimot den samme; det var Russland som ville angripe i begge tilfeller.

Det var utbredt å frykte en russisk ekspansjon vestover i kjølvannet av Napoleonskrigene, også i Norge. Tidligere forskning har derimot vist at det sannsynligvis aldri fantes noen reell trussel fra Russland mot Nord-Norge.⁷⁰ Det var et konstruert virkemiddel i storpolitikkenes tjeneste, men en konstruksjon som likevel påvirket norske oppfatninger i varierende grad. Selv om trusselen aldri fantes, kan selve oppfatningen om et forestående angrep i seg selv ha gitt grobunn for mistenksomhet og frykt.

KRIMKRIGEN OG NOVEMBERTRAKTATEN

På 1850-tallet ble den finsk-norske grensa stengt, mye på grunn av mistanke om russisk ekspansjon fra norsk side. Dette er en konkretisering av et moment som påvirket den norske pressedekningen i forskjellig grad gjennom hele perioden min avhandling dekker, nemlig tanken om «den russiske fare». Historiker Knut Einar Eriksen mener at forestillingene om en russisk fare for alvor gjorde seg gjeldende etter 1850, og kan ha vært en arv fra den nye unionsfellen Sverige.⁷¹ Dette synet fantes likevel som tidligere vist i norske militære kretser allerede på 1820-tallet, men nådde sin foreløpige høyde på 1850-tallet.⁷² Den utløsende faktoren ser ut til å ha vært økt finsk innvandring.

Briten John Rice Crowe hadde bodd i Russland, snakket språket, og hadde erfaring fra den russiske marinen. Han hadde i 1818 slått seg ned i Hammerfest, og var handelsmann, gruveeier og britisk visekonsul i Finnmark. Crowes ønske om å hvitvaske seg i britisk politikk har en stor del av æren for at han valgte å fremheve Russlands ambisjoner i Nord-Norge ovenfor det britiske utenriksvesenet. For å vekke utenriksminister Palmerstons oppmerksomhet skapte Crowe i 1836 en forestilling om at russerne ønsket seg isfrie havner i

---

69 Berg 2001: 114f

70 Nielsen 2002

71 Eriksen 1992: 43

72 Nielsen 2002: 75f. Statsviteren Iver B. Neumann sporer dette enda lengre tilbake, hvor de slaviske folkegruppene ble behandlet som en motsetning til *det europeiske*. Neumann mener de fikk en antagonistisk rolle i disse tidlige forsøk på å danne en særegen europeisk identitet. I sin moderne form oppsto russofobien som europeisk fenomen etter Napoleonskrigene, først i Storbritannia og Frankrike. Historiker Roald Berg påpeker i verket *Norsk Forsvarshistorie* at russefrykten også fantes i norske militære kretser, og ble brukt innad i unionen for å øke bevilgningene til det norske forsvaret så tidlig som på 1820-tallet. I Sverige fantes slike oppfatninger mye tidligere, av historiske årsaker. Se Berg 2001: 112-115, 307f; Møller 1993 og Neumann 1999: 67f

Nord-Norge, og at det russiske riket var i ferd med å assimilere Finnmark. Veien derfra til total overtagelse av Norge var kort, advarte Crowe i sine brev hjem til London.⁷³ Palmerston, som fryktet russisk ekspansjon i Svartehavsområdet, rettet dermed sitt blikk mot Nord-Norge.⁷⁴ Den britiske utenriksministeren oppfordret svenskene til å ikke etterkomme russiske krav i nord, og i 1855 kom Novembertraktaten. Traktaten var en fransk-britisk garanti mot russisk ekspansjon gitt til Sverige-Norge, og må forklares utfra det internasjonale klimaet i samtiden, hvor Krimkrigen fortsatt pågikk mellom stormaktene Storbritannia/Frankrike og Russland. Novembertraktaten var en stormaktsgaranti fra Storbritannia og Frankrike, og ble inngått for å beskytte Sverige og Norge mot russisk ekspansjon. Novembertraktaten ble opprettet på grunn av britiske bekymringer, og historiker Paul Knaplund kaller Crowe Novembertraktatens egentlige far. Andre historikere mener derimot at Novembertraktaten var Oscar Is verk.⁷⁵

Martin Malia mener at utover 1870-tallet, for første gang siden 1814, begynte Europa igjen å få et mer realistisk bilde av Russland. Det russiske imperiet var ikke lengre den samme stormakten som hadde inntatt Paris i 1814, og Tysklands samling førte til at mange forandret oppfatninger om Russland som den store faren i øst. I Frankrike og Storbritannia var det nå Bismarcks Tyskland som vokste frem som den store konkurrenten på den internasjonale arena. Dette avløste Russland, som hadde inntatt denne rollen etter 1814. Men russofobien under den kosmopolitiske liberalismen ble erstattet av en ny; det gamle fellesskapet fra opplysningstiden tuftet på gresk-romerske filosofer, ble utover 1800-tallet erstattet av nye nasjonalromantiske idéer. De religiøse og politiske fellesskap ble utfordret av de nasjonale, som vektla et felles opphav, språk og kultur. Disse ideene oppsto i Tyskland, og fant etterhvert veien også til Danmark og Norge. Disse nye nasjonale bevegelsene ga grobunn til en ny form for russofobi basert på etnisitet, hvor de etniske forskjellene på europeere og russere ble fremhevet.⁷⁶

DE NASJONALROMANTISKE IDEOLOGIER

1800-tallet ble fremfor alt preget av nasjonalromantikken. Bakgrunnen for denne utviklingen finner vi i verkene til den tyske filosofen Herder, som redefinerte *folk* som begrep, og som

---

73 Eriksen 1992: 43

74 Russofobien i Storbritannia vokste kraftig på 1830-tallet, og det er ikke uten grunn at Crowe valgte dette temaet for å vekke Palmerstons interesse. Se Gleason 1950 og Martin 1963

75 Knaplund 1952: 257, Stråth 2005: 207, Nielsen 2008: 26

76 Malia 1999: 190f

sammen med Montesquieus maktfordelingsprinsipp og Rosseaus folkesuverenitetsprinsipp ga grobunn til nasjonalromantikken og folkegrupperes streben etter selvstyre. I den unge nasjonen Norge tok dette form i kunsten og litteraturen, med Welhaven, Wergeland, Bjørnson, Vinje og Munch, men også i en mer vitenskapelig form, representert av de systematiske samlerne Asbjørnsen og Moe og Ivar Aasen.

NASJONALISME

Nasjonsbegrepet er problematisk i dagens samfunn, på 1800-tallet likeså. Nasjonalisme som begrep er i det hele tatt et bredt og sammensatt historisk fenomen. Øystein Sørensen opererer med en tredelt definisjon av dette begrepet:⁷⁷

- **Politisk nasjonalisme**, der statsgrenser følger nasjongrenser. Hvor man ønsker politisk selvstyre, eller være opptatt av å forsvare dette mot indre og ytre fiender hvis man allerede har oppnådd selvstendighet.
- **Kulturell nasjonalisme**, der man skaper en nasjonal fellesskapsfølelse på grunnlag av felles kultur og verdier. Felles språk, historie, folkekultur, symboler og institusjoner.
- **Følelsmessig nasjonalisme**, der de nasjonale hensyn er overordnet andre verdier og hensyn.

1800-tallet preges av slike forsøk på å finne en fellesskapsfølelse og nasjonal bevissthet i Norge.⁷⁸ Historikeren P. A. Munch og dikteren Bjørnstjerne Bjørnson var begge opptatte av at historien skulle gi nordmenn en «Ahnernes Stolthed» som ethvert folk som kjempet for sin nasjonalitet måtte ha.⁷⁹ Munch hadde studert forholdet mellom de skandinaviske og russiske folk, og benyttet blant annet greske og latinske historikere, sagalitteratur og andre historiske kilder til dette arbeidet. Basert på dette var Munch av den oppfatning at russerne var av samme opphav som de skandinaviske folkeslag, at de gamle russiske konger hadde navn og snakket et språk som var ganske likt norrønt, og at de bodde på nordisk vis.⁸⁰ Dette var folkevandringsteorienens tid i Norge, og de fleste var enige om at de skandinaviske folk hadde kommet fra øst. Men dette betydde ikke at vi hørte sammen; det var lenge siden sagatiden, og begge folkegrupper hadde endret seg siden den tid.

---

77 Sørensen 1997: 11

78 Sørensen 1997: 11

79 Ibid: 30

80 Munch 1873: 2, 17

Men det fantes også flere rivaliserende tanker om fellesskap i Norge på denne tiden, nemlig *skandinavismen* og *pangermanismen*. Disse kan oppfattes som konkurrenter til nasjonalismen, både i Norge og i resten av Norden, og Sørensen kaller dem også *alternative nasjonalismer*.⁸¹ Det som skiller disse fra hverandre er avgrensingen mot *de andre*. Den norske nasjonalismen var først og fremst avgrenset mot Danmark og Sverige, mens skandinavismen var avgrenset mot tyskerne og Det tyske forbund.⁸² Germanismen var derimot avgrenset mot romanere og slaver.

SKANDINAVISME

Skandinavismen gikk i hovedsak ut på at alle de nordiske folk skulle forenes. Sammen skulle de stå sterke mot den voksende tyske innflytelsen. Skandinavismen hadde i Norge sin storhetstid på midten av 1800-tallet, fra 1830- til 1860-tallet.⁸³ Bjørnson var, i motsetning til Munch, en tilhenger av skandinavismen. Men Bjørnsons skandinavisme kom stadig i strid med hans nasjonalisme, slik som under Stattholderstriden på 1860-tallet. Bjørnson valgte da nasjonen fremfor unionen.⁸⁴ Mange betraktet skandinavismen som død etter den dansk-tyske krig i 1864. Historikeren Ernst Sars var lenge en tilhenger av skandinavismen, men etter nederlaget i 1864 endret han syn. Han tok også et oppgjør med det han oppfattet som en rest-skandinavisme i Sverige-Norge. Denne rest-skandinavismen besto ifølge Sars av en to-nasjoners skandinavisme som ville styrke unionssamarbeidet mellom Norge og Sverige.⁸⁵ Dette forsøket ble endelig avvist av Stortinget i 1871. Bjørnson ville ha en føderal stat bestående av Danmark, Norge og Sverige, men støttet seg også til motstanderne av et tettere samarbeid med Sverige.⁸⁶ Men for Bjørnson var ikke *nasjonen* og *unionen* i strid med hverandre. For ham var *det nordiske* en utvidet fedrelandsfølelse.⁸⁷

PANGERMANISME

Det fantes en utbredt sympati for germanismen i Norge på slutten av 1800-tallet, særlig blant de konservative kretsene. Dette gjenspeiles i norske aviser fra denne perioden; aviser brukte

---

81 Sørensen 1997: 13

82 Nielsen 2001

83 Ibid: 28

84 Sørensen 1997: 39ff

85 Ibid.

86 Ibid.

87 Ibid.

tyske telegrambyrå og gjenga artikler fra ledende tyske aviser som *Neue Freie Presse*. Franske artikler ble også gjengitt, og i en viss grad også engelske. En av hypotesene til denne oppgaven er at dette påvirket norske avisers fremstilling av Russland. Kort fortalt ville tilhengerne av pangermanismen forene de germanske folkeslagene. Mens man på 1860-tallet hadde fryktet tyskerne, ønsket mange på 1870-tallet, deriblant Bjørnstjerne Bjørnson og P.A. Munch, en avgrensing mot de slaviske folkegruppene. Etter Tysklands samling og den fransk-prøyssiske krig var det en krig mellom Tyskland og Russland mange fryktet var nært forestående.⁸⁸ Da ble pangermanismen et naturlig fellesskap å trekke mot, og denne bevegelsen hadde sin korte storhetstid i Norge nettopp på 1870-tallet.

For Bjørnson ble det germanske fellesskapet noe som var overordnet det skandinaviske, og disse utelukker derfor ikke hverandre for ham. Han forsøkte derimot å forene sin germanisme med sitt republikanske og demokratiske politiske perspektiv, noe som ikke var særlig karakteristisk for samtidens germanerideologi.⁸⁹ Bjørnsons ideer sto langt fra den dominerende aristokratiske, antiliberal og antisemittiske germanismen i Tyskland.⁹⁰ Bjørnson ble også mer og mer desillusjonert over Tysklands politiske utvikling, og hans tanker om et felles forbund mellom de nordiske land og Tyskland ble oppgitt. Mot slutten av 1870-tallet forsvant også den russiske trusselen i Bjørnsons øyne, og han mistet interesse for germanismen igjen. Bjørnsons kjempet nå for noe mer allmennt; den nasjonale *selvstendigheten* og selvråderetten til ethvert folkeslag ble idealer som preget hans politiske syn frem til århundreskiftet. Germanismen sto heller ikke aldri særlig sterkt i Norge, men tankegodset påvirket nok norske intellektuelle i deres syn på Russland og de slaviske folk.

NORSKE AVISER

Etter 1814 hadde Norge på papiret trykkefrihet, men avisene levde fremdeles i kongemaktens nåde, og kongen Carl Johan benyttet seg av diverse virkemidler for å kontrollere redaktørene i de norske avisene.⁹¹ Stifteren og den første redaktøren i Morgenbladet, Niels Wulfsberg, ble til tross for sine reformer og nyvinninger innen dagspressen anklaget for å ha gått svenskekongens ærend, og har i realiteten fått et dårlig ettermæle.⁹² Men selv om mange

---

88 Sørensen 1997: 54

89 Ibid: 70

90 Sørensen 1997: 71

91 Eide 2000: 31

92 Ibid: 31f

redaktører ble avhengig av kongens støtte, ble norske redaktører med trykkefrihetsparagrafen i ryggen mer selvsikre, og man fikk flere regimekritiske aviser og redaktører utover 1800-tallet.⁹³

Norsk presse fikk i realiteten en ganske sen fødsel, og til tross for tidligere etableringer er det ikke før mot slutten av 1800-tallet at norsk presse kan sies å ha fått sin fulle oppblomstring. Dette må settes i sammenheng med forholdene i samtiden; det er ikke før den politiske dramatikken på Stortinget rundt 1870-tallet og utover at avisene for alvor vant fram.⁹⁴ Den teknologiske utviklingen, fremveksten av det norske journalistyrket, og profesjonaliseringen av samfunnet forøvrig påvirket også pressen. I profesjonaliseringen av journalistyrket spilte følgelig redaktørene en særlig viktig rolle. De dominerte den norske pressen gjennom hele min periode.⁹⁵ Redaktøren dikterte mye av avisens vinkling og politiske profil, og var i denne overgangsperioden mellom amatørjournalistikk og en profesjonell norsk presse ofte den eneste faste ansatte ved en gitt avis. Forskning viser også at pressens tilknytning til politiske partier var sterkere på slutten av 1800-tallet enn i dag, og det er derfor trolig at en redaksjons politiske syn vil komme klarere frem i kildene fra denne perioden.⁹⁶

MORGENBLADET

Avisen Morgenbladet ble stiftet i 1819 og var den første dagsavisen som kom ut i Norge. Redaktør Niels Wulfsberg blir av noen kalt den første norske nyhetsjournalist og omtales med sine referater fra Stortinget som den første stortingsmedarbeider i norsk presse. I 1831 tok Adolf Bredo Stabell over, og avisen gikk fra å være «kongens talerør» til å bli et organ for opposisjonen. I Stabells redaksjon fikk både bøndene og den øvrige liberale opposisjonen til embetsmannsstaten støtte.⁹⁷ Denne retningen varte frem til 1857, da Christian Friele ble Morgenbladets redaktør. Friele satt bak roret helt frem til 1893, og fremstår kanskje som det fremste eksempelet på den selvsikre redaktør som til tross for en tidvis manglende innsikt hadde en spesiell evne til å gripe inn og forme den offentlige debatten.⁹⁸ Morgenbladet vokste under Frieles styre frem som den mest innflytelsesrike avisen i hovedstaden, men også som

---

93 Eide 2000: 32

94 Høyer 1977: 26

95 Eide 2000: 14

96 Eide 2000: 27f

97 Wasberg 1960: 37ff

98 Eide 2000: 61ff

det konservative organet for Høyre som det i ettertid har blitt husket som. Men under Friele talte Morgenbladet ofte Stortinget midt i mot, og regjeringen i Christiania så det som ugunstig å gjøre avisen til sitt offisielle organ og ble nødt til å distansere seg fra den.⁹⁹ Friele fremstår som en redaktør som ikke var redd for å si hva han mente selv om han tråkket folk på tærne.

Dette underbygger en hypotesen om at innflytelsen avisene hadde på sitt publikum påvirket makten de hadde i forhold til politikerne, og at deres politiske syn ikke nødvendigvis ble diktert av politikerne de identifiserte seg med. I stattholderstriden på 1860-tallet støttet Morgenbladet Fredrik Stang, som mente at dersom man ikke kunne opprette et skandinavisk fellesskap måtte man opprettholde et godt forhold til Sverige.¹⁰⁰ Ifølge Gunnar Christie Wasberg sakket Morgenbladet stadig mer akterut i konkurransen med den nye journalistikken til Amandus Schibsted i Aftenposten og Olaf Thommessen i Verdens Gang utover 1870- og 1880-tallet.¹⁰¹ I det nyutgitte verket *Norsk presses historie 1660-2010* skriver også Andreas Norland at

Christian Friele ble arketypen på den mektige norske avisredaktør på slutten av 1800-tallet

Morgenbladet stadig ble mer akterutseilt nyhetsmessig utover 1880-tallet.¹⁰² Mens Aftenposten satset stadig mer på reportasjer og utenriksstoff, fokuserte Friele på tunge fagartikler, referat fra Stortinget og kultur- og innenriksstoff.¹⁰³ Hans arvtaker, Nils Vogt, lyktes heller ikke i sine forsøk på å modernisere avisens drift og journalistikk.¹⁰⁴ Avisen har derfor ikke vært mitt hovedfokus i denne undersøkelsen, men jeg vil trekke den inn der jeg føler det er naturlig.

---

99 Eide 2000: 62ff

100 Wasberg 1960: 65f

101 Ibid: 69

102 Norland 2010: 220

103 Wasberg 1960: 64

104 Norland 2010: 220

AFTENPOSTEN

Morgenbladet dominerte hovedstadspressen i 1860- og 70-årene, men skulle etterhvert bli utfordret av en rekke nyetableringer. En av disse var *Christiania Adresseblad*, som ble opprettet i 1860 av boktrykkeren Christian Schibsted.¹⁰⁵ Schibsted hadde tidligere vært ansvarlig for å trykke Aftenbladet, og hans nye avis er nok kjent for de fleste under det navnet det tok fra 1861; nemlig Aftenposten. Den første redaktøren i avisen het Elling Kristoffersen, en mann som forfektet en nasjonalromantisk tro på radikal og folkelig opplysning og sosial fremgang. Aftenpostens første år preges av denne opplysningstanken, og idealismen skinner gjennom i avisens forkynnelse av moralsk holdning og sosialt ansvar.¹⁰⁶ Når det dreier seg om politikk, er det vanskelig å plassere Aftenposten blant de tradisjonelle politiske grupperinger i Norge på denne tiden. Hvis avisen kan sies å ha representert noen politisk retning i denne første perioden, må det ha vært å støtte småfolks sak mot embedsmenn og storkjøpmenn.¹⁰⁷

Men fra 1869 tok Johan Magelssen over som redaktør, og det skjedde en viss endring i avisens politiske profil. Magelssen var overhode ikke interessert i at Aftenposten skulle representere den nye venstrebevegelsen i en voksende klassekamp, men ønsket heller at avisen skulle være et talerør for et liberalt økonomisk syn. Avisen inntok fra slutten av 1860-tallet også et klart konservativt syn, uten å være knyttet til noen politisk gruppering. Dette liberal-konservative synet har vedvart i Aftenposten siden Magelssens tid i redaksjonen, og kan på mange måter sies å være avisens politiske ståsted den dag i dag.¹⁰⁸ Dagens Aftenposten blir av H.F. Dahl beskrevet som pålitelig, sjenerøst velutstyrt og litt knipsk og gammeldags i sine holdninger, og er fremdeles landets ledende organ innen politikk og kultur.¹⁰⁹ Magelssen tok eieren Christian Schibsteds sønn, Amandus, under sin vinge. Amandus vokste opp i avisens lokaler blant trykkpresse og sverte, og skulle komme til å dominere avisen i store deler av sitt voksne liv. Under hans ledelse vokste Aftenposten enormt, mye på grunn av hans mange tekniske og journalistiske innovasjoner. Da avisen begynte å komme ut med to nummer om dagen i 1883, var den blitt den mest omfangsrike i landet.¹¹⁰

Den 28. april 1876 spurte Aftenposten om Polens gjenopprettelse ville utgjøre en

---

105 Wasberg 1960: 74

106 Ibid. 75

107 Ibid. 75

108 Wasberg 1960: 75f

109 Dahl 2010: 25

110 Ibid: 25

trussel mot Russland. Redaksjonen spekulerte i om dette forslaget var et politisk spill fra Østerrike for å utøve press på Russland i det storpolitiske spillet om Serbia, som ønsket uavhengighet.¹¹¹ Situasjonen i Polen hadde tidligere skapt sympati og anti-russiske stemninger blant den norske kultureliten, senest ved opprørene i 1863, uten at dette ser ut til å komme merkbart til syne i 1876. Aftenposten var tvert imot nå svært sympatisk ovenfor Trekeiserforbundet, som besto av de autokratiske rikene Preussen, Russland og Østerrike-Ungarn. Til tross for frykten for krig på Balkan var det også en viss sympati å spore for de slaviske folkeslag i Aftenpostens spalter, og i denne sammenheng også for Russland. I Sverige hadde både kongen og opinionen sine sympatier hos Russland i den kommende krigen mellom Det osmanske riket og Russland som brøt ut i 1877, noe som også kan ha påvirket redaksjonen i avisen.¹¹²

Aftenposten representerte sammen med Morgenbladet et konservativt syn, men det var også strid innad i de høyreorienterte kretser. Mens Morgenbladet fullt og helt støttet opp om Emil Stang, inntok Aftenposten en mer moderat og opposisjonell linje på høyresiden. Amandus Schibsted fungerte som redaktør fra han arvet avisen i 1878 helt til Frederik Bætzmann tok over i 1892, men hadde mer sans for reportasjer enn politikk. De politiske lederne ble derfor ofte skrevet av Yngvar Nielsen, den senere kjente geograf og historiker. Wasberg skriver om tospannet Yngvar Nielsen og Frederik Bætzmann at de etter 1884 syntes å ha forent de forskjellige politiske tendenser i en kraftig, om enn ofte partimessig, opposisjonell konservativ-liberal kurs som Aftenposten siden har vært talsmann for.¹¹³ Nielsen og Bætzmann videreførte på mange måter den skandinavistiske linje i norsk sammenheng. Den politiske utviklingen i unionen førte til at Nielsen (som var nært knyttet til det svenske hoffet) ble desillusjonert med livet som politisk journalist, og viet stadig mer tid til sine vitenskapelige ambisjoner. Det var dermed Fredrik Bætzmann som styrte skuta frem til han gikk av i 1908. Rivaliseringen mellom de to konservative avisene tok seg også opp i 1893, da Nils Vogt tok over etter Christian Friele som redaktør i Morgenbladet. Vogt gikk aldeles ikke overens med Aftenpostens eier Amandus Schibsted.¹¹⁴ Men det var Aftenposten som vant denne striden, og avisens posisjon som den største avisen i Norge, og med avisens store fokus

---

111 Aftenposten, 28. april 1876 nr. 98

112 Kan 1996: 115f

113 Wasberg 1960: 62

114 Ibid. 76f

på utenriksstoff, gjør den til hovedkilden til denne avhandlingen.

VERDENS GANG

Avisen Verdens Gang ble stiftet av læreren Peder Olsen i 1868.¹¹⁵ Olsen skrev i mars samme året at Russland «har en stadig Lyst til at utvide sig» og «staar som en Busemand for alle sine Naboer.»¹¹⁶ Senere samme år skrev avisen at landet «er en naturlig Fiende af alle sine Naboer» og at Norge hadde grunn til å frykte Russland. Tsarriket yppet stadig til krig og hadde lagt flere nye landstrekninger under seg, ifølge avisen.¹¹⁷ Anledningen var russisk overtakelse av Turkmenistan og innblanding i Det osmanske riket. Verdens Gang sympatiserte nok med den polske frigjøringskampen som ble hardt bekjempet av russiske myndigheter.

Ved sin stiftelse og på 1870-tallet var avisen nokså ubetydelig, og det er ikke før Olaus Anthon «Ola» Thommessen ble redaktør fra 1878 at den for alvor vokste i sirkulasjon og innflytelse.¹¹⁸ Thommessen styrte Verdens Gang helt frem til han følte seg tvungen til å gå av i 1910, og var dermed redaktør gjennom hele perioden som jeg skal ta for meg. Han skrev i 1894 at avisen skulle «med egen overbevisning tjene det nasjonale og demokratiske fremskrittssak.»¹¹⁹ Thommessen ønsket altså en selvstendig avis, uten noen nærmere tilknytning til en bestemt politisk gruppering. Verdens Gang representerte dermed et uavhengighetsideal som etterhvert skulle vinne terreng blant norske aviser, men her er det heller snakk om redaksjonell uavhengighet fra partiene enn noen større politisk uavhengighet.¹²⁰ Denne perioden var partipressens gullalder, og til tross for en forfektet

Schibsted og Vogt beskyttes mot Thommessen av stortingspresident Berner. Karikatur tegnet av Andreas Bloch i Korsaren, 1905

115 Navnet er kun løst tilknyttet dagens VG, som ble stiftet etter andre verdenskrig

116 Verdens Gang, 11. mars 1868

117 Verdens Gang, 24. juni 1868

118 Eide 2010 II: 367

119 Sitert i Eide 2000: 314 og i Wasberg 1960: 94f

120 Eide 2000: 65

uavhengighet kom Thommessen og Verdens Gang til å fremme radikaliseringen i norsk presse, og bidro sterkt til å utforme politikken som førte frem til Venstres seier i parlamentarismesaken i 1884.¹²¹ Thommessen hadde nyhetsteft, var glad i skandaler og ikke redd for å komme med sleivspark. Knut Hamsun bemerket at redaktøren skrev med klør, og med en penn som skar tenner.¹²² Martin Eide hevder at avisen kanskje var den mest utbredte i landet i 1884, mye på grunn av sin friske stil og uredde journalistikk.¹²³ Etter Thommessens avskjed i 1910 mistet Verdens Gang raskt sine lesere, og hans nye avis, Tidens Tegn, tok raskt over som Norges største. I 1923 ble Verdens Gang absorbert av nettopp Tidens Tegn. Thommessen er husket for sin antisosialistiske holdning og flørt med fascismen, og dette vil kanskje ha kommet til syne i hans omtale av den russiske revolusjonære bevegelsen.

DAGBLADET

«Vi ønsker et nytt frisinnnet Dagblad i overensstemmelse med Grunnlovens ånd, et sant demokratisk blad hvor det er anledning til fritt å uttale seg uten persons anseelse – men uten personligheter – ene og alene søkende det rette i fedrelandets interesse, skrevet i en anstendig tone og i et forståelig sprog for både leg og lærd.»

fra Dagbladets abonnementsinnbydelse, 1869

Dagbladet ble først etablert i 1869 av Anthon Bang, men fikk ikke noen stor oppslutning før Hagbard Emanuel Berner tok over driften som avisens første redaktør. Berner slet som tidligere nevnt lenge med å holde avisen flytende, og var lenge avhengig av økonomisk støtte fra sympatiske velgjørere.¹²⁴ Fra første stund var meningen at Dagbladet skulle være et kamporgan for en mer systematisk opposisjonspolitikk, og Berner ble oppmuntret av blant annet Bjørnstjerne Bjørnson, Jonas Lie og hele *Døleringen*, hvor menn som blant annet Ernst Sars, A.O. Vinje, Hans Ross, Ossian Sars, Carl Berner, og J. C. Krogh hørte hjemme.¹²⁵ Med denne bakgrunnen vokste avisen naturlig frem som talerør for opposisjonen på Stortinget. I 1879 overtok en gruppe Venstremenn avisen, og fra år 1884 kan avisen på mange måter regnes som Venstres offisielle organ, noe avisen til tross for interne stridigheter i partiet fortsatte å være

---

121 Wasberg 1960: 97

122 Eide 2010 II: 367

123 Ibid.

124 Sørensen 1993: 325ff

125 Høyer 1993: 13f

frem til 1970-tallet.¹²⁶ Hagbard Emanuel Berner, som fremdeles hadde en sterk posisjon i avisen etter han gikk av som redaktør i 1879, mislikte skandinavismen. Han tilhørte en ny generasjon nordmenn, de unge radikale nasjonalister. De var opptatte av europeiske impulser, men det var den norske nasjonale kultur, en norsk nasjonal historie og norske nasjonale symboler som skulle stå i sentrum. Ikke et panskandinavisk fellesskap.¹²⁷ Avisen var et radikalt opposisjonsorgan, og ble sammen med Verdens Gang representative for det moderne gjennombrudd i Norge. Avisen var et hardtslående venstreorgan, var antiautoritær i sin holdning og var i utgangspunktet skeptisk til alle former for overformynderi.¹²⁸ Bergs intensjon, som vi kan se i subskripsjonsinnbydelsen, var å skape et blad som fremmet fedrelandets interesser og bidro til folkeopplysningen. Bruken av ordet *fedrelandet* fremhever hvor avisen sto politisk. Det var Norge som var fedrelandet, og en slik ordlegging avslører Dagbladets nasjonalistiske retning. Skandinavismen måtte vike for nasjonalismen. Dagbladet hadde en hel rekke redaktører i den påfølgende tiden, men alle fulgte stort sett den retningen som Berg og Berner hadde staket ut i 1869.¹²⁹

SOCIAL-DEMOKRATEN

Marcus Thrane var en stund redaktør i opposisjonsavisen Drammens Adresse, hvor han forkynnet tanker om alminnelig stemmerett og kamp mot fattigdom. Men Thrane ble avskjediget av avisens eier i 1848, og startet derfor sitt eget organ, Arbeider-Foreningens Blad, hvor han agiterte for arbeiderklassens rettigheter.¹³⁰ Thrane ble satt i tukthus, og senere arrestert for sine radikale meningsytringer. Han ble på mange måter en tidlig frontfigur for arbeiderbevegelsen, som lenge ikke hadde et organ i hovedstaden. Men i 1884 ble avisen Vort Arbeide stiftet av Christian Holtermann Knudsen, som også var med å danne Arbeiderpartiet tre år senere.¹³¹ Bjørn Bjørnsen skriver således «først kom avisen, så kom partiet», noe som stadfester avisens maktposisjon i arbeiderbevegelsen.¹³² Avisen var et sentralt redskap i byggingen av en arbeiderbevegelse i Norge.¹³³ Den fikk i 1886 navnet Social-Demokraten, og ble senere kjent som Arbeiderbladet. Med denne nære tilknytningen til Arbeiderpartiet ble

---

126 Høyer 1993: 15ff

127 Sørensen 1993: 320f

128 Eide 2010: I: 73

129 Ibid. 94

130 Eide 2000: 141

131 Ibid. 196

132 Sitert i Eide 2000: 205

133 Terjesen 2010: 78

avisen på mange måter arketyper på partipressen i Norge. For det var partiet som eide avisen og som ansatte redaktøren, noe som betyr at avisens syn reflekterte partiets ledelse.¹³⁴ Redaktøren hadde også fast plass i partiledelsen.¹³⁵ Social-Demokraten kommer i gang mye senere og gjorde seg ikke like gjeldende som resten av avisene blant kildeutvalget i den aktuelle perioden. Avisen representerer likevel et radikalt politisk syn som ofte ble forsøkt sensurert i sin samtid, og gir et bilde av arbeiderbevegelsens syn og holdninger ovenfor Russland og russiske forhold. Jeg har ikke prioritert denne avisen, men mener at en nærmere undersøkelse av avisens holdninger til Russland bør gjennomføres, kanskje særlig i tiden fra den feilslåtte revolusjonen i 1905 og til Arbeiderpartiets brudd med kommunismen på begynnelsen av 1920-tallet.

VITTIGHETSBLADENE

Da Krydseren ble dannet i 1849 av C.A. Berg, I. Th. Rørdam og Ditmar Meidell, var det først og fremst som en protest mot samtiden og skuffelsen over resultatene etter revolusjonsåret 1848. Krydseren representerte et dristig og humoristisk innslag i samfunnsdebatten med sin samfunnskritikk, karikaturer, satiriske tekster og generelle respektløshet.¹³⁶ Opphavsmennene hadde i aller høyeste grad en agenda; Gunnar Christie Wasberg skriver blant annet at de ønsket å bryte ned de stive og kunstige partiskiller som de mente var grunnet på sosiale motsetninger, og de ville åpne for en liberal partidannelse.¹³⁷ Selv om denne idealismen ikke endte opp i noen håndfaste resultater, representerte Krydseren en tidlig norsk tradisjon for usensurert satirisk-negativ samfunnskritikk som sparket i alle retninger på tvers av politiske skillelinjer, og banet dermed vei for senere bidrag innenfor denne sjangeren. Krydseren kom i første omgang ut fra 1849 til 1854, men ble avsluttet da Ditmar Mejdell stiftet Aftenbladet. Krydseren kom ut igjen fra 1879, denne gangen gjenopptatt av Harald Hjalmar Schmidt. I 1894 skiftet bladet navn til Korsaren, som det beholdt til utgivelsene opphørte i 1904. Vikingen, Tyrihans, Theaterkatten, og Trangviksposten utgjorde andre slike humorblad i perioden.

Illustratørene i vittighetsbladene gikk ofte igjen, det var i fremste rekke Andreas Bloch, Olaf Gulbansson, Gustav Lærum, Eivind Nielsen, og Olaf Krohn som tegnet karikaturene i

---

134 Eide 2000: 205f

135 Terjesen 2010: 78

136 Wasberg 1960: 55f

137 Ibid. 56

Krydseren, Vikingen og Tyrihans i perioden 1880–1905. Vittighetsbladene vil ikke komme til å utgjøre hovedvekten av kildemateriell til avhandlingen, men vil komme til å danne en viktig motvekt til den mer seriøse hovedstadspressen. Vittighetsbladene har gitt meg en mulighet til å studere en krassere og mer respektløs variant av det norske synet i samtiden. Bladene ble til tross for sin useriøsitet et viktig bidrag i samfunnsdebatten, og ga dermed også næring til folkeopinionen. De sa ofte det avisene holdt seg for gode til å trykke, og karikaturene som finnes i disse bladene vil kunne si noe om hvordan nordmenn så for seg fremmede folk og nasjoner.

AFTENPOSTEN OG DET ORIENTALSKE SPØRSMÅL

Det storpolitiske klimaet i Europa på begynnelsen av 1880-tallet var i stor grad betinget av situasjonen på Balkan. Uenigheten om Det nære Østen destabiliserte den europeiske freden, noe som kan ha bidratt til en økt generell krigsfrykt i Norge. Den russisk-tyrkiske krig på slutten av 1870-tallet hadde også sin del av æren for at Aftenposten etterhvert vokste frem som den største norske avisen. Med sine krigsreportasjer revolusjonerte Amandus Schibsted utenriksdekningen i norsk presse. Aftenposten tok snart opp konkurransen med den gamle giganten Morgenbladet, og kan ved århundreskiftet sies å ha vært landets største presseorgan.¹³⁸

Den 24. april 1877 erklærte Russland krig med osmanene. Aftenposten beskrev en profesjonell og kompetent russisk hær som dominerte slagmarken, og krigen var preget av et ottomansk rike på defensiven.¹³⁹ Aftenposten virket også sympatisk innstilt overfor Russland under krigen; avisen rapporterte fra en engelsk artikkelsamling om orientalske spørsmål, og konkluderte blant annet med at Det osmanske riket (ved å nekte å gå med på reformer) heller foretrakk en krig hvor man risikerte å miste et par mindre provinser enn å «sikre den kristne Befolknings Vel og den almindelige Freds interesser.»¹⁴⁰ Russerne seiret i konflikten, og Aftenposten rapporterte at den osmanske utenriksminister Sasvet Pascha appellerte til europeerne og hevdet at russerne bedrev en «barbarisk Krigsførelse». Avisen mente derimot at «Tyrkerne burde have feiet for sin egen Dør før de gik til Ruslands» og refererte til en rekke

---

138 Wasberg 1960: 75f

139 Aftenposten, 12. mai 1877, nr. 108A

140 Ibid.

andre europeiske aviser som mente det samme.¹⁴¹

Aftenposten synes å ha fulgt en britisk linje mot slutten av krigen, og viste til London-aviser og til diskusjoner i det engelske parlamentet. Britene hadde også grepet inn og hindret Russland i å ta Konstantinopel, man var redd for at Russland skulle gjøre det *for* godt. Aftenposten rapporterte også fra russiske, tyske og franske aviser, men britiske aviser ble tillagt mest vekt. Avisen var derimot tilbakeholden med å mene noe om konflikten selv, og ønsket først og fremst at den europeiske freden ikke skulle bli forstyrret på grunn av uenigheter om fredsforhandlingene.

Til tross for uttalte sympatier med den kristne befolkningen i Det osmanske riket, var Aftenposten opptatt av at den europeiske freden ikke måtte forstyrres. Fred og stabilitet var viktig for avisen i denne perioden, men da Den russisk-tyrkiske krigen var et faktum virket avisen relativt uanfektet. Avisen hadde respekt for den russiske hæren, som hadde profesjonelle og kompetente soldater og offiserer. Skylden for krigen ble rettet mot den osmanske uviljen for reformer, og de grusomheter rikets styrker hadde gjennomført på den kristne bulgarske befolkningen. Mot slutten av krigen var Aftenposten derimot tilbakeholden ovenfor Russland; avisen konstaterte at den russiske hæren ikke hadde vært godt nok forberedt, og at det bakstreverske landet fremdeles var preget av reformprosessene som ble satt i gang etter Krimkrigen.

BERLINKONGRESSEN

Under Berlinkongressen oppførte britene seg som seierherrer, ikke russerne. Aftenposten mente også at det var Storbritannia som hadde tjent mest på krigen, ikke Russland, og støttet stormaktene i at Russland ikke måtte komme for godt ut av situasjonen. Avisen reflekterte altså den europeiske frykten for panslavismen, som man fryktet ville gi Russland en for sterk posisjon på Balkan og i Øst-Europa. Stormaktene, særlig Storbritannia og Østerrike-Ungarn, var misfornøyd med fredsavtalen mellom Russland og Det osmanske riket. Avtalen ble derfor revidert under Berlinkongressen, for å motvirke det man oppfattet å være en voksende panslavisme og økt russisk innflytelse på Balkan.¹⁴² Moderne forskning viser, i motsetning til hva oppfatningen var på denne tiden, at panslavismen ikke påvirket den russiske

---

141 Dette gjaldt britiske, tyske, franske og italienske aviser. Aftenposten, 20. juli 1877, nr. 166

142 Berlintraktaten av 1878

utenrikspolitikken i noen stor grad etter Den russisk-tyrkiske krigen.¹⁴³ I 1878 var ikke de europeiske stormaktene lengre bundet opp av opinion eller diplomatiske lovnader i like stor grad som før krigen, og 18 av de 29 artiklene fra San Stefano-avtalen ble endret ved kongressen. Aftenposten uttalte ved begynnelsen av kongressen at Russland nok måtte belage seg til å gi etter for England eller Østerrike-Ungarn.¹⁴⁴ Avisen beskrev altså en ydmyk stormakt som var avhengig av andre for å få beholde sine erobringer. Avisens redaksjon ville også «forhindre den græske Race fra at knuses af den slaviske.»¹⁴⁵ Redaksjonen virket opptatt av Romanias og Serbias skjebner, men delte tilsynelatende det britiske synet på at Det osmanske riket måtte bli bevart. Da den britisk-osmanske forsvarsalliansen ble inngått i juli 1878 erklærte Aftenposten at det var for å forhindre at den asiatiske delen av Det osmanske riket «gjennem Krig og Anarki [skulle] komme i Ruslands Hænder.»¹⁴⁶ Det kan altså virke som den forsiktige sympatien Aftenposten viste før krigsutbruddet nå var borte, og at de delte det britiske synet om at Russland ikke måtte komme *for* godt ut av situasjonen. Aftenposten kritiserte også Russlands fremferd ovenfor blant annet Romania, som de hadde latt i stikken under fredsforhandlingene.¹⁴⁷

Selv om Russland fikk gjennomslag for et fritt Bulgaria, samt et selvstendig Serbia, Montenegro og Romania, var det et nederlag sammenliknet med den første avtalen inngått med det osmanske riket. Aftenposten erklærte at «England betraadte Kongressalen som Seirherre, og vil forlade den paa samme Maade.»¹⁴⁸ Britene hadde lyktes i å styrke sin posisjon i Det nære Østen, samt å bevare Det osmanske riket. Østerrike-Ungarn tjente også på kongressen, og Russland fremsto ikke som den seierherren landet egentlig var. Russerne hadde heller ikke klart å skape den panslaviske forbrødringen de ønsket; Bulgaria var desillusjonert med den slaviske storebroren, en holdning som landet delte med de andre slaviske folkeslagene i regionen. Norsk presse var stort sett fornøyd med resultatet fra kongressen. Stabiliteten var sikret, Russland hadde ikke kommet altfor gunstig ut av situasjonen, og panslavismen hadde fått et solid slag for baugen.

---

143 Den panslaviske bevegelsen presenterte derimot problemer innad i det russiske riket; etnisitet som grunnlag for nasjonalstaten var ikke forenelig med det multietniske russiske imperiet. Panslavistene truet også det nære samarbeidet med Tyskland (frem til trekeiserforbundets oppløsning på begynnelsen av 1890-tallet) med antitysk agitasjon. Åselius 1994: 80f

144 Aftenposten, 14. juni 1878, nr. 135

145 Ibid.

146 Aftenposten, 13. juli 1878, nr. 160A

147 Aftenposten, 17. juli 1878, nr. 163A

148 Ibid.

KONKLUSJONER

Forholdet mellom Norge og Russland har bestått gjennom over tusen år uten store konflikter, men det har likevel oppstått fiendebilder. For det europeiske fellesskapet inntok Russland rollen som *den andre*, den ytre motsetningen som definerer selvet. På 1800-tallet ble det russiske riket sett på som en ytre trussel; mot det europeiske fellesskap, mot det germanske fellesskap, mot den svensk-norske unionen og mot Norge som selvstendig nasjon. En stor grunn til dette er ytre tankegods; idéer fra Storbritannia, Frankrike, Tyskland og England hadde stor påvirkningskraft på norske intellektuelle. Novembertraktaten fra 1855 oppsto på grunn av britisk mistenksomhet og svenske ambisjoner, men hadde begrenset forankring i Norge. Til tross for dette, det norske forsvaret opererte utelukkende med Russland som den store trusselen frem til unionsoppløsningen i 1905. Skandinavismen ble i stor grad tuftet på en avgrensing mot Tyskland, men den unionsbevarende doktrinen var likevel trusselen fra Russland. Denne motsetningen kan også forklare hvorfor skandinavismen ikke vant frem. Norske, danske og svenske interesser var ikke forenelige. Den norske nasjonalismen hadde også et behov for ytre fiender. Dette gjaldt først og fremst en avgrensing i forhold til Sverige og Danmark, men den felles kulturen Norge delte med de to nordiske naboene gjorde at Russland inntok en særegen rolle i den norske nasjonalismen.

Mens de gamle trusselbildene sto for fall, vokste nye frem. Nasjonalismens fremvekst i Norge betydde en reorientering i de gamle trusselscenariene, og her spilte avisene en rolle som meningsspredere og -dannere. Militarismens storhetstid påvirket også det norske forsvaret, som måtte legitimere seg ovenfor befolkning og politikere, hvordan forholdte avisene seg til dette?

KAPITTEL 3

RUSSLAND I STORMAKTSPOLITIKKEN

«Rusland og la belle France spiser sammen af "alliancens" forbudne frugt. Tyskland skuler dertil med vildt forbitret, sønderrevet hjerte.»

– Skinsygens kvaler. Et politisk situationsbillede à la Edvard Munch. Olaf Krohn, 1896

INNLEDNING

Dekningen av Russland i norsk presse har jeg som tidligere nevnt valgt å dele inn tre forskjellige aspekter; stormaktspolitikk, interne forhold, og forholdet mellom Russland og Sverige-Norge. Men disse tre aspekter av dekingen står i nær forbindelse med hverandre; Russlands stilling internasjonalt var også avhengig av situasjonen innad i landet. Hvordan Russland oppførte seg i stormaktspolitikken og ovenfor sine egne borgere påvirket også forholdet til Sverige og Norge. De forskjellige aspektene av Russland i norsk presse er likevel hensiktsmessig å drøfte hver for seg. I dette kapitlet skal jeg gå inn på hvordan Russland ble oppfattet av norske aviser i lys av den europeiske stormaktspolitikken. Jeg skal senere se på Russlands interne situasjon, og jeg vil diskutere hvordan dette påvirket dekingen av norsk-russiske relasjoner i den siste delen av drøftingen. I hvor stor grad var skepsisen mot Russland et ledd i en generell skepsis mot stormaktene, eller var Russland ansett for å være verre enn resten? Hovedvekten av kildematerialet i dette kapitlet består av avisartikler i norske aviser, samt illustrasjoner, også fra satiriske vittighetsblader i perioden 1875-1905. Til den realhistoriske bakgrunnen har jeg støttet meg til Barbara Jelavichs bok *Russia's Balkan Entanglements, 1806-1914*, Matthew Smith Andersons *The Ascendancy of Europe: 1815-1914* og Christopher John Bartletts *Peace, War, and the European Powers, 1814-1914*.

1878 utgjør et skille, både i Russlands politikk, men også i hvordan landet ble oppfattet utenfra. Fra Krimkrigen og frem til slutten av 1870-tallet hadde Russland vært anonyme og tilbakeholdne i stormaktspolitikken, men med krisen på Balkan utover 1870-tallet kom Russland igjen i rampelyset. Det virket logisk for vestmaktene, og særlig britene, at russisk ekspansjon i Asia var rettet mot Det indiske hav og Stillehavet, og at ekspansjonen i det nære østen var rettet mot Middelhavet. Panslavismen bekymret også europeiske politikere.¹⁴⁹ Det var derfor naturlig å tro at riket da også ville ønske å ekspandere vestover til Atlanterhavet ved å annektere Nord-Norge. Disse vurderingene lå også til grunn ved signeringen av Novembertraktaten i 1855, som på mange måter var sluttproduktet av gamle holdninger.¹⁵⁰ Verdens Gangs ordbruk fra 1868 gjenspeilte også dette da Russland ble

---

149 Anderson 2003: 47f

150 Novembertraktatens rolle har tidligere blitt grundig gjennomgått, se kapittel 2. Temaet belyses også i kapittel 5.

fremstilt som en naturlig fiende for alle sine naboer. Vurderingene fra Russlands egne utenrikspolitikere var av en annen art; landet hadde tapt Krimkrigen, og Den russisk-tyrkiske krig av 1877-78 hadde kanskje blitt vunnet, men hadde kostet landet enormt.¹⁵¹ Posisjonen deres var svekket, og i siste halvdel av det nittende århundret førte Russland en tilbakeholden utenrikspolitikk. Ekspansjonen og konsolideringen av grenseområdene ble sett på som naturlig, og nærmest forventet av en europeisk og imperialistisk stat. De måtte derimot gi opp sine større ambisjoner.¹⁵²

Russland var misfornøyd med resultatet av Berlinkongressen i 1878, som omgjorde fredsoppjøret etter den russisk-tyrkiske krig, og brøt derfor alliansen med Østerrike-Ungarn og Tyskland. Berlinkongressen hadde stor påvirkning på det politiske kartet i Europa langt inn i det tyvende århundre, og hadde naturligvis også stor innvirkning på Russland. Nederlaget ved Berlinkongressen og sammenbruddet i samarbeidet med Tyskland og Østerrike-Ungarn førte til at Russland måtte søkte andre europeiske partnere. Trekeiserforbundet ble forsøkt gjenopptatt i 1881, men ble gradvis oppløst utover 1880-tallet. Storbritannia var ikke en aktuell alliert, både fordi britene lenge hadde ført en isolasjonspolitikk, men også på grunn av gamle fiendebilder. Det eneste logiske valget som gjensto var Frankrike, den gamle fienden fra 1814. Det gjaldt fremfor alt å holde det samlede Tyskland i sjakk. For Russland ble alliansen også en motvekt til britisk innflytelse.¹⁵³ Russland måtte begrense sine ambisjoner på Balkan, og nøyde seg med en normaliseringspolitikk. Denne reorienteringen i det europeiske alliansesystemet førte til at Russland måtte skrinlegge sine planer om ekspansjon i Det nære Østen og på Balkan. Tsaren valgte heller å utvide grensene sine i Det fjerne Østen, samt konsolidere de territorier som de allerede satt på. Dette førte til nye konflikter med en gammel fiende og en ny; Storbritannia og Japan. Norske aviser dekket Russlands fremferd i Sørøstasia, og det diplomatiske spillet ble viet mye oppmerksomhet. Men om det var noe som norske aviser virkelig interesserte seg for så var det krig; Den russisk-japanske krigen i 1904-1905 fikk enorm spalteplass, ofte akkompagnert med rike illustrasjoner og følgeartikler. Krigen utgjorde også en «hyggelig avveksling» under forhandlingene om unionsoppløsningen med Sverige, som i stor grad ble forbigått i stillhet av

---

151 Anderson 2003: 28f; Bartlett 1996: 104f

152 Åselius 1994: 76-80

153 Anderson 2003: 46

norsk presse. Hva mente Aftenposten om denne reorienteringen i stormaktsbalansen? De hadde lenge sympatisert med trekeiserforbundet, som ifølge dem sikret den europeiske fred.¹⁵⁴

DEN EUROPEISKE SITUASJON

Trekeiserforbundet, alliansen mellom Tyskland, Østerrike-Ungarn og Russland ble først formelt dannet i 1873, selv om statene hadde samarbeidet i større eller mindre grad siden 1814, og varte i første omgang frem til Berlinkongressen i 1878.¹⁵⁵ Alliansepartnerne ble i samtiden oppfattet som både konservative, reaksjonære og autokratiske, og kom under kritikk i liberale kretser. Etter attentatet på Aleksander II i 1881, som vil bli drøftet nærmere i kapittel 4, antok Aftenposten at de europeiske regjeringer ville ta en reaksjonær vending. Den 30. mars skrev de blant annet at «De europæiske Regjeringers Beslutning om med Alvor at træde op imod Radikalismen giver sig næsten overalt Vidnesbyrd.»¹⁵⁶ Etter attentatet ble det også spekulert i om Russland ville tilnærme seg Frankrike,¹⁵⁷ men senere ble det opplyst at slike forhold hadde havnet i bakgrunnen, og at det var den internasjonale kampen mot radikalismen som heretter var prioritert.¹⁵⁸ Den 30. april omtalte Aftenposten et forslag fra Russland om en konferanse til drøfting av forholdsregler mot det ondet som de internasjonale revolusjonære utgjorde, og fastslo at dette ville være i alles felles interesse.¹⁵⁹ Det ble ingen allianse med Frankrike, og det reaksjonære Trekeiserforbundet ble derimot forsøkt gjenopptatt. I september 1881 møttes keiserne av Tyskland og Russland i Danzig, forøvrig den nye tsarens første møte med stormaktspolitikken, og Aftenposten støttet seg til *The Times* beskrivelse av det. Avisen mente at den europeiske freden igjen var sikret. Samtidig ble det påpekt «at Modsætningen mellem Ruslands og Østerrigs Interesser i Orienten tidligt eller sent ville give Anledning til et Sammenstød.»¹⁶⁰

Russlands ambisjoner på Balkan kom igjen til å skape overskrifter. I 1885 oppsto det problemer i Bulgaria. Russland hadde støttet et kuppforsøk og kidnappet Prins Alexander II

---

154 Aftenposten, 28. september 1881, nr. 225A

155 Jelavich 1991: 1

156 Aftenposten, 30. mars 1881, nr. 75A

157 Aftenposten, 24. mars 1881, nr. 70A

158 Aftenposten, 5. april 1881, nr. 80A

159 Aftenposten, 30. april 1881, nr. 99A

160 Aftenposten, 12. september 1881, nr. 211A

av Bulgaria.¹⁶¹ Dagbladet skrev om hendelsen uten å kommentere den noe nærmere annet enn at man var ganske sikkert på at det var Russland som sto bak denne gjerningen.¹⁶² Statsminister Johan Sverdrup ytret i en tale på Ringerike en bekymring for utviklingen i Europa, og fryktet en russisk ekspansjon over den skandinaviske halvøya.¹⁶³ Dette ble avfeid av Bjørnstjerne Bjørnson, som angrep Sverdrups argumenter i en artikkel i Verdens Gang den 18. november 1886.¹⁶⁴ Dagbladet kommenterte også at Russland så ut til å være meget utilfreds med den isolerte stillingen riket befant seg i.¹⁶⁵ Bjørnson vant frem den gangen, men i 1888 gikk Høyre til valg som et unionsvennlig parti med frykt for Russland som en av sine kampsaker. Bjørnson gjentok da sine oppfatninger fra 1886; Russland måtte erobre resten av Europa først, før de vurderte å invadere Norge. «Vor Skjæbne afgøres paa Balkan» skrev han i Verdens Gang sommeren 1888.¹⁶⁶

Noen år senere refererte Aftenposten til kidnappingen, og karakteriserte Russland som en oppvigler og provokatør, som sammen med sin nye partner Frankrike hadde forstyrret freden både på Balkan og i Europa.¹⁶⁷ Hele den bulgarske affæren hadde svekket Russlands posisjon; de hadde mistet sine støttespillere i Trekeiserforbundet, og erkefienden Storbritannia hadde styrket sin innflytelse i Det nære Østen.

REORIENTERING OG NORMALISERING

De tidlige spekulasjonene i pressen viste seg likevel å stemme; Trekeiserforbundet besto frem til den serbisk-bulgarske krig i 1885, da Russland og Østerrike-Ungarns ambisjoner på Balkan nok en gang gjorde at alliansen slo sprekker. Trekeiserforbundet ble erstattet av Reassuransetraktaten mellom Tyskland og Russland i 1887, men etter at Wilhelm II tok over den tyske tronen i 1888 – og etter Bismarcks avskjedigelse i 1890 – ble forbundet formelt oppløst etter mange år med misnøye mellom partene. Uten Bismarck i den tyske regjeringen mistet den russiske regjeringen en av sine sterkeste støttespillere gjennom tyve år, og måtte dermed søke andre allierte. Tyskland opprettholdt alliansen sin med Østerrike-Ungarn, og

---

161 Jelavich 1991: 192f

162 «Fyrst Alexander er bleven afsat..», Dagbladet, 23. august 1886, nr. 297

163 Kalleberg 1997: 33

164 Bjørnson, «Statsminister Sverdrups siste omvendelse», Verdens Gang 18. november 1886

165 «Rusland og Tyskland», Dagbladet, 20. august 1886, nr. 293

166 Bjørnson, «Russerne», Verdens Gang, 24. august 1888

167 «Tripelalliansen som Fredsværn.», Aftenposten, 23. januar 1892, nr. 40

disse dannet sammen med Italia en ny trippelallianse. Russland var isolert, og den eneste logiske partneren var Frankrike. Britene var den tradisjonelle fienden, og hadde også lenge ført en isolasjonspolitik. I 1891 kom Russland og Frankrike til en midlertidig enighet, og i 1894 ble en sterk allianse endelig inngått.¹⁶⁸ Den nye tyske keiseren førte også en mer aktiv diplomati enn Bismarck, noe som først kom til syne på Balkan. I januar 1892 skrev Aftenposten følgende:

De russisk-franske Planer blev ... blottede og gjort uskadelige. Ganske særlig Vegt maa lægges paa Tysklands, Østerrige-Ungarns og Italiens fælles Optræden i Belgrad. Her er den russiske Forpost paa Balkanhalvøen, her kan spindes Intriger og Opstande organiseres og føres over til Nabolandene, hvis der ikke holdes streng Vagt.¹⁶⁹

Helt borte var nå sympatien for Russland i Aftenposten, og etter Trekeiseralliansens oppløsning støttet Aftenposten heller den nye Trippelalliansen mellom Tyskland, Østerrike-Ungarn og Italia. Trippelalliansen skulle være Europas nye fredsvern, mente avisen.¹⁷⁰ Trolig bunnet dette i Aftenpostens sterke sympatier ovenfor Tyskland, selv om også den hadde kjølnet noe etter Bismarcks avgang. Det svenske kongehuset hadde nære forbindelser med det tyske, noe som nok også påvirket redaksjonen i Aftenposten.

I desember 1892 gjenga Aftenposten en lengre artikkel i to deler fra *The Times* kalt «Trippelalliancen og dens Modstandere.»¹⁷¹ Artikkelen beskriver statistikk og strategiske vurderinger om Trippelalliansen og Russland-Frankrike, i forbindelse en mulig fremtidig krig mellom de to blokkene. Det som er interessant å merke seg, er at artikkelen antok at det var Russland og Frankrike som ville provosere frem en konflikt ved å angripe Tyskland, og at man var sikkert på at en slik krig snart ville finne sted.¹⁷² Selv om Aftenpostens redaksjon ikke skrev denne artikkelen selv, antar jeg at de i det alt vesentligste var enige i dens innhold siden de valgte å reprodusere den. Som jeg senere vil vise endret også russofobien karakter mot slutten av 1880-tallet i Norge, noe som i aller høyeste grad gjorde seg gjeldende i Aftenposten. I Dagbladet derimot, hadde man i 1887 stilt seg uforstående til «disse krigerske Taagerygter.»¹⁷³ Dette skulle også komme til å være hovedlinjen i avisen. Bjørnstjerne

---

168 Jelavich 1991: 195

169 «Trippelalliancen som Fredsværn.», Aftenposten, 23. januar 1892, nr. 40

170 Ibid.

171 «Trippelalliancen og dens Modstandere» Aftenposten, 18.-19. desember 1892, nr. 742 og 744

172 Ibid.

173 «Den politiske Situation.», Dagbladet, 5. februar 1887, nr. 37

Bjørnson, som var en mektig skikkelse i kretsen omkring Dagbladet, frontet på denne tiden fred- og voldgiftssaken, og ønsket at Norge skulle forhandle med Russland om våre eventuelle problemer. Men også i Dagbladet, som ønsket å tilrettelegge for en åpen debatt, ytret mange bekymring angående både panslavismen og en antatt russisk trussel mot Nord-Norge.¹⁷⁴ I sin beskrivelse av den russisk-tyske tollkrigen på sensommeren i 1893 viste Aftenposten igjen sympati for Tyskland, og skrev følgende:

Ingen kan paastaa, at vi har negtet at yde f. Ex. Bulgarien vor moralske Støtte, skjønt vi derved fornærmede Rusland, der søger at hevne sig i Centralasien ved enhver Anledning. ... Men hvis det er den russiske Regjerings Hensigt ved de fiendtlige Skranker, det opstiller mod Tyskland, at fremhæve de uvenlige Følelser, den overhovedet næres mod de sidstnævnte Riges Befolkning, ved al Verden, hvem vi vil skjænke vor Sympathi.¹⁷⁵

Aftenpostens store skepsis til den fransk-russiske alliansen avtok derimot med årene. Etter Alexander III's død i 1894 stilte Aftenposten seg mindre kritisk til den nye tsaren og hans politiske program, og modererte seg betraktelig fra tidligere protyske skrivelser.¹⁷⁶ Det virker som om det først og fremst var Frankrike Aftenposten var redd for nå, med tanke på krigen mot Preussen tyve år tidligere. Skiftet i den politiske ledelsen i avisen kan også ha påvirket dette; Yngvar Nielsen ble erstattet av Frederik Bætzmann som politisk redaktør i 1892. Bætzmann tok også over redaktørstolen etter Amandus Schibsted, som egentlig var mer interessert i reportasjer enn politikk. Forsterkingen av Sveriges protyske holdninger utover 1890-tallet kan også ha bidratt til at norske sympatier ovenfor Tyskland ble svekket.¹⁷⁷ Det nye samarbeidet mellom Russland og Østerrike-Ungarn normaliserte også den politiske situasjonen i Europa, noe Aftenposten stadig vektla. I april 1897 kom Nikolaj II og Frans-Josef til enighet om å opprettholde status quo på Balkan, noe som ble klart under fredsforhandlingene i Konstantinopel i september samme året. Aftenposten likte enigheten mellom landene, som ville danne en motvekt til den britiske innflytelsen i Det nære Østen.¹⁷⁸

Russland ble tvunget til å legge til side sine ambisjoner på Balkan. Den aktive russiske politikken hadde ført til store problemer for stormakten, som nå gikk over til en mer passiv og diplomatisk strategi. Også i de påfølgende krisene i Makedonia og på Kreta samarbeidet

174 Dagbladet, 19. juni 1890, nr. 191

175 «Krig i Fred», Aftenposten, 7. august 1893, nr. 432

176 «Tronskiftet i Rusland», Aftenposten, 17. november 1894, nr. 686

177 Kan 1996: 116

178 «Fredsforhandlingerne», Aftenposten, 18. september 1897, nr. 663

Russland med de andre stormaktene om å bevare freden.¹⁷⁹ Dette førte til at Russland igjen fikk sympati hos Aftenposten, som fremfor alt ønsket å bevare stabiliteten i Europa. For Aftenposten virket det som om Russland går foran for å bevare balansen. Det nødvendige samarbeidet med Østerrike-Ungarn om å bevare freden på Balkan holdt seg frem til 1908, noe som førte til at et svekket Russland kunne fokusere på interne forhold, samt på ekspansjon i Det fjerne Østen.¹⁸⁰ Dette medførte nye problemer for stormakten, og skapte nye overskrifter i norske aviser.

RUSSLAND I ASIA

Russland hadde gjennomført forhandlinger om grensene i Asia med både Kina og Storbritannia, med sistnevnte senest i 1882.¹⁸¹ Det var også britene som skulle bli hovedrivalen for den nye russiske ekspansjonen. I 1886 beskrev Dagbladet grensekonflikten i Sentral-Asia mellom Russland og Storbritannia.¹⁸² Denne såkalte Afghanistan-krisen trigget en krigsfrykt i Norge, også blant Dagbladets innsendere, og utbyggingen av Ofotbanen førte til at de gamle trusseloppfatningene fikk en mer akutt dimensjon.¹⁸³ Den 29. august 1892 beskrev Aftenposten nye gnisninger på den russisk-afghanske grensen.¹⁸⁴ Afghanistan var på denne tiden under britisk hegemoni, og dette var bare en av mange asiatiske kriser mellom de to stormaktene. Etter den britisk-japanske alliansen ble annonsert i 1902 rapporterte Aftenposten at Russland forholdt seg likegyldig. Avisen mente altså at Russland var sikker på at dette ikke ville få noen innvirkning på dets politikk.¹⁸⁵ Dette var et spill for galleriet; en britisk avtale med Japan forstyrret russernes planer mer enn de turte å innrømme.

«RUSLAND OG MANDSCHURIET»

I april 1903 kom stadige oppdateringer om Russlands fremferd i Mandsjuria, et område i nordøst-Kina. Den 24. april ble Russlands krav til den kinesiske regjeringen gjengitt, hvor de blant annet krevde at andre makters fartøy og personell måtte nektes adgang til

---

179 Jelavich 1991: 195

180 Ibid: 212

181 Aftenposten, 26. mai 1882, nr. 120A

182 Anderson 2003: 42

183 «Ofoten-Luleåbanen», Dagbladet, 17. juni 1890, nr. 189

184 «Rusland og England i Centralasien», Aftenposten, 29. august 1892, nr. 496

185 «Den engelsk-japanske Alliance», Aftenposten, 28. februar 1902, nr. 154

Mandsjuria.¹⁸⁶ De engelske og japanske regjeringer rådet naturligvis kineserne til å nekte Russland disse innrømmelsene. De neste ukene fulgte en rekke meddelelser fra stormaktene og fra Kina. Den 14. mai hadde maktene kommet til en foreløpig enighet, mens forhandlingene fortsatte ut året. I januar det påfølgende året skrev Aftenposten: «De af Rusland tilbudte Indrømmelser ligeovenfor Japan anses af herværende Sagkyndige som kun tilbudte paa Skrømt.»¹⁸⁷ Aftenposten var altså kritiske til Russlands holdning i forhandlingene. I en større artikkel den 9. februar 1904 betvilte professor Olaf Broch, Norges første professor i russisk, de sensasjonelle etterretninger som innløp fra telegrambyråene angående Russland og Japan, og kalte dem «den store svindel.» Om skyldsspørsmålet skrev Broch at det var vanskelig å avgjøre, men slo fast at gjennom det øde, tomme Sibir var det russerne som hadde vært pionerene for Europas kultur.¹⁸⁸ Ved de senere forhandlinger mellom Russland og Japan var meningene fra avisen blandede. Russland kom med store krav, men hadde ifølge Broch og Aftenposten også en naturlig rett til dette. Broch forfattet en rekke artikler i avisen som argumenterte for Russlands naturlige søken mot Stillehavet og utvikling av sin utmark.¹⁸⁹ Var det da unaturlig at Russland søkte seg sørover til en bedre havn? Nei, mente Broch, det var det visseilig ikke. Skyldsspørsmålet ble da redusert til noe mindre viktig, i skyggen av denne naturlige historiske utviklingen, mente professoren.¹⁹⁰

---

186 «Rusland og Mandschuriet», Aftenposten, 24. april 1903, nr. 243

187 «Østasien», Aftenposten, 13. januar 1904, nr. 21

188 Professor Olaf Broch, «Østasien. Russiske stemninger. Skyldsspørgsmaalet.», i Aftenposten, 9. februar 1904, nr. 76

189 Ibid.

190 Ibid.

DEN RUSSISK-JAPANSKE KRIG (1904-05)

Sra The Graphic.

Russisk Kavaleri.

Paa Flugt fra Kampene ved Yalu.

«Men at det skulde ske paa denne Maade – uden nogen forudgaaende Krigserklæring, medens begge Magters Gesandter endnu befandt sig paa sine Poster – saa i den Grad udenfor det tænkelige Omraade, at det neppe er faldt nogen ind, at det skulde kunde voves.

Det stadfæster sig – og det indskjærpes – at vi befinder os paa asiatisk Grund. Det vil neppe blive den europæiske internationale Statsskiks og den europæiske Krigsførelses hævdede Love, som kommer til at lede det, som nu forestaar, i dets videre Udvikling. Det er et Forhold, der gjør Fremtidsudsigterne dobbelt truende, dobbelt uhyggelige, dobbelt usikre. Det hele ligner der første Signal til en af disse uhyre Naturkatastrofer, hvorom undertiden Budskabet naar os fra Stillehavets fjerne Øer og Kyster – hvor Stormbølgerne hæver sig og ruller herjende ind over hele Lande – hvor Kratere aabner sig og spyr Ødelæggelse over Befolkninger paa Tusener og Tusener – hvor Havet sluger Land og fraadende lukker sig over Byer og Marker.

Saa er det første, det sterke Indtryk af dette skjæbnesvangre Budskap.»

– Olaf Broch ved krigsutbruddet, 9. februar 1904¹⁹¹

191 «Østasien. Freden brudt. Japansk Overfald.» Aftenposten, 9. februar 1904, nr. 77

Samme dag som Olaf Broch uttalte seg om krisen, 9. februar 1904, angrep altså Japan Port Arthur, og Aftenpostens Russlandskjenner var sjokkert over deres oppførsel. Utifra ordbruken i denne artikkelen vil jeg si at Broch mente at japanerne var et barbarisk og usivilisert folkeslag, som truet en sivilisert, europeisk nasjon. Akkurat som Russlands ekspansjon østover ble betegnet som en naturlig prosess, ble angrepet (les: *overfaldet*) karakterisert som naturstridig og sammenliknet med en voldsom naturkatastrofe som truet den europeiske sivilisasjonen. I Sverige sympatiserte man derimot med tsarrikets fiende, noe som ikke gjenspeiles i Aftenposten i like stor grad.¹⁹² Avisen var likevel forbløffet over det japanske folks «Dristighed og Beslutsloshed.»¹⁹³ Krigen var uunngåelig, ifølge Broch, selv med en fredselkende tsar som Nikolaj II. Russerne var et folk som ønsket fred, men som ville kjempe for landets ære hvis de ble tvunget til det av japanerne.¹⁹⁴ Den samme sosialdarwinistiske tilnærmingen ser vi også videre i artikkelen:

Den russiske Verdenspolitik anser det som sin uafvikelige Opgave at befæste og udvide Zarens Herredømme i det fjerne Østen; Japan finder ikke sin Fremtid paa Landet, men paa det asiatiske Fastland. Interessemodsætningene er saa sterke, saa haandgribelige og havde nylig tildspidset sig saaledes, at en fredelig Udgang alene havde kunnet anses som en Udsættelse af Afgjørelsen. Tilsidst vilde dog Kanonerne have fyret af sig selv.¹⁹⁵

Aftenposten beskriver her stormaktenes naturlige trang til å stadig utvide seg, og deres rett til denne utvidelsen. Krig ble det neste steget i kampen for tilværelsen. Dette er en videreføring av Olaf Brochs argumentasjon før krigsutbruddet, og beskriver mentaliteten som fantes i Aftenpostens redaksjon, etter all sannsynlighet ved Frederik Bætzmanns penn. Det var naturlig for Russland å utvide seg østover, og Japan skapte ubalanse i denne naturlige utviklingen ved selv å bli en stormakt. Denne nærmest sosialdarwinistiske argumentasjonsrekken fastslår hvor Aftenpostens sympatier lå ved krigsutbruddet, og avisen karakteriserte Japans overfall som en forferdelig naturkatastrofe.

... En besynderlig Person, dette Japan! Jeg synes til syvende og sidst, at det er til ingen Nytte, naar vi saa ihærdig fremholder, at Rusland ønsker Fred. Hvem trenger disse Forsikringer? Ikke Rusland; thi det ved selv, at det ikke ønsker Krig. Men nu har dette summet i dets Øren snart et halvt Aar, og denne Summen begynder, tror jeg, at hidse op

---

192 Kan 1996: 117

193 Forts: « ..til at optage Kampen med et Kjæmperige, som Stormagternes Ministre er vante til at se paa med sky Ærbødighed», «Østasien. Krigen. Styrkeforhold.» Aftenposten, 10. februar 1904, nr. 79

194 «Rets og Magtspørgsmaal.», Aftenposten, 10. februar 1904, nr. 79

195 Ibid.

og gjøre det nervøst. Det ved, at enten det saa ønsker eller ikke – kommer Krigen, da maa det slaas, med Afsky for Krigen, med Afsky for Modstanderen, men slaas alligevel uden at skaane hverken sit eget eller Fiendens Liv. Det er en Tragedie fuld af Forferdelse og Blod, fuld af en egen Anspændelse af Kræfterne og en egen Begeistring... Det er Kampens, Lidelsernes, Selvopofringens, Frygtens og Manddommens Begeistring.¹⁹⁶

Igjen er det Olaf Broch som er forfatter, og Broch beskriver sinnsstemningen til det russiske folk ved krigens utbrudd. Broch tegnet et bilde av et folk som ønsker fred, men som vil kjempe for landets ære hvis dette skulle bli nødvendig. Helhetsinntrykket som Broch gjør rede for tilsier at dette var en krig man ikke ønsket. Etterhvert som krigen utartet begynte Aftenposten å bekymre seg for Russlands posisjon som stormakt; de endeløse uhell og tap kunne «tilintetgjøre Legenden om Ruslands Uovervindelighet.»¹⁹⁷ Avisen sympatiserte, men ga også uttrykk for en pessimisme på Russlands vegne.¹⁹⁸ Rapportene ble stadig mer deprimerende for Russland, og det kan virke som om hysteri var utbredt, og at riket var på randen av opprør.¹⁹⁹ De russiske myndighetene forsøkte å overbevise befolkningen om at seieren ville komme, men dette ble nok oppfattet som latterlig i Norge. Utover året ble det mer og mer tydelig at Russland ikke ville vinne denne krigen, og uroen bredte seg ytterligere. Til slutt ble østersjøflåten beordret til å seile rundt halve jordkloden for å bidra i krigen, men da den endelig nådde frem ble den nesten umiddelbart tilintetgjort.²⁰⁰ I norsk presse hadde konsulatsaken og unionsstridens endelige avslutning naturlig nok førsteprioritet, og telegrammer fra krigen ble relegert til side to. Aftenposten kunne melde om dårlig kampmoral blant de russiske matroser, og at mytteri hadde brutt ut allerede før slaget i Tsushimastredet.²⁰¹ Man spekulerte også i at Russland nå ble tvunget til å slutte fred, og avisen rapporterte om «stor ophidselse» i St. Petersburgs gater.

Etter fredsforhandlingene i Portsmouth fastslo Aftenposten at det var England som nok en gang satt igjen med den største gevinsten etter krigen. Avisen mente at britene igjen

---

196 Professor Olaf Broch, «Rusland ved Krigens Udbrud.», Aftenposten, 11. februar 1904, nr. 80

197 «Ruslands Verdensstilling paa Spil.», Aftenposten, 13. mai 1904, nr. 277

198 «Stemningen i Rusland», Aftenposten, 28. mai 1904, nr. 303

199 «...de Blade, som paa den ene eller anden Maade er afhengige af Regjeringen, vedbliver dog utrættelig at forsikre, at alt gaar rigtig godt. Vidste man ikke bedre, skulde man tro at de russiske Tropper drog fra Seir til Seir.», «"Alt gaar godt", siger Petersburg-Aviserne.», Aftenposten, 23. juni 1904, nr. 350

200 «Søslaget. Russer-Eskadren ødelagt. Tolv Krigsskibe boret isænk eller ødelagt.», Aftenposten, 29. mai 1905, nr. 298

201 «Overvældende Seir. Flagskibet ogsaa til bunds.», Aftenposten, 30. mai 1905, nr. 300

satt med muligheten for å stanse Russland, Amerika eller Japans ekspansjon i området.²⁰² Ifølge avisen hadde britene nok en gang styrket sin posisjon på bekostning av Russland, som igjen var blitt ydmyket og som nå også måtte bekjempe en revolusjon på hjemmefronten.

Bjørnstjerne Bjørnson uttalte seg også angående denne konflikten i en artikkel kalt «Fredshykleriet», som sto på trykk i Aftenposten. Han tar et oppgjør med de såkalte fredsvennene i Europa, som tillater europeisk støtte til Russland i krigen mot Japan, med Frankrikes milliarder og Tysklands dampere i spissen.

Den megen Tale om "den gule Fare", vi i disse Tider indaander som en opiumsbedøvende Røg, der skal lade os glemme den virkelige Fare og i dens Sted give os liflige Syner af Russerne som den europæiske Civilisations herlige Sankt Jørgen i Kamp med Dragen "den gule Fare", er intet andet end en snu russisk Opfindelse. De russiske Diplomater har stoppet Piben for os, tændt den og puttet os Rørspidsen i Munden.²⁰³

Storbritannias interesser hadde blitt sikret i Asia, men landet ble også tvunget til å snu i sitt syn på Russland. Britene hadde oversett trusselen fra Tyskland, og sluttet seg i 1907 overraskende til den fransk-russiske alliansen.²⁰⁴ Integritetstraktaten av 1907, der de europeiske stormakter garanterte for Norges selvstendighet må også forstås i lys av denne britiske revurderingen.

KONKLUSJONER

Når det gjelder stormaktspolitikken virket norske aviser ofte uvillig til å komme med egne meninger, og støttet seg heller til større europeiske aviser i tiden frem til slutten av 1880-tallet. Det er derfor vanskelig å vurdere i hvor stor grad avisen deler meningene de viderefremidler. Gjennom min lesning har jeg til tross for dette kunnet konkludere med at Aftenposten til tider sympatiserte med Russland, spesielt de gangene landets politikk samsvarte med den av Aftenposten forkynte, nemlig stabilitet og en styrking av den europeiske freden. Aftenposten var tilbakeholden, og kom sjeldent med uforbeholdne støtteerklæringer til Russland, til tross for at avisen til tider sympatiserte med landet. Russland ble beskrevet som et land som var forfulgt av ulykke, og som i løpet av denne perioden gang på gang hadde svekket sin posisjon som stormakt. Avisen omfavnet det

---

202 «Asien efter Freden. Hvem høster Frugterne?», Aftenposten, 7. september 1905, nr. 498

203 Bjørnson, «Fredshykleriet.», Aftenposten, 20. november 1904

204 Gleason 274f

autokratiske og konservative samarbeidet med Tyskland og Østerrike-Ungarn, mens den var kritisk til et samarbeid med det revansjelystne Frankrike. Alliansen med Frankrike og innblandingene på Balkan, særlig kidnappingen av Prins Alexander II av Bulgaria, førte i en periode til at Russland ble sett på som en konspiratorisk oppvigler som ikke var til å stole på. Aftenposten prioriterte europeisk stabilitet og en konservativ politikk, noe som førte til at omtalen av Russland tidvis var vennlig ladet. Nikolaj II og hans tilnærming til Franz-Josef utover 1890-tallet gjenvant tillit til Russland i Aftenposten, og avisen virket fornøyd med at den europeiske freden var sikret.

Professor Olaf Brochs uttalelser i forbindelse med Den russisk-japanske krigen reiser også et interessant spørsmål, og jeg vil påstå at Russland i denne perioden ble oppfattet som bærer av europeisk kultur østover og sørover, mot fjellfolket i Kaukasus, mot muslimene i Sentral-Asia, og mot kineserne og japanerne i Den fjerne østen av norsk presse. I de tilfellene Russlands interesser kom i veien for britiske, støttet Aftenposten imidlertid britene i de aller fleste tilfeller. Den voldsomme antirussiske holdningen fant i Norge på 1800-tallet ser også ut til å ha stilnet etter sitt definitive høydepunkt på 1890-tallet.²⁰⁵ Den russisk-svenske historikeren Aleksander Kan argumenterer også for at nøytraliteten i forbindelse med den russisk-britiske konfrontasjonen i Sentral-Asia i 1885-86 viser at britisk innflytelse i Skandinavia var svekket.²⁰⁶ Mot slutten av perioden, med den intensiverte russiske konsolideringen i Finland og Den russisk-japanske krig ser vi derimot en økning av kritiske artikler i Aftenposten, til tross for en uttalt sympati for Russland som bærer av europeisk kultur mot Østen. Jeg vil si at, i likhet med holdningene tidligere i århundret, bunnet også denne holdningen i hvordan Russland ble *oppfattet* i Norge, ikke fra hva landet i virkeligheten sto for.²⁰⁷

Etterhvert som Russland taper slag på slag i krigen mot Japan, sympatiserte Olaf Broch og redaksjonen i Aftenposten med russerne, men ga også uttrykk for en pessimisme på Russlands vegne. Det var et land som risikerte å tape ansikt internasjonalt, og som kunne miste sin status som stormakt. Avisen meldte senere at hysteri var utbredt, og at Russland

---

205 Jens Petter Nielsen går gjennom de negative norske oppfatninger og holdninger ovenfor Russland i forbindelse med opprettelsen av Novembertraktaten i 1855. Se Nielsen 2008

206 Kan 1996: 115f

207 Nielsen 2008: 32

var på randen av opprør. I Sverige har forskning vist at uroen i Russland nokså ulogisk ble sett på som et faresignal om at den panslaviske bevegelsen ville bruke de analfabetiske folkemassene som pressmiddel for å føre tsaren i en aggressiv politikk overfor Vesten.²⁰⁸ Dette har jeg ikke funnet i norske aviser fra denne perioden, annet enn hos statsminister Francis Hagerup, som var en av få som fryktet et russisk angrep på Norge i tilfelle unionen ble oppløst. De russiske myndighetene forsøkte å overbevise befolkningen om seier, men dette ble oppfattet som usannsynlig i Norge. Avisen mente derimot at så lenge de sløve russiske bøndene ikke orket å protestere, ville krigshisserne i regjeringen få fortsette sitt farlige spill med landets fremtid.

Det norske synet på Russland slik det fremstår i hovedstadsavisene var på mange måter importert, slik Jens Petter Nielsen hevder. Jeg vil derimot si at den ytre påvirkningen, først og fremst fra Storbritannia og Sverige, ser ut til å ha blitt betraktelig svekket utover perioden.²⁰⁹ Den bærer preg av en stadig bedre innsikt og en stadig større tendens til å produsere innholdet selv. Slik sett kan profesjonaliseringsprosessen i norsk presse ha ført til en bredere og mer realistisk dekning av Russland. Opphetingen av unionskampen økte også skepsisen til Sverige og den svenske pressen i Norge. Jeg mener at den antirussiske holdningen – i dekningen av Russlands rolle i stormaktpolitikken – ikke er like fremtredende som Popov hevdet, men vil si meg enig med Popov i at Russland ble dratt inn i veldig mange forhold som tilsynelatende ikke hadde noe med riket å gjøre.²¹⁰ Balkaninnblandingene, grensetrefningene med britene i Asia og sammenbruddet av Trekeiserforbundet var derimot alle momenter som sammen førte til en økt russofobi i Norge, og forklarer hvorfor Russland dominerte den politiske debatten fra 1888 og frem til 1905. De andre sidene ved den norske dekningen vil jeg belyse nærmere i den senere drøftingen, men jeg mener at bildet av Russland i norsk presse ikke var så ensidig negativt slik det fremsto i rapporten fra visekonsulen.

---

208 Åselius 1994: 137ff

209 Nielsen 2007: 19

210 Popov 1902

KAPITTEL 4

EN KJEMPE PÅ LEIRGRUNN

INTERNE RUSSISKE FORHOLD

Iljá Jefimovitsj Répin, «Demonstrasjon den 17. oktober, 1905»

INNLEDNING

Forrige kapittel tok for seg hvordan Russlands rolle i stormaktspolitikken ble tolket av norsk presse. I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for hvordan interne russiske forhold kom til syne i hovedstadsavisenes spalter. Russlands bakstreverske økonomi, militære og politiske system er aspekter som kunne ha opptatt norske aviser. Og hva mente norske aviser om den ustabile politiske situasjonen i Russland etter Alexander IIs attentat? Hva skrev de om polakkenes frihetskamp og om Finlands problemer med de russiske myndighetene? Ble dette knyttet opp mot Russlands rolle i stormaktspolitikken eller forholdene hjemme i Norge?

TSAREN OG ANARKISTENE

Etter nederlaget i Krimkrigen innså lederne i Russland at de måtte innføre en rekke reformer; både sosiale, militære og økonomiske. Den kanskje viktigste reformen var frigjøringen av bøndene fra livegenskapet, som ble innledet i 1861. Det var ikke bare økonomiske grunner bak denne reformen; bøndene hadde også i økende grad gjort opprør mot sine herskere utover 1800-tallet.²¹¹ Frigjøringen i 1861 påvirket over 50 millioner russiske bønder, som nå ble eiere av sin egen jord, og var den første av en rekke reformer.²¹² Russland begynte den lange prosessen mot å bli en moderne stat. Autokratiet måtte møte nye utfordringer som en voksende kapitalisme, jordbruksutvikling, svekkelsen av den gamle landeierklassen, middelklassens oppkomst, og etterhvert også en stadig voksende arbeiderklasse. Riket fikk et uavhengig rettssystem og tsaren innførte lokalvalgte råd.²¹³ Men mange følte at de russiske myndighetene ikke gjorde nok, og at det ikke ble gjort raskt nok. Bondeopprør fortsatte, polakkene gjorde opprør i 1863, og tsaren ble forsøkt drept i 1866. Krimkrigen hadde tvunget dem til å gjennomføre reformer, men ingen i regjeringen var villige til å gjennomføre en total omveltning av det gamle systemet.²¹⁴

Russlands revolusjonære bevegelse fikk sin begynnelse med nihilistene og den populistiske bevegelsen *narodnitsjestvo* i årene etter de store reformene på 1860-tallet. Disse revolusjonære fant liten støtte i den generelle befolkningen, selv etter at de hadde «gått til

---

211 Florinsky 1970: 882-895

212 Egge 1993: 30-38

213 Malia 1999: 163

214 Riasanovsky 1993: 378f

folket» på 1870-tallet.²¹⁵ Men bøndene ville ikke gjøre opprør, så det ble opp til de revolusjonære selv å bekjempe myndighetene. Den revolusjonære grupperingen Folkets vilje (*Narodnaja volja*) utpekte tsar Aleksander II som sin hovedfiende. Et tredvetalls revolusjonære kjempet mot det russiske riket, og gjennomførte attentatforsøk etter attentatforsøk. Ved ett tilfelle ble tsarens spisesal sprengt i lufta, men tsaren overlevde. Den voksende revolusjonære aktiviteten og mangelen på sympati fra opinionen førte til at tsaren vurderte nye reformer. Før han fikk gjennomført noen av disse ble han drept; etter en rekke attentatforsøk oppnådde Folkets vilje målet sitt i 1881.²¹⁶ Etter Aleksander IIs død tok hans sønn, Aleksander III, over tronen. Reformbevegelsen fikk et enormt tilbakeslag, og den progressive perioden under Aleksander II ble etterfulgt av en lang periode med reaksjon. Den gamle tsarens ministre ble erstattet av menn som fremfor alt sto for konservativ politikk og kontrareform.²¹⁷ Aleksander IIs planer om å innføre en Duma ble nedtegnet dagen før han ble drept, men ble revet istykker av Aleksander III etter kroningen hans. Både Aleksander III og den senere tsaren, Nikolaj II, ble begge svært preget av attentatet på Aleksander II. Begge har i ettertid blitt karakterisert som reaksjonære ledere, som bekjempet revolusjonær aktivitet, intensiverte russifisering og innskrenket personlige friheter for det russiske folket.²¹⁸

Den revolusjonære bevegelsen fikk i løpet av 1881 stor oppmerksomhet i norsk presse. Folkets vilje (*Narodnaja volja*) drepte tsar Aleksander II den 15. mars dette året, og det var det største av en rekke attentater gruppen gjennomførte.²¹⁹ Aftenposten hadde liten sympati for «nihilistene» og «anarkistene» i Russland, og den ble ikke større etter tsarmordet.²²⁰ Den 17. mars beskrev Aftenposten de revolusjonære som «fuldstændig forvirrede og omtaagede», og forklarte at grunnen til at Russland var blitt arena for disse revolusjonære handlingene: «dels [har] sin Grund i deres [russernes] mangelfulde Fordannelse, dels i den store Mængde af utilfredse og forkomne unge Mennesker». En

---

215 Russiske studenter i Sveits (hvor det var lettere for russere å utdanne seg enn i hjemlandet) hadde blitt beordret hjem av tsaren i 1873, og mange bestemte seg for å spre seg i befolkningen; noen kun for å hjelpe sine landsmenn, andre for å spre sine revolusjonære idéer. Se Riasanovsky 1993: 383; Egge 1993: 38-43

216 Riasanovsky 1993: 384. For en nærmere gjennomgang av den russiske revolusjonære bevegelsen mot slutten av 1800-tallet se Derek Offord, *The Russian Revolutionary Movement in the 1880s*, Cambridge University Press, 1986

217 Riasanovsky 1993: 392; Egge 1993: 47f

218 Ibid: 391

219 Ibid: 384

220 «Nihilistene i Rusland», Aftenposten 14. mars 1881, nr. 61A

fellesnevner var altså ifølge avisen desperate unge mennesker i tyveårsalderen, som ved høyere utdanningsinstitusjoner eller via «nihilistiske» skrifter var blitt lurt inn i bevegelsen og brukt av kløktige bakmenn. Den «mangelfulde fordannelsen» vitner om at man anså det russiske skolevesen som bakstreversk og primitivt. Videre fortalte avisen om nihilismens store spredning i Russland, og at russiske fengsler var «overfylde med Nihilister».²²¹ Den 21. mars gjenga Aftenposten en artikkel fra en tysk avis som stilte spørsmål ved den nye tsarens forhold til det russiske folk. Man antok her at folket ville motta den nye tsaren kjøligere enn den forrige, og artikkelen stilte også disse spørsmålene:

Vil Keiser Aleksander III være istand til at finde Mænd, som kunne lede Bevægelsen ind paa den rette Vei? Afslutter Mordet paa Keiser Aleksander II Forbrydelsernes Æra? Vil det lykkes at berolige de gjærende Lidenskaber?²²²

Man var altså usikker på hvilken retning den nye tsaren ville velge, og hvordan folket ville motta ham. Man lurte på om urolighetene var over. Aleksander III førte en reaksjonær politikk, og selv om Folkets vilje i realiteten var knust allerede før attentatet fikk nihilistene stor oppmerksomhet i norsk presse i tiden som fulgte. Den 26. mars beskrev Aftenposten et Moskva preget av lynsjestemming, hvor nihilister som uttalte seg kritisk til den avdøde tsaren eller til arrestasjoner med tilknytning attentatet var blitt angrepet.²²³ Den 7. april beskrev avisen et St. Petersburg i «de sørgeligste Tilstande». Artikkelen fortsetter:

Der hersker fulstendig Raadvildhed i St. Petersburg, og man har derfor grebet til det Middel at udskrive almindelige Valg for St. Petersburgs Vedkommende for ved hjælp af disse at danne et midlertidig Raad, hvis Mening skal høres med hensyn til, hvad der er at gjøre for at bekjæmpe Rædselsherredømmet.²²⁴

Avisen beskrev altså en by i kaos, og utifra ordbruken skulle man nesten tro at nihilistene holdt byen som gissel. Frykten for attentater spredte seg utover Europa, og antatte russiske nihilister ble også arrestert i en rekke land. Den 19. april skrev Aftenposten for første gang om Aleksander IIs reformplaner: «Forsoningen med Folket og Fienderne syntes fuldbragt – og umiddelbart derpaa blev alt blodigt sønderrevet.»²²⁵ Aftenposten tegnet et dystert bilde fra den russiske hovedstaden:

---

221 «Keiser Aleksander II's Mord», Aftenposten 17. mars 1881, nr. 64A

222 «Et Stemningsbillede fra St. Petersburg», Aftenposten 21. mars 1881, nr. 67A

223 «Stemningen i den russiske Hovedstad», Aftenposten 26. mars 1881, nr. 72A

224 Aftenposten, 7. april 1881, nr. 82A

225 «Keiser Aleksander II's Udkast til en Forfatning for det russiske Rige.», Aftenposten, 19. april 1881, nr. 89A

Der ligger ligesom en underlig Dis over Hovedstaden, dens Indbyggere se nøiagtig ud, som vidste de, at det ikke længere kan nytte at tænke paa at undgaa noget forfærdeligt, ubestemt, som vil komme.²²⁶

Innenriksministeren Mikhail Loris-Melikov (1826-1888), som hadde foreslått reformene til den forrige tsaren, ble beskrevet som «den, der vil have Friheden og Reformerne frem ... Mon denne forslagne Armenier spiller ærligt Spil?»²²⁷ Loris-Melikov ble også vurdert som suspekt av Aftenposten, og ble senere også referert til som en «politisk Charlatan».²²⁸ Etter et ministerråd i slutten av mai 1881 utga Aleksander III et politisk manifest og utpekte Nikolai Ignatiev (1832-1908) til å ta over som innenriksminister. Ignatiev hadde vært russisk ambassadør i Konstantinopel 1864-1877, og sympatiserte med panslavismen. Han hadde arbeidet for å befri de slaviske folkeslag på Balkan, og hadde vært svært aktiv i spillet omkring den russisk-tyrkiske krig. Som innenriksminister fikk han ansvar for å føre en nasjonalistisk og reaksjonær politikk, og reformene til den forrige tsaren ble lagt på is. Ved utpekelsen refererte Aftenposten til The Daily Telegraphs korrespondent i Wien og kalte Ignatievs program «ikke videre beroligende for hverken Rusland eller Europa» og at det kunne føre til «jernhard Repression inden Keiserriget og en tvetydig og aggressiv Politik i Forholdet til Udlandet.»²²⁹ Avisen støttet seg senere til Le Nord og skrev:

Vi finde først i dette Aktstykke en ny Bekræftelse paa den personlige Magt som et Redskab for Fremskridt og Gjenfødelse. Autokratien har i Rusland en historisk Betydning og Værdi, som man ikke finder nogen annet Sted i samme Grad, thi det er den, der har skabt Rusland. Det er den, der med Peter den Store har hævet denne Magt fra det asiatiske Barbaris Mørke og har stillet den i lige Række med de andre europæiske Stater. Det er den, der uden Forvirring og uden Rystelser har virkeliggjort Slavernes Befrielse, en handling, der ikke kunne realiseres i de Forenede Stater i Amerika uden efter en blodig Borgerkrig.²³⁰

Den tidligere mistroen virket å være relatert til panslavisten Ignatiev, og har sammenheng med at korrespondenten i Østerrike-Ungarn nok var mest urolig for situasjonen på Balkan. I den senere artikkelen viste Aftenpostens redaksjon derimot tillit til tsaren som absolutt overhode og tydeligvis også til autokratiet som styreform. Det kan også ha vært viktigere for

---

226 «Om den trykkede Stemning i St. Petersburg.», Aftenposten, 29. april 1881, nr. 98A

227 Ibid.

228 Dette økenavnet hadde han fått av Bismarck, og det hadde slått an i den europeiske pressen. «Om Loris Melikoffs Afsked og det sidste keiserlige Manifest.», Aftenposten, 25. mai 1881, nr. 119A

229 «Om de sidste Begivenheder i Rusland.», Aftenposten, 21. mai 1881, nr. 116A

230 «Keiser Aleksander den Tredies Manifest», Aftenposten, 2. juni 1881, nr. 125A

avisen å vise til andre lands meninger enn selv å fremme noen. Avisen sammenlignet her Russlands samling med den amerikanske borgerkrigen, og mente at autokratiet hadde reddet landet fra krig. Jeg tolker det også slik at avisen her mente at demokrati og folkestyre kun førte til unødvendig forvirring og rystelser, noe som kan ha sammenheng med avisens holdning til den svenske tronen og unionen, tre år før parlamentarismen ble innført i Norge.

To tiår med reaksjonært styre hadde ført til økende misnøye med måten riket ble styrt på. Den økende industrialiseringen av Russland på 1880- og 1890-tallet hadde skapt sosiale endringer og konflikter, med en stadig voksende middel- og arbeiderklasse. Opposisjonen organiserte seg; de liberale dannet partiet Kadettene i 1905, og de radikale dannet SD (det sosialdemokratiske parti) og SR (Det sosialrevolusjonære parti). Marxisme spredte seg i Russland utover 1880-tallet, og særlig på 1890-tallet. SR representerte den eldre populistiske bevegelsen og ble formelt dannet i 1901. SD ble formelt dannet i 1903, men delte seg raskt i Mensjevikene og Bolsjevikene.²³¹

Fra 1898 og utover var Russland nærmest konstant hjemsoekt av streik og opprør. Krav om reform var stadig økende fra mange samfunnslag, og SR gjennomførte flere attentat og attentatforsøk på reaksjonære ministre.²³² Tsaren og regjeringens manglende evne til å behandle spørsmålet om reform bidro bare til å øke uroen. Den 22. januar 1905 ble en enorm demonstrasjon brutalt møtt av hovedstadens politistyrker, som drepte 130 og skadet flere hundretalls demonstranter. Demonstrantene hadde med seg bilder av tsaren og marsjerte mot Vinterpalasset for å be sin hersker om å hjelpe dem. Dagen har senere blitt husket som «den blodige søndag», og står igjen som symbolet på en regjering som var ute av kontakt med befolkningen sin.²³³

I mars samme år erklærte Nikolaj II at han ville innføre en nasjonalforsamling, og han lettet på restriksjonene som var rettet mot rikets etniske minoriteter. Men i løpet av sommeren oppsto nye streiker, masseopprør blant bøndene, og motstand også blant de militære.²³⁴ Erklæringen om å sammenkalle en rådgivende riksduma den 19. august var ikke nok til å ta luven fra opprøret. En enorm streik brøt ut den 20. oktober og varte frem til den

---

231 Riasanovsky 1993: 406

232 Ibid.

233 Ibid.: 407; Egge 1993: 72

234 Riasanovsky 1993: 407

30. samme måned. Denne har blitt kalt den største, mest gjennomførte og mest suksessfulle streik i historien.²³⁵ Den 30. oktober, etter råd fra finansministeren Sergei Witte, utga tsaren Oktobermanifestet. Manifestet lovet liberale reformer og borgerrettigheter, og gjorde (på papiret) Russland til et konstitusjonelt monarki. Opposisjonen var splittet. De moderate og liberale erklærte seg fornøyde med manifestet, mens de radikale ville ha en grunnlovgivende forsamling. I desember samme år døde revolusjonen ut og opprøret ble slått ned, og mange av lederne ble arresterte eller drept. Jøder, intellektuelle og liberale ble forfulgt i gatene av høyre-ekstreme grupper kalt «Svarte Hundrer», som hadde fått en markant tilslutning i tiden etter revolusjonen.²³⁶ I likhet med Bismarcks *Reichstag* i Tyskland, ble den nye nasjonalforsamlingen lite annet enn en *Scheinkonstitusjonalismus*, eller en narrekonstitusjonalisme.²³⁷

NASJONALITETSSPØRSMÅLET

Tysklands samling i 1871 og den pangermanske bevegelsen utgjorde en utfordring for tsaren og hans rike. Den tyske samlingen var et varsko om at en russisk konsolidering også måtte finne sted.²³⁸ Russifisering, som tidligere hadde vært begrenset til de opprørske polakkene, ble under Aleksander III utvidet til jødene, georgierne, armenerne og etterhvert også til finnene. Også fullt 'russifiserte' fremmede hadde store problemer med å delta i det russiske samfunnet; den samme holdningen som førte til den ekstreme russifiseringen hindret også de som ikke var etnisk russisk i å ta del i nasjonen.²³⁹ Etter attentatet på Aleksander II i 1881 fulgte en rekke pogromer; voldelige opprør der jøder ble forfulgt og angrepet. Disse angrepene var de første masseforfølgelsene av russiske jøder, og ble sjeldent stoppet av lokale myndigheter. Nikolaj II erklærte også amnesti for de som hadde deltatt i pogromer i revolusjonsåret 1905.²⁴⁰ I mai 1882 kom de såkalte *mailovene*, som ble utformet for å

---

235 Ibid.

236 Riasanovsky 1993: 408; Egge 1993: 75

237 Malia 1999: 178

238 Miller 2008: 22

239 Ibid: 53. For en lengre gjennomgang av «russifisering» som begrep, se «Russification or Russifications?», i Miller 2008: 45-65

240 Jødeforfølgelsene har også sammenheng med en oppfatning som ble populær i den russiske offentligheten mot slutten av 1800-tallet. Man fryktet jødisk dominans i den svake russiske kapitalismen. Mange mente også at jødene hadde deltatt i konspiratorisk samarbeid med polakkene under opprørene i 1863, og senere også i samarbeid med tyskerne. I russisk historiografi kalles dette gjerne 'den polske fare' eller 'den tyske fare.' Miller 2008: 113-122, Riasanovsky 1993: 395; Egge 1993: 50

separere jøder og russiske bønder, siden myndighetene var av den oppfatning at jødisk utnyttning av bønder hadde fremprovosert pogromene. Diskrimineringen og forfølgelsen av jøder, som tidligere hadde vært vennlig innstilt til sentralisering og kulturell assimilering, førte til en massiv jødisk utvandring.²⁴¹

Tysklands samling, fremfor noe annet, krevde at Russland måtte forsøke å løse nasjonalitetsproblemet. Russisk nasjonalisme fikk en oppblomstring, og stadig flere ønsket å utvikle en russisk nasjonalstat.²⁴² Russifiseringen foregikk på mange plan. Først og fremst var det en språklig og kulturell assimilasjon. Men innføringen av russisk språk kunne også være et forsøk på å gjøre byråkratiet mer kostnadseffektivt. Det ble også mer vanlig å ville utpeke 'ekte russere' til posisjoner i embetsverket. Etter den tyske samlingen forsøkte man f.eks. å minke andelen tyskere i de baltiske embetsverkene. Dette har også blitt kalt en *administrativ* russifisering.²⁴³ Dette skapte problemer for et rike som besto av så mange forskjellige etniske grupper. Frykten for ekstern assimilasjon økte samtidig med nasjonalismen. Man fryktet blant annet at de baltiske folkegruppene og jødene ville bli polifisert eller germanisert. Dette førte også til en økt mistenkeliggjøring av disse gruppene. Den samme utviklingen skjedde etterhvert også i Finland, hvor man ønsket å svekke svensk innflytelse.²⁴⁴

JØDENE I RUSSLAND

Etter drapet på Aleksander III brøt det ut pogromer i de sørlige delene av riket.²⁴⁵ Aftenpostens dekning viser at disse forfølgelsene var velkjente og at situasjonen ble oppfattet som kaotisk i Norge; de russiske myndighetene maktet ikke å kontrollere bønder som ravet rundt i bander og plyndret, mishandlet og drepte jøder.²⁴⁶ Den 18. mai 1881 trykte avisen et brev fra noen som visstnok hadde vært vitne til pogromen, og som forsvarte bøndene. De drakk ikke, og kvinner og personer fra andre nasjoner kom ikke til skade; «Jøder, hvis Stilling

---

241 Jødene i Russland var kanskje ikke *Keisertreu* (lojal til tronen), slik som jødene i Habsburgriket, men de var ihvertfall *Pushkintreu*; de foretrakk russisk kultur og hadde tidligere hatt lite i mot russifiseringen. Miller 2008: 124

242 Adelen i Russland var også multietniske, og for å gjøre Russland til en nasjonalstat måtte man gjøre russerne i Russland til hva engelskmenn var i det britiske riket og det franskmenn var i Frankrike. Man måtte forene den imperialistiske nasjonalismen med opinionens nasjonalisme. Miller 2008: 161-167

243 Se f.eks. Thaden 1981

244 Sverige var også protysk, og den russiske politikken i Finland kan dermed også kobles til frykten for Tyskland

245 Pogromer og antijødiske opptøyer var vanlige gjennom hele perioden, men var verst i periodene 1881-1883 og 1903-1906

246 «Jødebevægelsen i det sydlige Rusland.», Aftenposten, 7. mai 1881, nr. 105A

gjorde, at man betragtede dem som gavnlige for Samfundet, som f. Ex. Læger og Embedsmænd, blev ikke rørte.»²⁴⁷ Dagen etter skrev avisen at «den kristne Befolkningen overalt indtager en meget truende Holdning.»²⁴⁸ Også uroligheter mellom russerne og den muslimske befolkningen i Kaukasus ble beskrevet, og den 28. mai skrev Aftenposten om «Oprør og fuldstændigt Anarki» i Baku, og at lokale myndigheter var maktesløse ovenfor «de drukne Pøbelhobes Angreb» på tartarer.²⁴⁹ Avisen skrev videre at: «Blandt Folket udsprede det Rygte, at Tartarerne pønsker paa en almindelig Tilintetgjørelse af de Kristne.»²⁵⁰ Det er åpenbart utfra denne deknningen at man mente at Russland hadde store problemer.²⁵¹

I 1882 rapporterte Aftenposten om mailovene, en rekke midlertidige innskrenkinger av jødernes rettigheter.²⁵² Disse ble innført til jødernes eget beste, ifølge innenriksminister Ignatiev. Dette stilte Aftenposten seg noe kritisk til, og refererte til det russiske bladet Novosti, som hevdet at Ignatiev ønsket å undertrykke det jødiske element.²⁵³ I 1882 ble det gjennomført masseutvisninger av jøder fra Kiev. Fra Moskva ble det frem til 1892 utvist 50 000 jøder, med planer om å utvise de resterende 30 000 også.²⁵⁴ Siden mange av disse opplevde reisen gjennom det europeiske kontinentet som vanskelig, valgte noen å reise gjennom Norge. I 1893 beskrev Aftenposten et følge på 37 russiske jøder som hadde kommet via Sverige. Disse var «velstillede og meget ordentlige Folk at se til», kunne avisen konstatere. Men hvis denne gjennomstrømningen tiltok;

... kunde det blive mindre behageligt, thi blandt de russiske Jøder er der meget ofte, altsaa modsat de her omhandlede, yderst tarvelige og uordentlige Individuer, hos hvem man med Grund kan frygte bl. a. for Indførelse af Smitsomme Sygdomme af forskjellig Art.²⁵⁵

Dette viser at Aftenposten stilte seg kritisk til å la jøder, og spesielt fattige jøder fra Russland, reise inn i Norge. Noe av dette skyldtes frykt for spredning av kolera til landet, en sykdom som var meget utbredt i Russland på 1890-tallet. Men at man betegnet store deler av den

---

247 «Jødeforfølgelserne i Sydrusland.», Aftenposten, 18. mai 1881, nr. 113A

248 «Russiske Tilstande.», Aftenposten, 19. mai 1881, nr. 114A

249 «Urolighederne i det sydøstlige Rusland.», Aftenposten, 28. mai 1881, nr. 121A

250 Ibid.

251 «Forholdene i Rusland.», 31. mai 1881, nr. 123A

252 Jøder ble begrenset til å bosette seg i områder i det vestlige Russland som de tradisjonelt hadde bodd i, og de ble nektet å kjøpe eiendom på landsbygda. I 1887 ble det opprettet et tak på antall jøder som kunne søke høyere utdanning, og mange yrker ble også forbudt for dem. Miller 2008: 120

253 «Ved en audiens, ... » Aftenposten, 17. mai 1882, nr. 113A

254 I perioden 1881-1920 emigrerte rundt to millioner russiske jøder, og mange av disse reiste til Amerika

255 «37 russiske Jøder», Aftenposten, 28. august 1892, nr. 471

russisk-jødiske befolkningen som *tarvelige* og *uordentlige* smittebærere bunnet heller i fordømmer. Etter Kishinev-pogromen i 1903 rettet Aftenposten hard kritikk mot kristne ledere, avisredaktører og russiske myndigheter.²⁵⁶

Mange jøder var i utgangspunktet godt integrerte i det russiske riket, og mulighetene var mange for jøder som ønsket å ta del i det russiske landbruket, i håndverksyrker og som utdannede eksperter. Problemer oppsto derimot da jødene etterhvert tok en fremtredende rolle i den nye kapitalistiske økonomien, og diskrimineringen og restriksjonene pålagt jødene førte ikke til at situasjonen bedret seg.²⁵⁷ På den ene siden så man potensialet til de jødiske innbyggerne og ønsket å oppmuntre dette, men på den andre siden førte frykt og urealistiske trusselbilder til diskriminering og administrativ antisemitisme. Den offisielle holdningen til russiske myndigheter var at man fordømte pogromer, men Aftenposten rettet skarp kritikk mot den manglende viljen til å hindre dem. Særlig de lokale generalguvernører unnlot å gripe inn, og forverret dermed situasjoner som kunne ha blitt forhindret. Aftenpostens karakteriserte de kristne russiske bønder som fulle og ignorante pøbler, som lett ble opphisset og brukt av agitatorer som prester og avisredaktører. Men samtidig ble jødene fremstilt som et stakkarslig og tarvelig folkeslag, og muslimene ble også mistenkeliggjort. Felles for norske aviser var likevel kritikken mot de russiske myndighetene, som ikke maktet å få bukt med de sterke etniske motsetningene i riket. Ved sin likegyldighet forsterket de heller problemene, og Aftenposten spekulerte i om dette også var tsarens politikk.²⁵⁸ Bjørnstjerne Bjørnson, som ofte hadde forsvart Russland i norske aviser, rettet skarp kritikk mot undertrykkelsen av jødene, russifiseringen av Finland og Polen, og de franske statslån som hadde gjort det hele mulig.²⁵⁹

---

256 «Den indirekte Skyld i Massakren bærer vistnok Centralregjeringen, hele det russiske System, som har opphøiet Jødernes Retløshed til Statsprincip. Men at urolighederne i Kischinev har antaget saa grelle Former, forklares kun ved de lokale Regjeringsorganers absolute Indifferens.», «Jødemassakren i Kischinev.», Aftenposten, 5. august 1903, nr. 272

257 Jødene dominerte handel, bankvesenet, jernbanelinjen og børs på 1880-tallet, også utenfor de jødiske områdene, blant annet i Moskva og i hovedstaden St. Petersburg. Jødene gjorde det rett og slett *for* godt. Dette dannet grunnlaget for den moderne antisemittismen i Russland slik som den også har blitt observert i f.eks. Tyskland. Miller 2008: 122.

For en komparativ behandling av dette spørsmålet se Johan D. Klier, «German Antisemitism and Russian Judeophobia in the 1880's: Brothers and Strangers», i *Jahrbücher für geschichte Osteuropas*, vol. 37, nr. 4, 1989

258 «Jødemassakren i Kischinev.», Aftenposten, 5. august 1903, nr. 272

259 «Ved Hjælp af Udlandets Guld har alt det fængbare Emne i disse kolossale Ophobninger af Uret og af Nød øget sig, til de er blevet farlige for os alle. Kommer her ikke en Krig, som tager og kaster dem ud over

KONGERIKET POLEN

Den 12. mai 1881 kalte Aftenposten den russiske oppførselen i Polen «den smaalige Forfølgelseslyst», og mente at det ikke hadde skjedd noen forandringer i myndighetenes forhold til beboerne siden 1863. Avisen mente også at myndighetenes forholdsregler kun førte til mer opphisselse og misnøye.²⁶⁰ Guvernøren i Kiev, General Drentelen, kom i 1882 med krav om at russiske myndigheter måtte fortsette tsar Nikolaj Is russifisering av Polen.²⁶¹ Dette innebar at polakker og jøder ikke kunne arve eller kjøpe eiendom som stammet fra russiske godseiere eller bønder. Aftenposten karakteriserte dette som «den nøgneste Despotisme».²⁶² I 1892 rettet Aftenposten igjen kritikk mot russernes fremferd i Polen. Nøden i Russland var «ikke tilstrækkelig Forklaring på de tiltagende Mordgjerninger og Overfald» som stadig fant sted i landet.²⁶³ De russiske troppene som var stasjonert der så heller ut til å forsterke problemene, og avisen meldte at kosakker også deltok i urolighetene.²⁶⁴ Avisen var altså sterkt kritisk til regjeringens fremferd i Polen.

I 1897 kom derimot en endring; i forbindelse med tsar Nikolaj IIs reise til Polen endret han tilsynelatende også sin politikk ovenfor landet. Aftenposten meldte at «Staten skal beholde sin Ret; men Borgerne skal nyde godt af en friere Haandhævelse af Lovene.»²⁶⁵ Avisen var også overbevist om at «det Polske Spørgsmaal har tabt sin Brod ved Zarens kloge og menneskevenlige Holdning.»²⁶⁶ Etter dette ble Polen kun forbigående nevnt i norsk presse frem til 1905, og kritikk av Russlands fremferd i området tilsynelatende var fraværende. Dette kan ha sammenheng med at Polen kanskje først og fremst opptok svenskene, og at polakkene etterhvert ble bedre integrerte i det russiske samfunnet. Problemene i Finland overskygget etterhvert også for situasjonen i Polen, og opptok nok norske journalister i større grad enn polakkenes skjebne i denne perioden.

STORFYRSTEDØMMET FINLAND

Naboerne, saa sker der Selvantændelse med Sprængning og Dunder gennem Aar.», Bjørnson, «Folkenes Samhørighed.», Aftenposten, 1. august 1903

260 «Russisk tyranni i Polen.», Aftenposten, 12. mai 1881, nr. 109A

261 Aftenposten, 24. mai 1882, nr. 118A

262 Ibid.

263 «Tilstandene i Ruslands polske Provinser», Aftenposten, 22. januar 1892, nr. 38

264 Ibid.

265 «Rusland og Polakkerne.», Aftenposten, 23. september 1897, nr. 677

266 Ibid.

Finland hadde siden den russisk overtakelsen i 1809 vært en lojal del av det russiske riket. Tsaren hadde gitt landet flere rettigheter enn det tidligere hadde hatt under svensk styre. Finske soldater deltok villig i russiske kriger, og finlendere hadde i det hele tatt vært vellykkede medlemmer av det russiske samfunnsliv.²⁶⁷ I motsetning til Polen og de baltiske provinsene, ble ikke Finland påvirket av sentraliseringspolitikken til den russiske regjeringen i reformperioden etter Krimkrigen. Finlands nasjonalforsamling fikk møte, og tsarens ministre stolte på general-guvernøren eller de finske statssekretærer i St. Petersburg. Landet beholdt en høy grad av intern autonomi.²⁶⁸ Attentatet på Aleksander II vakte stor sympati i Finland. Tsaren hadde gjeninnført nasjonalforsamlingen i landet, hadde oppmuntret den finske nasjonalismen, og var ifølge Aftenposten veldig godt likt av finnene.²⁶⁹ Den nye storrussiske nasjonalismen som vokste frem under Aleksander III dikterte derimot at Finland også måtte bli russifisert. Den nye finske nasjonalismen var ikke lenger forenlig med autokrati, økt russisk sentralstyre, og russisk språkdominans.²⁷⁰ Ved Aleksander III's død oppsummerte imidlertid Aftenposten hans opptreden ovenfor Finland slik:

Aleksander II optraadte som bekjendt meget loyalt overfor Finnerne og respekterede i et og alt deres tidligere hævdvundne Rettigheder. Det samme gjorde Aleksander III i de første Aar af sin Regjering, da han havde nok af andet at tage vare og tænke paa. I sine senere Regjeringsaar gjorde han imidlertid det ene Indhug sterkere end det andet i Storfyrstendømmets Rettigheder, og havde han levet længe nok, vilde Finlands fuldstændige Inkorporation i Rusland sikkert være bleven en Kjendsgjerning.²⁷¹

Nikolaj II's overtakelse av den russiske tronen skapte uro i Finland. Alle tsarer etter 1809 hadde sverget troskap til Finlands grunnlov og særstilling samme dag som tronskiftene, men dette lot i 1894 vente på seg. En pessimisme spredte seg angående Finland, og man fryktet at Finlands trone og autonomi var opphevet. Først etter nesten to uker kom nyheten om at Nikolaj II anerkjente Finlands forfatning, og Aftenposten kunne konstatere at «vi andre har Lov til at glæde os med Finnerne over Nikolaus II's første Regjeringshandling.»²⁷² Etter dette

---

267 Riasanovsky 1993: 397

268 Thaden 1981: 29-32; Florinsky 1970: 919f

269 «Finnerne og Aleksander II.», Aftenposten, 23. april 1881, nr. 93A

270 Thaden 1981: 76. Tidligere hadde man forsøkt å støtte den finske språkbevegelsen for å svekke svensk i landet. Denne politikken hadde også blitt ført i den baltiske regionen og ovenfor jødene for å motvirke tysk og polsk språk. For en gjennomgang av russisk språkpolitikk se «Identity and Loyalty in the Language Policy», i Miller 2008: 67-92

271 «Zaren og Finnerne.», Aftenposten, 20. november 1894, nr. 692

272 «Zaren og Finnerne.», Aftenposten, 20. november 1894, nr. 692

ble det stille igjen, og ikke før i begynnelsen av 1899 ble nye russiske overtramp i Finland for alvor skrevet om i norske aviser.

I 1898 ble General Nikolai Bobrikov utpekt som general-guvernør i Finland og som statssekretær for finske spørsmål.²⁷³ Bobrikov var adskillig mer aggressiv ovenfor Finland enn sine forgjengere, som hadde ført en moderat integreringspolitikk. En rekke endringer ble raskt innført; den finske nasjonalforsamlingen ble redusert til en rådgivende forsamling i 1899, en direkte konsekvens av den nye finske hærlov som kom samme år. Da Senatet reviderte tsarens hærlov svarte tsaren med å utstede februarmanifestet. Manifestet fastslo at ifølge Det russiske rikets lover var ikke den russiske regjeringen bundet til den finske nasjonalforsamlingen, og at finske politikere derfor ikke hadde makt over annet enn lokale finske lover. Overordnede hensyn, som for eksempel rikets sikkerhet, skulle bestemmes av tsarens regjering.²⁷⁴ Denne løse formuleringen ga også russerne rom til å blande seg inn i finsk politikk i årene som fulgte, da forskjellene på *lokale* hensyn og *rikets* hensyn forble uklare. Manifestet ble av mange oppfattet som et hån mot den finske grunnloven, og som en innskrenking av Finlands selvstyre. Selv om manifestet bare stadfestet en veletablert praksis, var dette en maktdemonstrasjon fra Bobrikov og hans allierte, krigsministeren Kuropatkins side.²⁷⁵ I 1901 ble møtefriheten opphevet, og i 1902 fikk Bobrikov rett til å avskjedige finske tjenestemenn og dommere. I 1903 fikk general-guvernøren også utvidet rett til å beskytte rikets sikkerhet og den offentlige ro og orden. De drastiske endringene i russisk-finske forhold skapte et desillusjonert finsk folk. Bobrikov og den russiske regjeringen nørte opp under frykten for russiske hensikter og antirussisk agitasjon hvor de tidligere hadde hatt lojale og lovlydige undersåtter.²⁷⁶ Utpekelsen av Bobrikov som generalguvernør fremstår som et definitivt vendepunkt i russisk-finske relasjoner. Man kom inn i en ond sirkel: finsk motstand mot innskrenkningene overbeviste russiske tjenestemenn om at det fantes et

---

273 Bobrikov hadde et ti-punkts program for reform av Finland: Integrering av den finske hæren inn i den russiske; likestille militære og økonomiske plikter for russere og finner; øke makten til statssekretariatet; fjerne hindrene for (og øke andelen av) russiske embedsmenn i Finland; innføre det russiske språket i det finske senatet, utdanningsinstitusjoner og administrative kontor; sammenfatte det finske lovverket; bygge et regelverk for hvilke lover skulle gjelde for Finland og resten av riket. Se Polvinen, *Imperial Borderland – Bobrikov and the Attempted Russification of Finland, 1898-1904*. Se også Riasanovsky 1993: 397, Thaden 1981: 82; Lundin 1981: 420f

274 Huxley 1990: 145

275 Ibid: 145f

276 Riasanovsky 1993: 397; Thaden 1981: 83; Egge 1993: 61

behov for å innføre dem.²⁷⁷ Innstramningene i Finland påvirket også det svenske samfunnet i en ytterligere antirussisk retning, og man fryktet at dette var et steg i en russisk ekspansjon mot Atlanterhavet.²⁷⁸ Til tross for den forsiktige russiske utenrikspolitikken ovenfor Sverige (og Norge), vedvarte antirussiske holdninger i det svenske samfunnet til langt utover på 1900-tallet. Aleksander Kan mener at Russlands dårlige rykte skyldtes det reaksjonære maktapparatet som undertrykte sin egen befolkning, og aller viktigst for disse holdningene var behandlingen Finland fikk av tsarveldet.²⁷⁹ I hvilken grad fantes denne tendensen i Norge?

Vistnok er den Tid forlængst forbi, da her i Norden ... Finland hilsedes som den fjerde af de stambeslegtede Grene, der atter "bøiede sig sammen" og engang i Tiden igjen skulde "vorde et". Foruden meget andet har Finlands helt selvstændige indre Utvikling paa national Grund – indledet gjennem den saakaldte Fennomani – udelukket enhver Tanke om Muligheden af noget saadant.²⁸⁰

Antakelig er det redaktør Frederik Bætzmann som har skrevet denne artikkelen. Anledningen var februarmanifestet fra Nikolaj II, som med dette manifestet reduserte den finske nasjonalforsamling til en rådgivende forsamling. Aftenposten var av den oppfatning at Finland selv var skyld i situasjonen landet var havnet i ved å ikke ta del i det skandinaviske fellesskap, og redaksjonen hadde lite til overs for den finske nasjonalismen. Avisen beskrev også hvordan nyheten var blitt mottatt i Sverige, men var langt fra like sympatisk som de svenske avisene Aftonbladet, Nya Dagligt Allehanda, Dagen og Stockholms Dagblad.²⁸¹ Redaksjonen viet Finland oppmerksomhet kun på grunn av historisk interesse, økonomiske hensyn og fordi man fulgte nøye med på hva Russland foretok seg. Det var også dette avisens Stockholmskorrespondent Kristian Winterhjelm vektla.²⁸² Winterhjelm relaterte omstendighetene i Finland til unionsstriden og til Venstrepressen, og mente at unionen var et

---

277 Lundin 1981: 436, 440

278 Kan 1996: 116

279 «Inte bara för svenska militärer utan också för den svenska opinionen tedde sig Ryssland – särskilt under åren före 1914 – som den mest sannolika, ja, som den ena tänkbara motståndaren. Sådana uttryck som "arvfienden", "den ryska faran", "kosackväldet", "Finlands russifisering" var allmängods.», Kan 1996: 119f

280 Bætzmann, «Finland.», Aftenposten, 20. februar 1899, nr. 137

281 «... Og det andet Punkt er et, som ganske naturligen rører sig hos enhver Svenske, der – som man jo tilstrækkelig ved med største Mistænksomhed har betragtet Bjørnsons russiske Stemplinger, hvilke af den norske Venstrepressen har været akcepterede. Det er det sørgelige i de norske Unionsopløseres Politik. ...» - Winterhjelm, «Finland og den svenske Presse.», Aftenposten, 21. februar 1899, nr. 139; «Begivenhederne i Finland. Svenske Blades Udtalelser.», Aftenposten 21. februar 1899, nr. 140

282 Winterhjelm, «Finland. Vor Stockholmskorrespondent skriver», Aftenposten, 22. februar 1899, nr. 143

bedre alternativ enn å dele Finlands skjebne. Han var også kritisk til venstrepressens behandling av Bjørnstjerne Bjørnsons russiske korrespondanse. Samtidig ble det stilt spørsmål om hvorvidt man virkelig skulle prise Nikolaj II for å ta initiativ til en internasjonal fredskongress når han samtidig innskrenket Finlands selvråderett. Bjørnsons fredsflørt med Russland ble også latterliggjort i Aftenposten, den politiske verdensmester fikk passet sitt påskrevet.²⁸³ Tanken om at Russland da skulle garantere for de små staters nøytralitet ble forkastet av avisen, noe som gjenspeilte frykten for de små i en verden styrt av stormaktene.

Men ikke alle i redaksjonen var like kritiske. Aftenpostens korrespondent i Russland, trolig dansken André Lütken, skrev en nøktern historisk gjennomgang av Finlands særstilling i det russiske riket, hvor begge sider av saken ble redegjort for uten å komme med noen sympatierklæringer.²⁸⁴ Han advarte samtidig mot den brutale siden av den russiske nasjonalismen, og også her finner vi den sosialdarwinistiske tankegangen omkring stormaktenes naturlige trang til å stadig utvide seg.²⁸⁵ Men forfatteren forsøkte også å forstå det russiske standpunkt i denne saken, og problematiserte også Finlands særstilling i det russiske riket.²⁸⁶ Korrespondenten i St. Petersburg påpekte at endringen i Finland ikke nødvendigvis var så ille. Han viste naturlig nok større forståelse for Russlands holdning enn andre i redaksjonen, og bidro sterkt til å nyansere bildet av situasjonen. Under det skandinaviske presse møtet sommeren 1899 ble det rapportert om stor sympati for Finland, og finske redaktører takket for at den skandinaviske presse hadde gjort resten av Europa oppmerksom på Finlands nød.²⁸⁷ Håpet var at den milde og nådige tsaren ville gi Finland en lykkelig utvikling, og den europeiske kultureliten samlet inn flere hundre underskrifter fra

283 «Endnu venter Almenheden med Spænding den politiske Verdensmesters [Bjørnson] Bestemmelse om, hvem andre end sig selv Nordmænderne nu skal sætte sit "haab" til, efterat "den moderne Fyrste" – al "Storhed og udødelig Ære" tiltrods – har taget Afstand baade til den norske Voldgift og til den finske Forfatning. ... Da omsider [etter februarmanifestet] forsto ogsaa de enfoldigste, at foran den Vogn, som bærer de smaa Nationers Sag – deres Frihed og Ukrænkelighed – foran den tør det falde vanskeligt at spænde Selvherskeren over de 100 Millioner Russere. Kjender vi Digteren ret, vil han dog ikke længe lade Verden vente. Han har jo nok baade af Mundveir og af Fraseskum til at erstatte de brukne Bobler med nye.», «Brukne Bobler.», Aftenposten, 25. februar 1899, nr. 151

284 Lütken, «Finland. I.», Aftenposten, 23. februar 1899, nr. 146

285 Lütken, «Finland. II.», Aftenposten, 24. februar 1899, nr. 149

286 «En mild og naadig Keiser med humane Embedsmænd vil sikkert endnu, selv uden at ænse det foretagne Skridt, kunne give Finland lykkelige Tider, hvor Folket kan skride fremad materielt og aandelig, og endog nyde meget Frihed baade kommunalt og statslig. Vi maa ikke anse den foretagne Grundlovsforandring som i og for sig saa forfærdelig grusom eller tilintetgjørende. Alt afhænger af den Maade, hvorpaa den bliver praktiseret. Det er sikkert foreløbig ikke Tale om en saadan barbarisk Tvang og Elendighed som den, Preusserne har ført ind over Nordslesvig.» Lütken, «Finland. III.», Aftenposten, 25. februar 1899, nr. 152

287 «For Finland.», Aftenposten, 21. juni 1899, nr. 456

fremtredende medlemmer av samfunnet for å oppmuntre tsaren. Med i reisefølget som skulle avlevere adressen «Pro Finlandia» i St. Petersburg var også den norske professoren Waldemar Christopher Brøgger og den finsk-svenske polarhelten Adolf Erik Nordenskiöld.²⁸⁸ Reisefølget ble avvist av Nikolaj II, og så seg nødt til å reise hjem igjen. På hjemveien var de innom Helsinki, hvor de fikk en «begeistret Modtagelse med Blomster, Sang og Leveraab.»²⁸⁹ Tsaren mente derimot at utlendinger ikke hadde noen rett til å blande seg inn i Russlands indre anliggender.²⁹⁰ Tsaren hadde mistet ansikt, noe som førte til en videre innstramning; den finske separatismen var en pinlig affære, og måtte knuses.²⁹¹ Aftenposten kunngjorde også hvordan adressen var blitt mottatt av den russiske presse, og karakteriserte omtalen som vanvittig.²⁹² De hadde altså ikke så mye sympati for tsarens holdning. Avisen gjenga også et intervju med stedfortredende generalguvernør av Finland, Generalløytnant Chipov (N. de Chipoff), fra den danske avisen «Vort Land», og viste med dette at de ikke var uvillige til å prøve å forstå begge sider av saken.²⁹³ Året etter ble det igjen sådd tvil om tsarens oppriktighet;

Den nuværende russiske Keiser har fuldstændig tilintetgjort det fordelaktige Indtryk, han ved sine Fredsbestræbelser vakte over den hele Verden. ... Et lidet tiltalende Indblik i denne Keisers Karakter har Samtiden endvidere faaet ved hans Regjeringshandlinger overfor Finland. Det i vort Morgennummer offentliggjorte keiserlige Reskript til Generalguvernøren over Finland viser os Billedet af en hensynsløs Eneherskers Hovmod og Utaalmodighed.²⁹⁴

Avisen mente altså at tsaren bedrev et dobbelspill; han forfektet fredstanker men rustet opp og ekspanderte sitt rike. Aftenposten mente at Nikolaj IIs mål med dette var å senke Finland til Russlands nivå. Om han hadde forstått sin egen tid, så ville han heller strevd med å heve Russland til samme grad av selvstyre som Finland hadde.²⁹⁵ Tsaren erstattet et system som hadde skapt tilfredshet og lojalitet med et som skapte uvitenhet og apati, ubarmhjertig og

---

288 «Zaren og Finland. En international Deputation. Negtet Audiens.», Aftenposten, 3. juli 1899, nr. 487

289 «Adressedeputationen paa Tilbageveien.», Aftenposten, 4. juli 1899, nr. 490

290 «Zaren og Finland. Den internationale Deputation. Nærmere Oplysninger» Aftenposten, 7. juni 1899, nr. 497

291 Lundin 1981: 436

292 «En mod Rusland rettet Sammensværgelse er begyndt. Den udgaar fra Finland, men det listig udtænkte Felttog føres overalt i Europa. Dets Maal er at svække Rusland. Dets Ledere er Protestanter, og Løsenet gives fra London. Jødiske Banker og Frimurerloger gaar som altid Haand i Haand med de sammensvorne.» Oversettelse fra bladet «Sfåt», Aftenposten, 7. juni 1899, nr. 497

293 «Zaren og Finland. En russisk Udtalelse.», Aftenposten, 13. juli 1899, nr. 509

294 «Finlands Sag.», Aftenposten, 15. februar 1900, nr. 121

295 Ibid.

ødeleggende fanatisme.²⁹⁶ Avisen hadde lite til overs for den «Pobjedonoszeffske Skoles Ideal», oppkalt etter Konstantin Pobedonostsev, en konservativ rådgiver til både Aleksander III og Nikolaj II.²⁹⁷

Den svenske journalisten Gustaf Blomquist vakte også oppmerksomhet og sympati med artikkelen «Sveriges framtid i imperialismens tidevarf»; hvis formål var å «tale et Alvorsord til sine Landsmænd i Forsvarssagen og at rykke dem ud af den forsvarsnihilistiske Søvn.»²⁹⁸ Artikkelen resonnererte på en måte som vakte tislutning i Aftenpostens redaksjon, som var en sterk forkjemper for styrking av det norske og svenske forsvaret. Finlands sak forente også norske politikere, og Aftenposten gjenga i 1903 dikt og sympatierklæringer til Finland fra Bjørnstjerne Bjørnson.²⁹⁹ Men både Morgenbladet og Verdens Gang stilte seg kritiske til eksilfinnenes agitasjon.³⁰⁰ Den forente storsvenske og finske agitasjonen var en risiko for unionens utenrikspolitikk, mente Morgenbladet.³⁰¹ De var likevel kritiske til tsarens fremferd, men mente at man burde rapportere om de faktiske forhold.

Den 16. juni 1904 ble Generalguvernør Bobrikov drept av den finske nasjonalisten Eugen Schauman. Aftenposten gjenga i den forbindelse en artikkel fra The Times som ga følgende bilde av guvernøren;

... da Finland i de sidste sex Aar har været Gjenstand for et Systematisk Despoti, og det fremgaar desværre med al ønskelig Klarhed, at Bobrikoff har elsket sin Bøddeltjeneste. Ganske naturlig blev derfor denne Mand i Finnernes Øine Inkarnationen af det russiske Tyranni, ...³⁰²

Avisen viste altså svært lite sympati for Bobrikov, «Finlands Skræk i fem lange Aar», og antydte at mordet dessverre var konsekvensen av den behandling han hadde gitt det finske folk.³⁰³ Dette var gjennomgangstonen i dekningen av Russland under Nikolaj II i norsk presse; de forhåpninger man hadde hatt ved hans kroning var blitt erstattet med skuffelse. Skuffelse

---

296 «Finlands Underkuelse.», Aftenposten, 15. mai 1903, nr. 287

297 «Denne Skole tager Sigte paa at knuse alle Eiendommeligheder hos Ruslands forskjellige Folkefærd og Provinser under Autokratiets Dampveivalse og holde dem alle lige meget nede, saaledes at Bureaukratiet bliver det eneste Mellomled mellem Undersaatterne og Tronen.» Finlands nød ble satt i sammenheng med behandlingen av polakkene, armenerne, jødene og de baltiske tyskerne.» Ibid.

298 «Imperialismen og de smaa Stater.», Aftenposten, 3. juli 1901, nr. 467

299 Bjørnson, «Ved Modtagelsen af siste Post fra Finland.», Aftenposten, 9. mai 1903, nr. 274

300 Vedung 1971: 87f

301 Morgenbladet, 29. januar 1905 og Morgenbladet, 14. februar 1905

302 «Attentatet. Bobrikoff afgaaet ved Døden.», Aftenposten, 17. juni 1904, nr. 340

303 «Attentatet. Fra vor finske Korrespondent.», Aftenposten, 20. juni 1904, nr. 345

over behandlingen av nasjonalitetene innad i det russiske riket, skuffet over de reaksjonære innstramningene, skuffelse over den mislykkede fredskonferansen i 1900 som tsaren hadde tatt initiativet til, og skuffelse over Russlands opprustning og krig med Japan.

Et Novembermanifest skrevet av den fremtredende politikeren Leo Mechelin tvang tsaren til å innføre liberale reformer, og Finland fikk generell stemmerett som et av de første land i verden. I Finland stilnet motstanden etter tsarens Oktobermanifest i 1905, og nye valg endret sammensetningen av det finske Diet og senatet. Det ble også innført møtefrihet og pressefrihet. Reformene i 1905 stilnet også norske kritikere. Samtidig hadde det politiske klimaet også roet seg ned i Norge. Unionen var brutt, og nå skulle Norge styre sin egen skute. Dette ga grobunn for en mer realistisk dekning av naboen i øst. Men seierne fra 1905 varte derimot ikke lenge, og i likhet med resten av det russiske riket fulgte en periode med reaksjon også i Finland. Mechelins regjering satt fra 1905 til april 1908. Da ble det finske Diet stengt av den russiske statsministeren Pjotr Stolypin, som samtidig reorganiserte det finske senatet.³⁰⁴

KONKLUSJONER

Den norske striden med den svenske tronen kan på mange måter sammenlignes med Finlands konstitusjonskamp mot tsaren. Det er derfor ikke rart at Nikolaj IIs behandling av den finske grunnloven vekket sterke følelser her i landet. Aftenposten var i første omgang tilbakeholden og var mer opptatt av Russlands oppførsel enn av å sympatisere med Finland, mens Dagbladet sympatiserte med Finland på et mer idealistisk grunnlag.

En stadig økende bekymring for de små staters skjebne i imperialismens tidsalder karakteriserer Aftenpostens politiske linje gjennom hele perioden. Redaktør Frederik Bætzmann og særlig redaksjonsmedarbeider Yngvar Nielsen var også de som sterkest tok opp arven etter skandinavismen i Norge.³⁰⁵ Også Bredo Henrik von Munthe af Morgenstjerne, som fra 1873 hadd vært fast bidragsyter til avisen, støttet unionen med Sverige først og

---

304 Lundin 1981: 445

305 Wasberg 1960: 45f

fremst fordi han fryktet at Norge ellers ville bli isolert i et Europa dominert av stormaktene.³⁰⁶ Avisen hadde gått fra en sympatisk tone ovenfor Russland og tsaren etter attentatet på Aleksander II til større skepsis og kritikk, noe som for alvor gjorde seg gjeldende i dekkningen av problemene innad i det russiske riket.

Det virker også som om diskusjonen om Russland og rikets forhold intensiverte seg betraktelig da landet ble dratt inn i unionskampen av Bjørnstjerne Bjørnson, og sympatier for eller mot Russland ble da vevet inn i partipolitiske konflikter her hjemme. Fremfor alt hadde fremferden i Finland skremt norske journalister og politikere. I en tidsalder der stormaktene bare ble større, resignerte man seg, som Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen uttalte da februarmanifestet ble gjort kjent; til å gjøre minst mulig ut av seg, for å unngå å bli lagt merke til og deretter spist opp.³⁰⁷ Hendelsene i Finland aktualiserte igjen forsvarsdebatten i Norge, og februarmanifestet i 1899 blir da nok en skillelinje i den norske pressens dekning av Russland. Problemene i Finland forente etterhvert de norske politikerne, og det dannet seg en tverrpolitisk enighet om tsarens overtramp. Bjørnstjerne Bjørnsons glød for Russland stilnet. Aftenposten gjenga i 1903 et støttedikt til Finland fra dikteren, noe som var ganske oppsiktsvekkende for en avis som tidligere hadde vært en politisk fiende av Venstre-kjempen gjennom en årrekke.³⁰⁸ Bjørnsons brudd med Venstre, og hans nye tro på forhandlinger med Sverige om unionsproblemene førte nok til at han nå sto nærmere Aftenposten politisk. Situasjonen i Finland og skuffelsen hans over utfallet av tsarens fredskongress i Haag påvirket nok både ham og andre norske fredsvenner i en slik retning.

Morgenbladet og Verdens Gang ønsket ikke å provosere den store naboen i øst, og problematiserte den antirussiske retningen som deler av pressen ytret, da spesielt med tanke på en forfektet russisk trussel mot Norge. De var likevel kritiske mot tsarens innskrenkinger i Finland, men ønsket en realistisk dekning av forholdene. Denne striden om hvilke oppfatninger som er riktige er kjernen i den politiske debatten før unionsoppløsningen; ville Russland angripe Norge dersom landet gikk ut av unionen med Sverige, eller hadde dette ikke noe hold i virkeligheten?

---

306 Ibid.

307 En av de mest fremtredende medlemmene i det finske senatet. Lundin 1981: 422f

308 Bjørnson, «Ved Modtagelsen af siste Post fra Finland.», Aftenposten, 9. mai 1903, nr. 274

KAPITTEL 5

«RUSLAND OG DEN SKANDINAVISKE HALVØ»

*«De, som drar Sammenligninger med, hvad Rusland
før kunde gjøre, de forstaar ikke den nye Situation.»*

– Bjørnstjerne Bjørnson, 29. oktober 1890

INNLEDNING

De to foregående kapitlene har belyst to forskjellige områder innen norsk presses dekning av Russland i perioden 1880–1905; Russland i stormaktspolitikken og Russlands interne forhold. Dette kapitlet vil utgjøre den tredje og siste delen; Russlands rolle i Norge, og knytte dette til hvordan dekningen av Russland i pressen skapte oppfatninger ute i det norske samfunnet. Den russiske visekonsulen i Hammerfest, Je. Popov, skrev i 1902 en rapport kalt «Antirussiske strømninger i pressen og samfunnslivet i Norge» til Den keiserlige misjon i Stockholm.³⁰⁹ Popov observerte «skarpe presseutfall», «en forsterket russefrykt, såvel i regjeringkretser som utenfor» og «en tiltakende agitasjon mot pomorenes handelsprivilegier i Finnmark.»³¹⁰ Var det virkelig så ille som Popov hevdet, og var det så ensidig? Tidligere forskning har vist at Popov overdrev i sin rapport til myndighetene, og at bildet i nordnorske aviser var mer nyansert.³¹¹ Men gjelder dette også i hovedstadspressen?

Gunnar Christie Wasberg skriver «Det er likevel ganske underlig å legge merke til hvor lenge frykten for Russland fullstendig dominerte sinnene, og stilte alle de mer nære problemer i skyggen.»³¹² Dette kapitlet går inn på rollen Russland fikk i norsk politikk; den ser ut til å ha vært nært knyttet til rent unionspolitiske spørsmål, uten nødvendigvis å ha noen reell bakgrunn i russisk politikk. Jeg skal drøfte i hvilken grad trusselen fra Russland ble brukt som politisk argument av avisene, og om det er mulig å se noen utviklingstrekk i denne argumentasjonen. Jens Petter Nielsen argumenterer for at svenske politikere benyttet seg av Russland som en unionsbevarende doktrine mot slutten av unionstiden, og at radikale kretser i Norge oppfattet dette som svensk propaganda.³¹³ Jeg vil diskutere spørsmål knyttet til dette; ble Russland trukket inn når unionsspørsmålet ble opphetet? Ble det slått politisk mynt på det man oppfattet som russisk aggresjon, for eksempel russifiseringen av Finland og ekspansjonen i Sørøst-Asia? Betød antipati mot Sverige også en vennligere holdning til Russland, eller finnes det ikke nødvendigvis en slik sammenheng?

---

309 Popov 1902: 1

310 Ibid.

311 Lene Sofie Brustinds hovedfagsoppgave fra 2005 undersøker nordnorsk presses holdninger til Russland i perioden 1900-1918

312 Wasberg 1963: 181

313 Nielsen 2002: 77

FRA PERIFER STORMAKT TIL DIREKTE TRUSSEL

Norge og Russland har hatt en lang tradisjon for handel og samarbeid. På 1700-tallet hadde Danmark-Norge og Russland en felles interesse i å begrense Sveriges stormaktsambisjoner. I begynnelsen av svensketida hersket det derimot fred og fordragelighet mellom de gamle fiendene Sverige og Russland. I 1826 ble man enig om å dele fellesdistriktene mellom Nord-Norge og Nord-Russland, etter mange års uenighet og forhandlinger.³¹⁴ En fast statsgrense ble trukket mellom de to land. Begge rikene ga uttrykk for at de var fornøyde med denne avtalen, men for den østsamiske befolkningen skapte dette i mange tilfeller store problemer.³¹⁵

Historiker Knut Einar Eriksen mener at forestillingene om en russisk fare kan ha vært en arv fra Sverige.³¹⁶ Lord Palmerston, den britiske utenriksminister (og senere statsminister), fryktet russisk ekspansjon i Svartehavsområdet, men hadde også blikket vendt mot Nord-Norge.³¹⁷ Etter å ha fått bekymringsmeldinger fra britiske utsendinger i Norge, oppfordret Palmerston svenskene til ikke å etterkomme tsarens eventuelle krav. Novembertraktaten av 1855 ble en fransk-britisk garanti gitt til Sverige-Norge mot russisk ekspansjon. Noen historikere mener at Novembertraktaten var Oscar Is verk; kongen ønsket tilsynelatende å utvide Krimkrigen til Østersjø-området for å få anledning til å gjenvinne Finland og andre tapte territorier med stormaktenes hjelp.³¹⁸ Svenske ambisjoner og britisk frykt førte til økt russefrykt også i Norge etter 1850, og denne påvirkning fra britisk og svensk side har en del av skylden for at forholdet mellom Norge og Russland ble preget av fiendebilder på begge sider i tiden frem til unionsoppløsningen.³¹⁹

Slik jeg har vist i tidligere kapitler preget stormaktspolitikken den norske utenriksdekningen fram til cirka 1890. Avisene var mer opptatt av å gjengi utenlandske

---

314 Eriksen 1992: 41

315 Ibid: 41f

316 Ibid: 43

317 Russofobien i Storbritannia vokste kraftig på 1830-tallet, og det er ikke uten grunn at Crowe valgte dette temaet for å vekke Palmerstons interesse. Hele det britiske samfunnet oppfattet Russland nærmest som et halvkriminelt regime styrt av barbarer. Se Gleason 1950 og Martin 1963

318 Knaplund 1925: 257; Stråth 2005: 207; Nielsen 2008: 26

319 Den norske og svenske jernbaneutbyggingen var et bekymringsmoment, og tsaren motsatte seg at den skulle kobles til det finske jernbanenettet, som igjen skulle kobles til det russiske. Fremfor alt var det Sveriges vennskapelige forhold til Tyskland som aktualiserte denne tankegangen, og Norge var i liten grad fryktet av de sentrale russiske myndigheter. Den russiske frykten var at jernbanenettet skulle bli benyttet av den tyske hæren i tilfellet krig. På det lokale plan skapte den norske utbyggingen og koloniseringen av nordområdene økt bekymring. Se blant annet Breivik 2005

artikler enn å drøfte forholdene selv, og redaktørene klippet særlig fra britiske og tyske aviser. Opplysningstiden og 1800-tallet brakte kulturelle og ideologiske impulser fra Europa; tanker om demokrati, liberalisme og nasjonalisme ble hentet fra kontinentet til Norge. Avisene brakte også slik britiske og tyske holdninger overfor Russland til Norge, noe som kan ha bidratt til å skape kritiske oppfatninger av landet blant deres lesere.³²⁰ Novembertraktaten garanterte svensk-norsk integritet, og i en eventuell storkrig ville Sverige-Norge ikke nødvendigvis bli trukket med. På grunn av Sveriges tilknytning til Tyskland fryktet mange at De forente kongeriker ville bli trukket inn i en krig mot Russland etter Berlinkongressen i 1878, som på mange måter brøt opp den gamle alliansen mellom Tyskland, Russland og Østerrike-Ungarn. Det var altså i tilfelle en krig brøt ut mellom England eller Tyskland på den ene siden og Russland på den andre at Norge-Sverige kunne bli trukket inn, og avisdekningen i Norge frem til 1886 gjenspeiler også dette bildet. Russlands intriger i Bulgaria, med kidnappingen av fyrst Aleksander i 1886, hadde også skapt mistillit til landet blant norske avisredaksjoner.³²¹ Mange avfeide dette trusselbildet – blant annet Bjørnstjerne Bjørnson, som skrev i *Verdens Gang* – med at russernes feilslåtte innblanding i Bulgaria tvert i mot ville holde Europa på tå hev mot slikt russisk skyggespill i fremtiden.³²² Frankrike var også en inspirasjonskilde for mange, noe som førte til et mer balansert trusselbilde etter den fransk-russiske alliansen kom istand i 1892, særlig på venstresiden. For andre betydde dette at tryggheten som Novembertraktaten hadde gitt ble opphevet, siden Frankrike hadde vært en av traktatens garantister. I novembertraktaten var jo Frankrike alliert med Storbritannia *mot* Russland. Den fransk-russiske alliansen var en direkte motsigelse av Novembertraktaten, som derfor mistet sin verdi etter 1892.

De sikkerhetspolitiske spørsmål knyttet til Russland ble tatt opp med jevne mellomrom utover i perioden, særlig Yngvar Nielsen i *Aftenposten* og Høyres talsmenn var bekymret over konsekvensene av et brudd med Sverige.³²³ Frankrike hadde tapt den Fransk-Preussiske krig i 1870, så Russlands allianse med det antatt revansjelystne Frankrike på begynnelsen av 1890-tallet økte krigsfrykten i *Aftenpostens* redaksjon.³²⁴ *Aftenposten* utviste

---

320 Jens Petter Nielsen, *Norwegian Images of Russia and the Russians before 1917*

321 Bjørnson, *Verdens Gang*, 18. november 1886

322 Ibid.

323 Kalleberg 1997: 34

324 *Revansjisme* var en utbredt holdning i fransk politikk i perioden 1871-1914, i hovedsak rettet mot å ta tilbake Alsace og Lorraine, som hadde gått tapt i den fransk-preussiske krig.

sympati for Tyskland gjennom hele perioden, og stilte seg derfor kritisk til den nye alliansen. Men i avisredaksjonen var kongens forhold til Tyskland problematisk; det var vanskelig å vise tillit til et kongehus som førte en tidvis upopulær og egenrådig utenrikspolitikk.³²⁵ Etter Yngvar Nielsen trekker seg tilbake fra den aktive virksomheten i Aftenposten blir dette mindre problematisk, siden han som tidligere nevnt pleide et personlig vennskap med det svenske hoffet. På venstresiden var særlig Dagbladet kritisk til kongens nære bånd til Tysklands keiser, spesielt etter bruddet med Bismarck. Preussen og det tyske forbunds krig mot Danmark i 1864 hadde på mange måter satt en stopper for skandinavismen, og hadde sådd skepsis ovenfor Sverige blant norske idealister. Danmark ble angrepet uten at noen tilbød seg å hjelpe. Hvis Norge ble angrepet, ville da Sverige komme til unnsetning? Eller ville de gjøre som de gjorde med Danmark i 1864?

I løpet av 1880-tallet startet det opp en diskusjon omkring opprettelsen av en jernbanelinje fra Bottenviken til norskekysten og Atlanterhavet, noe som førte til at den sikkerhetspolitiske debatten omkring Russland drastisk endret karakter. Tildelingen av konsesjon til utbygging av Ofotbanen ble gitt den 16. juni 1883, og hadde på forhånd blitt grundig diskutert i den militære ledelsen.³²⁶ Ved opprettelsen av Ofotbanen kunne det teoretisk opprettes jernbaneforbindelse fra Russland til Narvik og Atlanterhavet, via Finland og Nord-Sverige. Da utbyggingen gikk sin gang utover 1890-tallet økte også mistenksomheten mot Russland, og et oppsto et uttalt behov for å forbedre forsvaret av den nordre landsdelen. Det var ikke bare Høyrepresen som ønsket å styrke forsvaret i nord, slike meninger ble også ytret i Dagbladet, spesielt av Venstremenn nordfra.³²⁷ Både den norske og svenske regjering ble anklaget for å legge landet åpent for angrep østfra, og en innsender i Dagbladet krevde å få svar på hvem som hadde skylden for dette kunststykket.³²⁸ Den norske sikkerhetspolitikken ble omdefinert som følge av Ofotbanens etablering, og Russland ble oppfattet som en mer direkte trussel enn tidligere. Moderniseringen av Nord-Russland hadde tiltatt i styrke, og det russiske jernbanenettet hadde fra 1870-tallet ekspandert voldsomt. Dette forklarer hvorfor norske aviser ble så opptatte av den finske jernbaneutbyggingen og

---

325 Wasberg 1960: 66

326 For en nærmere gjennomgang av Ofotbanens rolle i den militærstrategiske tenkningen se Palle Ydstebøs hovedoppgave i historie *Ofotbanen og forsvaret av Nord-Norge 1880-1920. Trusler, strategi og militær planlegging*, Tromsø, omarbeidet og utgitt i Forsvarsstudier 1/2001

327 «Ofoten-Luleåbanen», Dagbladet, 17. juni 1890, nr. 189

328 Ibid.

hvorvidt denne skulle tilknyttes det svenske og russiske jernbanenettet.³²⁹ Med en slik forbindelse ville en invasjon av Norge bli betraktelig enklere, og dette bekymret mange. Mer enn noen annen enkeltsak påvirket utbyggingen av jernbanen til Narvik norsk utenriks- og forsvarspolitik etter 1890.

Men ikke alle ville gå med på at Ofotbanen ville lokke Russland til å ekspandere i nord. Russland måtte gjennomføre andre og større bragder før de turde strekke kloen ut etter Norge og Sverige, mente venstrelederne Viggo Ullmann og Bjørnstjerne Bjørnson.³³⁰ Ulempene var for store til at en ekspansjon mot Atlanterhavet ville lønne seg for Russland, og Bjørnson mente at den europeiske maktbalansen ville sørge for at tsaren ikke ville risikere en slik konflikt.³³¹ En russisk ekspansjon mot vest ville provosere de andre stormaktene, og Russland ville tape en slik krig. Den norske trusselforståelsen var på mange måter schizofren på 1890-tallet. Sjøforsvaret som skulle verne landet mot en innblanding i en nordsjøkrig fikk prioritet, ved siden av opprustingen mot Sverige. Men samtidig ønsket man å ruste opp mot Russland i nord. Ofotbanen hadde aktualisert den gamle «croweske» russofobien, nå kunne Russland snart angripe Norge via den finske jernbanen.³³²

Dette påvirket unionspolitikken i Norge; da Sverige truet med at Russland ville angripe landet hvis unionen gikk i oppløsning, ble 1864 et naturlig motargument. I imperialismens tidsalder måtte de små stater beskytte seg selv, og mange mente at dette krevde et sterkt forsvar. Andre engasjerte seg for fredssaken og opprettelsen av internasjonale voldgiftsdomstoler.

FORHOLDENE NORDPÅ

Nord-norske innbyggere hadde kontakt med russiske fangst- og handelsmenn, mens borgere i Christiania for det meste hadde dannet seg et bilde av Russland fra det de leste i bøker og i avisene. Men førte dette til at hovedstadsavisene syn var vesentlig forskjellig fra det som kom frem i nord-norske aviser? Det er min hypotese at hovedstadsavisene ble mer skeptisk til handel og samarbeid med russerne (mot slutten av perioden), noe som også må forklares i

---

329 «Finlands Jernbaner», Aftenposten, 27. mars 1902, nr. 234

330 Verdens Gang, 18. november 1886

331 Kalleberg 1997: 33f

332 Nielsen 2002. Det viktigste for forsvaret var at det fantes ytre trusler. Det var ikke like viktig hvor disse truslene kom fra, så lenge de var troverdige nok til at økte bevilgninger ble gitt av Stortinget. Berg 2001: 272

sammenheng med større politiske faktorer som russifiseringen av Finland, krigen med Japan og den voksende uroen internt i Russland.

Men i begynnelsen av 1880-årene var hovedstadspressen i liten grad klar over handelen og den kulturelle utvekslingen som foregikk mellom Nord-Norge og Nord-Russland, og pressedekningen frem til 1890 gir også uttrykk for dette. Hendelser nordpå ble hentet fra utenlandspresen, gjengitt i små notiser, eller nevnt i telegramseksjonen på avisenes side to.³³³ Som gjennomgangen i kapittel 3 og 4 har vist, var avisene adskillig mer opptatt av hva Russland foretok seg internasjonalt, i det fjerne og nære østen, eller av forhold internt i det russiske riket enn av de direkte forbindelsene nordpå. Etter 1890 øker derimot bredden av pressedekningen. I takt med moderniseringen av samfunnet forøvrig, skjer det også en moderniseringsprosess i avisene. Mot slutten av 1880-tallet økte omfanget og kvaliteten på stoffet, og heltidsansatte redaktører ble stadig mer vanlig. I likhet med en mer samfunnskritisk litteratur, beveget også avisene seg over til å kritisk belyse flere aspekter ved det norske samfunnet. Mot århundreskiftet økte også bredden av nyheter nordfra, noe som førte til en voksende dekning av forholdet til naboene i øst. Telegrafens revolusjonerte kommunikasjonen innad i landet. I 1869 kom den først til Tromsø, før den året etter ble videreført til Lyngen, Alta, Hammerfest, Kistrand, Vadsø og Vardø.³³⁴ Morgenbladet beskrev i 1870 «vort vidstrakte Lands sammenførelse (sic)».³³⁵ Men det skulle likevel ta tid før denne sammenføyingen ble tatt i bruk i noen større grad av avisene. Den ble først brukt til fiskemeldinger, sjøfart, prisnoteringer, værrapporter, sykebeskjeder, reiseunderretninger og personlige hilsener. Det var vesentlig på grunn av Norges næringsinteresser at telegrafnettet hadde blitt utbygd, og den forbandt snart alle de viktigste kystbyene.³³⁶ Men snart kom pressen til å benytte den til sin korrespondanse, og her var Aftenposten en foregangsfigur. De begynte etter hvert å skrive mer om kontakt over landegrensene, kulturutveksling og handelsrelasjoner nordpå, og knyttet til seg skribenter som oftest virket i andre stillinger, men som kom med veloverveide og regelmessige bidrag.

---

333 Se f.eks. «Russisk krigsskib til Bevogtning af norske Fiskere.», notis i Aftenposten, 3. april 1881, nr. 79A

334 Bastiansen & Dahl 2003: 163

335 Morgenbladet, 8. november 1870

336 Bastiansen & Dahl 2003: 162ff Forfatterne spekulerer også i at telegrafens fremtredende rolle i norsk presse kunne ha medvirket til de politiske krisene fra 1870-årene og fremover. Det samme kan også sies om en annen nyvinning – telefonen. Se Bastiansen & Dahl 2003: 166-177

DEN RUSSISKE INVASJONEN AV NORGE

På 1880- og 1890-tallet utøvde Russland for første gang en stadig kulturell påvirkning på Europa, for første gang skapte og eksporterte landet nye kulturuttrykk i stedet for å importere eller herme etter de europeiske.³³⁷ Russiske forfattere tok opp de evige spørsmål på en måte som vestlige forfattere ikke lenger maktet. Russisk litteratur ble på mange måter et vindu til en annet folk, og russiske forfattere ble bærere av den nasjonale russiske samvittigheten. Denne russiske kulturen, fremfor noe opptatt av de moralske spørsmål, tilbydde vestlige lesere noe som de ikke fant noe annet sted.³³⁸

Læreren Hans Blom ble ansatt som rektor i Tromsø i 1849, og giftet seg snart med datteren til en av byens kjøpmenn. I sin nye familie kom han snart i kontakt med russiske handelsmenn, og Blom fattet tidlig en interesse for russisk kultur og språk. Blom var den første som oversatte russisk litteratur til norsk, og Pusjkins «Peter den Stores Morian» ble utgitt i Norsk Folkeblad allerede i 1867.³³⁹ I 1870 fikk han et stipend for å foreta en studiereise til Russland, og i 1876 ga han ut verket «Russisk Sproglære til praktisk Behov» som han averterte for i hovedstadens aviser. Dette var en av de første mulighetene hovedstadsborgerne hadde til å lære seg litt russisk, og Blom regnes som en pioner innen slavistikken i Norge.³⁴⁰ Mange ville ansette Blom ved universitetet, men det skulle ta tyve år til før Norge fikk sin første professor i russisk.

Olaf Broch besøkte Russland regelmessig fra 1887, og reiste også rundt i de andre slaviske landene. Han ble derfor bedre kjent med språket, kulturen og dagliglivet i disse landene enn noen av hans forgjengere innen faget.³⁴¹ I 1896 ble Broch ansatt som dosent ved universitetet, og i 1900 ble han den første norske professoren i russisk. Han forsket på russenorsk og skrev om norsk-russiske forbindelser i Finnmark og på Kolahalvøya, og som medarbeider i Aftenposten delte han kunnskapen og meningene sine med befolkningen. Jeg har tidligere nevnt hans bidrag under den russisk-japanske krig i kapittel 3. Broch oversatte også russisk litteratur, blant annet Tolstojs «Anna Kareninia» og Dostoevskijs «Brødrene

---

337 Malia 1999: 206

338 Malia 207ff

339 Egeberg 1998: 76f

340 «Russisk Sproglære til praktisk Behov af Hans Blom.», annonse i Aftenposten, 28. april 1876, nr. 98; «Til Aftenpostens Redaktion», brev fra Hans Blom i Aftenposten, 13. mai 1876, nr. 110

341 Egeberg 1998: 77

Karamazov». Tidligere hadde Karl Olav Fosse oversatt Dostoevskijs «Spilleren» og Abraham Kaaran hadde oversatt Tolstojs «Oppstandelse».³⁴² Norge tilhørte også et felles literært marked med Danmark på denne tiden, og der hadde oversatt russisk litteratur dukket opp litt tidligere enn i Norge. Den russiske invasjonen kom altså ikke over Varangerfjorden, men gjennom litteraturen. Den bidro til at flere nordmenn fikk innsyn i det russiske samfunnet, et for mange helt fremmed sted, og ikke minst i *den russiske sjel*.

«DEN NYE SITUATION»: BJØRNSONS OPPGJØR MED DEN RUSSISKE FARE

Bjørnstjerne Bjørnson bodde på 1880-tallet lenge i Frankrike, og etter hjemkomsten til Norge i 1887 engasjerte venstrekjempen seg igjen i norsk politikk. Under striden om det ministerielle statsråd i 1888 kom Bjørnson med et nytt navn på de motkreftene han møtte i Sverige. De såkalte «storsvenskene» ble fellesbetegnelse på de nasjonalistiske og konservative lag av det svenske samfunnet, den svenske høyresiden. Bak skjold som «fedrelandskjærlighet» og «lovlydighet» skjulte disse folkene «adskillig pompøs humbug», mente dikteren.³⁴³ Bjørnson argumenterte for at det storsvenske elementet kom i veien for mange unge, stolte svensker som ville tale dette misbruket av Norge i mot.³⁴⁴ Begrep som «storsvensk agitasjon» inntok etterhvert også norske avisers vokabular. Det ble særlig brukt om svenske argumenter i den sikkerhetspolitiske debatten i tilfelle Norge skulle bryte ut av unionen.³⁴⁵ Bjørnstjerne Bjørnson anerkjente at det fantes «tændbart Emne» i Finnmark, med «aarlige sammenstød med russiske Undersaatter baade til Lands og Vands, og Emne til et Sprogspørgsmaal er der ogsaa.»³⁴⁶ Men han sto fast ved at man kunne løse disse problemene på fredelig vis. 3. september 1892 gjenga Aftenposten et telegram fra Hammerfest som beskrev et voldsomt slagsmål mellom norske fangstmenn og russiske besøkende.³⁴⁷ Et par uker senere gjenga samme avis et nytt telegram som hevdet at «Russerne blev skammelig overfaldne» av nordmennene. Statsadvokat Rivers hadde ankommet byen etter anmodning

---

342 Ibid: 79

343 Verdens Gang, 13. august 1888

344 Ibid.

345 Se blant annet «Den Storsvenske Agitation. Rusland og den skandinaviske Halvø.» Aftenposten, 3. juni 1899, nr. 407

346 Bjørnson, «Vor Eneste Fare», i Dagbladet, 19. oktober 1891, nr. 346

347 «Norsk-russisk Batalje paa Hammerfest.», Aftenposten, 3. september 1892, nr. 506

fra den russiske regjering og alle gjerningsmennene ville sannsynligvis bli pågrepne og avhørt.³⁴⁸

Et år senere, i 1893, skrev Aftenposten at en rekke norske skip hadde fått fangsten sin konfiskert av et russisk orlogsskip. Skipperne hevdet at de ikke hadde fisket nærmere enn syv mil fra land, men at de måtte gå til russisk havn på grunn av dårlig vær og behov for forsyninger.³⁴⁹ Bjørnson mente at Norge var bedre tjent med å komme russerne imøte enn å agitere mot dem. «Var ikke det klogere og billigere end at anskaffe Krigsskibe og Kanoner?», spør dikteren i Dagbladet høsten 1891.³⁵⁰ Han mente at det burde være mulig å komme til en løsning i fellesskap med Russland, og nevnte grenseforhandlingene fra 1826 og de russiske samenes rett til fiske på norsk territorium som eksempler på tidligere fredelige løsninger på ømfintlige spørsmål.³⁵¹ Bjørnsons ideologiske engasjement for antimilitarisme og demokrati delte han med den sosialistiske pressen, blant annet Nordlys.³⁵² Aftenposten, trolig Yngvar Nielsen, mente derimot at hvis Bjørnstjerne Bjørnson hadde vært ansvarlig for å forhandle med russerne om fellesdistriktene i 1826, så hadde Norge vært adskillig mindre.³⁵³ Nielsen kan på mange måter betraktes som en som fremdeles førte den skandinavistiske linjen, og var en sterk forkjemper for unionen.³⁵⁴ Nielsen var mest aktiv på 1880-tallet; etter 1892 er det først og fremst Fredrik Bætzmann som styrer Aftenpostens politiske retning.³⁵⁵

Dette nye idealet om å løse vanskelige spørsmål med fredens midler inspirerte i 1890 Bjørnson og Viggo Ullmann til å fremme tanken om å tilby Russland tilgang til havner i Nord-Norge, hvis de hadde et behov for dette. Foranledningen hadde vært en ungarsk delegasjon på besøk i Norge, som hadde spurt Bjørnson om faren fra øst. Den var innbilt og ikke-eksisterende, hadde dikteren da svart. De kunne om så få isfrie havner hvis de ønsket dette, for slik å bli Norges beste venn.³⁵⁶ Det er allerede veletablert i forskningslitteraturen at

---

348 «Norsk-russisk Batalje.», Aftenposten, 20. september 1892, nr. 545

349 «Atter norske Fangstmænd forurettet af Russerne.», Aftenposten, 24. juni 1893, nr. 349

350 Bjørnson, «Vor Eneste Fare», i Dagbladet, 19. oktober 1891, nr. 346

351 Bjørnson, «Hvad jeg sa og siger», i Dagbladet, 8. oktober 1891, nr. 333

352 Brustind 2005: 63

353 «Rusland og Norge.», Aftenposten, 22. oktober 1892, nr. 618

354 Yngvar Nielsen kom stadig i konflikt med de høykonservative svenske politikerne, og hadde sine sterke støttespillere blant de svenske liberale. I det aspektet kan han sammenliknes med Bjørnson, som også havnet i konflikt med de såkalte «storsvenskene.» Nielsen var derimot nært tilknyttet kongehuset, noe som etterhvert bidro til at han brøt med Aftenposten. Wasberg 1960: 45f, 8ff

355 Wasberg 1960: 8ff

356 Aftenposten, 27. september 1891, referert i Kalleberg 1997: 120ff

Russland neppe hadde planer om en slik ekspansjon, og at slike antagelser var helt ubegrunnede.³⁵⁷ Historien har i dette tilfellet gitt Bjørnson rett. Russlands posisjon som stormakt, og logistikken involvert i opprettelsen av en militær havnebase i nord, tilsier at dette ikke var realistisk for Russland å gjennomføre. Tsaren var heller ikke særlig interessert i nordområdene, og fokuserte heller på Balkan og Det fjerne Østen. Bjørnson var av den oppfatning at den tidligere stormakten var svekket etter sine mange nederlag på Balkan; «De, som drar Sammenligninger med, hvad Rusland før kunde gjøre, de forstaar ikke den nye Situation.», skrev han på høsten 1890.³⁵⁸ Da var Norge mye bedre tjent med et gemyttlig forhold til Russland. Det som hadde begynt som et innspill i debatten om opprettelsen av et selvstendig norsk utenriksvesen med et mer avklart forhold til Russland endte opp med å skape furore og hysteri i både norsk og svensk presse. Det førte også til at Russland, uten å ha noen skyld i dette selv, ble dratt inn i en av de mest opphetede periodene i den norsk-svenske unionskonflikten.³⁵⁹

Den partipolitisk uavhengige Forsvarskommissjonen av 1891 forkastet da også idéen om at Russland ville angripe Norge og Sverige over Østersjøen. Det var en mye større sannsynlighet for at Norge ville bli dratt inn i en sjøkrig i Nordsjøen, og da var ikke Russland den mest sannsynlige fienden lenger. Det ble særlig lagt vekt på den norske fiske- handels- og kystflåten; en fremtidig fiende ville forsøke å ødelegge Norges næringsgrunnlag til egen vinning. Da var det Tyskland, Storbritannia og Frankrike som var de mest sannsynlige truslene. Kommisjonen stadfestet likevel at Russland kunne angripe Christiania med en flåteekspedisjon fra nord. Likevel, den gamle trusselanalysen hadde nå tilsynelatende blitt lagt på hyllen av forsvarspolitikere.³⁶⁰ Den ble derimot erstattet av en ny oppfattet trussel; utbyggingen av Ofotbanen førte til at flere fryktet at Russland ønsket å tilegne seg Narvik. I

1892 ble både Ullmann og Bjørnson av høyresiden i Norge og Sverige anklaget for å være i lommen til det russiske utenriksvesenet, og ryktene sa at de hadde mottatt bestikkelser fra Russland.³⁶¹ Den såkalte Rubelsaken rullet i flere år i norsk og svensk presse, og har sin del av æren for at Russland inntok en så fremtredende rolle i den norske pressen

---

357 Se blant annet Nielsen 2002: 80

358 Bjørnson, «Fra Rusland», i Dagbladet, 29. oktober 1890, nr. 346

359 Kalleberg 1997: 120-28

360 Berg 238f

361 Jungar 1969: 65

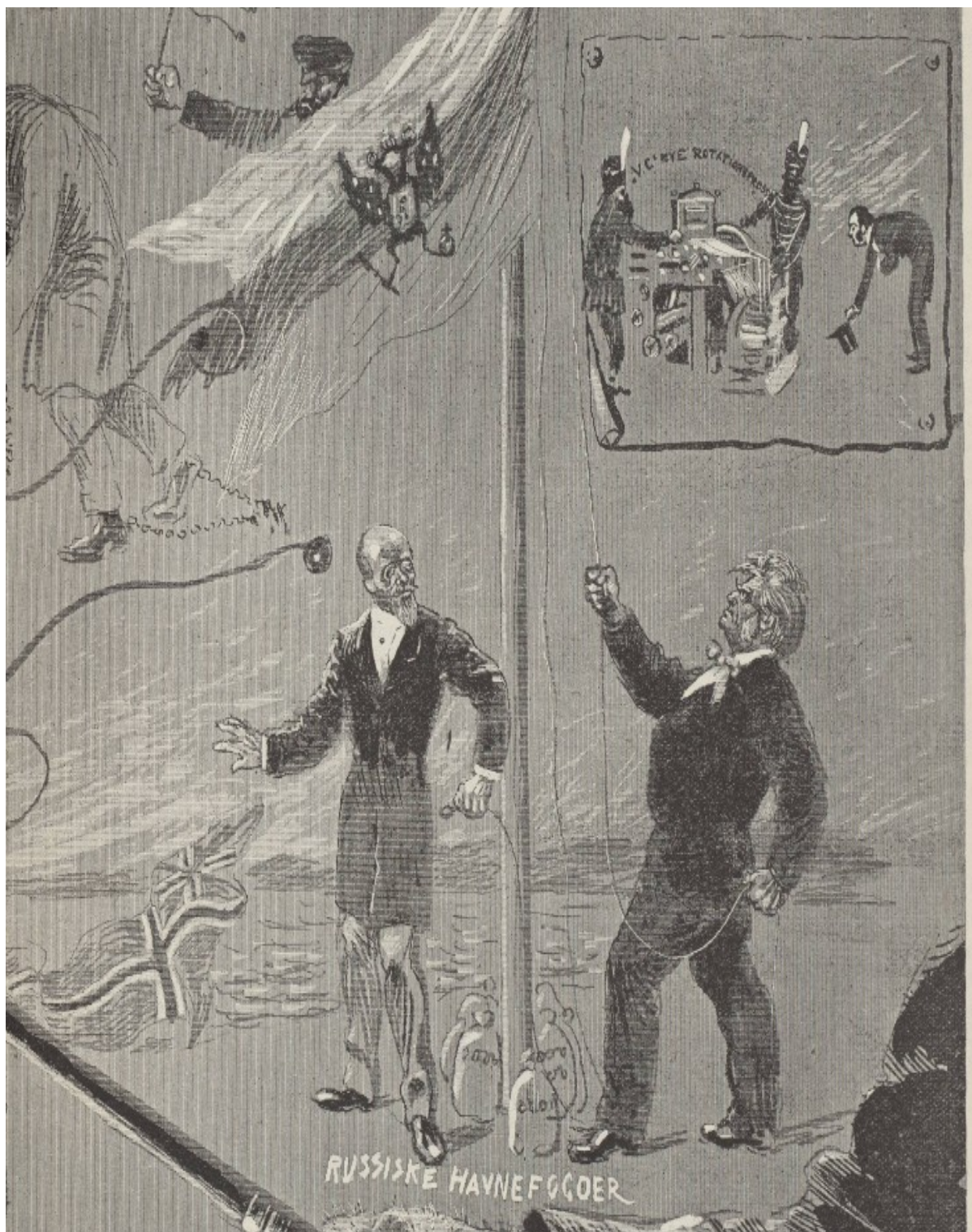
på 1890-tallet. Hverken Bjørnson eller Ullmann ble dømt for å ha mottatt russiske rubler, og kilden til denne historien ble etterhvert stemplet som en ryktemaker. Ryktet forsvant ikke av den grunn; ved det svenske hoffet var man overbevist om at Venstre hadde nær tilknytning til utenlandske utenriksvesen.³⁶² Saken vanskeliggjorde en forsoning blant meningsmotstanderne, og gjorde det vanskeligere å finne en løsning på unionsspørsmålet. I april 1892 publiserte Bjørnson diktet «Den skal ha slut!» i Dagbladet (se vedlegg), som sier litt om hva han følte om unionen etter den såkalte Rubelsaken.³⁶³ For Bjørnson var påstandene om russisk innblanding en usaklighet som til stadighet ble dratt inn i unionsdebatten, og som ødela for de mer viktige spørsmål³⁶⁴

---

362 Nielsen 1995: 22

363 Dagbladet, 23. april 1892

364 «Straks der kommer op en Strid mellem Sverig og Norge, læses en Korrespondence i et eller annet Blad, som fortæller Verden, at Rusland ser til med Fryd, eller at Rusland ønsker norsk Finmarken, eller endog at Rusland har Agenter i Norge, som for russiske Penge besørger Striden. I Regelen udgiver disse Korrespondencer sig for at være skrevne av fremmede Mænd i Rusland; i Regelen trykkes de i en eller annen engelsk Avis; man forudsætter nemlig, at England har en særlig Interesse av at læse dem. Jeg fejler neppe, naar jeg gaar ud fra, at disse Meddelelser, hver eneste en, er skrevne af Svensker, og at de danner et Led i den svenske Politik mod Norge. I denne Politik ingaar Rusland som "Samiel" i "Jægerbruden", den onde Aand, der paakalles, mens Kuglerne støpes.», Bjørnson, «Rusland og Skandinavia», Dagbladet, 7. september 1892

Bjørnson og Ullmann som russiske havnefogder. Utsnitt fra illustrasjonen «Russiske penge i politikens tjeneste - eller» av Gustav Lærum i Tyrihans, 1892

CARL CHRISTENSENS REPORTASJER

Carl Christensen ble født i 1847 og vokste opp i Drammen. I 1864 reiste han til hovedstaden for å ta sin utdanning. I studietiden i Christiania ble han kjent med blant andre Ludvig Daae, Amund Helland, Bjørnstjerne Bjørnson og A.O. Vinje. Det skandinaviske fellesskapet var på denne tiden et viktig tema i hovedstaden, for Preussen var i strid med Danmark om Schlesvig. Hvis et skandinavisk forbund skulle ha noen framtid, måtte man stå sammen mot tyskerne. Christensen bemerker at Stortingets beslutning om ikke å støtte Danmark i konflikten ble skandinavismens død for danskenes vedkommende.³⁶⁵ Heller ikke i Norge var oppslutningen rundt det skandinaviske fellesskapet det samme etter 1864, selv om enkelte videreførte denne tanken gjennom det svensk-norske unionssamarbeidet. Dette møtte som tidligere nevnt økende motstand i Norge, hvor nasjonalismen var i fremmarsj. I 1866 flyttet Christensen til Drøbak for å jobbe som lærer. Han jobbet senere også som lærer ved Christiania Borger- og Realskole gjennom en årrekke. Mens han bodde i Christiania skrev han mye for Amandus Schibsted i Aftenposten, en mann han etter hvert ble godt kjent med. Angående den fransk-prøyssiske krig i 1870 bemerket han "ve den, som holdt med tyskerne!" Det var altså overveiende sympati for Frankrike i Norge, Tysklands fremferd mot danskene var ikke glemt.³⁶⁶

TIL ISHAVET

I 1888 søkte Christensen på stillingen som adjunkt og endte opp i Tromsø. Han hadde kommet i økonomisk uføre på grunn av en forsikring hvor han hadde glemt å lese kontraktens vilkår nøye nok. Han måtte derfor også ta seg jobb som engelsk- og gymnastikklærer i ishavsbymen, ved henholdsvis folkeskolen og latinskolen i Tromsø.³⁶⁷ Men snart skulle lykken snu. Faren til en av hans elever, og Christensen nabo, Emil Lie, jobbet som Aftenpostens korrespondent i byen. Lie var lei av jobben, og tilbydde den derfor til Christensen, noe overlæreren fra Drammen godtok på flekken.

Etter Nansens hjemkomst fikk man en voldsom interesse for det nordlige og det polare, både i Norge og i utlandet. Fra Tromsø hadde Christensen et utmerket journalistisk

---

365 Christensen 1920: 112

366 Ibid: 109

367 Ibid: 130

utgangspunkt, han skrev blant annet om ishavstrafikken, sel- og hvalfangsten, sildefangsten, og de store polarekspedisjonene som ofte hadde Tromsø som base. Christensen mente han hadde en bedre oversikt over hva som foregikk i byen enn konkurrenten i Morgenbladet. Han bodde tross alt oppe på øya, mens hans konkurrent, Fritz Gottlieb Zapffe, var opptatt med sin jobb på apoteket(!). Aftenposten var i tét i Tromsø, konstaterte Christensen.³⁶⁸ I 1896 intervjuet han den svenske ballongfareren Andrée, og møtte senere Nansen og Fram i Hammerfest. Christensen var en gammel venn av skipper Otto Sverdrup fra sine dager i Christiania, og fikk derfor god tilgang til polarfarernes historier. I 1897 ble han også spurt av den amerikanske utforskeren og aeronauten Walter Wellmann om han kunne bistå i hans korrespondanse mens han var i Tromsø. Christensen fikk igjen tilgang til gode historier som han videresendte til Aftenposten.³⁶⁹

VERDENS NORDLIGSTE REDAKTØR

Før Nansens hjemkomst i 1896 hadde også Amandus Schibsted, eieren av Aftenposten, selv reist rundt og knyttet til seg lokale medarbeidere langs hele kysten for å dekke polarheltens hjemreise som påskudd til å ta en ferietur til Hammerfest. Disse kontaktene bidro til at mer stoff fra Nord-Norge ble tatt opp i Aftenposten i årene som fulgte. Aftenposten trykket blant annet på lederplass en serie på fire lengre brev som beskrev grenseryddingen som ble gjennomført av en kommisjon fra Norge, Sverige og Finland i løpet av sommeren 1897.³⁷⁰ Finland lå under russisk styre, og innsenderen, som signerte med initialene P.N., kunne melde om gemyttlig samarbeid og mange minnerike opplevelser blant de tre lands oppnevnte kommissærer.³⁷¹

I 1896 ville Richard With, den nordnorske forretningsmann og grunnlegger av Hurtigruten, satse på turisme til Svalbard, og grunnla et hotell i Advent Bay. Han satte også opp ukentlige skipsruter fra Hammerfest til Isfjorden. Amandus Schibsted, som var innom Tromsø i forbindelse med «ferieturen» til Hammerfest, hyret Christensen som korrespondent på øygruppa. Overlæreren ble dermed den første norske journalisten som besøkte Svalbard. Dette resulterte i 20 lange korrespondanser som ble viet stor plass i avisens spalter. En leser

---

368 Christensen 1920 133

369 Ibid: 134

370 «Paa Grænserydning i Finnmarken.», det siste brevet ble trykt 10. september 1897, nr. 639

371 Ibid. Slik jeg leser denne korrespondansen er det sannsynlig at den finske kommissæren var russer, eller at han i det minste ble oppfattet som russisk undersøtt av denne P.N.

kommenterte senere at Christensens brev hadde gjort avisen berømt.³⁷² Richard With ønsket også å opprette en egen avis med navnet Spitsbergen Gazette, med Christensen som redaktør. Han ble dermed verdens nordligste redaktør, som han selv skrev. Avisen kom kun ut i to årganger, 1897 og 1911, og ble mest sannsynlig trykt i Tromsø. Avisen inneholdt artikler på norsk, engelsk og tysk, og inneholdt bidrag fra blant andre guvernøren i Arkhangelsk, som Christensen ble kjent med via en russisk fangstmann ved navn Starastschin. Guvernør Engelhardt skrev om russernes mulige tilstedeværelse på øygruppa fra slutten av 1500-tallet og fram til 1850-tallet og om det moskovittiske kompani (*the Muscovy Company*), som ledet britenes handel med Russland.³⁷³ Stoffet han samlet inn i forbindelse med denne avisen brukte Christensen også i sine korrespondanser til Aftenposten.³⁷⁴

«DET FINNES IKKE ELSKVÆRDIGERE MÆND END DANNEDE RUSSERE»

I 1898 skulle det gjennomføres en gradmålingsekspedisjon på Svalbard, noe så skjeldent som et svensk-russisk samarbeidsprosjekt. Christensen ble invitert som gjest av den russiske geologen Tschernyscheff (Chebyshev?) og den svenske astronomen Backlund. Om denne turen skriver Christensen at det ikke fantes elskverdiger menn enn dannede russere.³⁷⁵ Da ekspedisjonen møtte russiske overvintreere på Svalbard, ble de også møtt med «sterke kys» (som Christensen så vidt unngikk), omfavnelser og en «dundrende» middag.³⁷⁶ Den russiske geologen var en frisinnert mann, og bemerket til Christensen at det ikke ville bli godt i Russland før man hengte alle embedsmenn, og guvernøren først.³⁷⁷ Av hensyn til sin russiske venn, og sikkert for å unngå å offentlig provosere Russland, overbragte han aldri denne informasjonen til Aftenposten. Christensen skrev senere i sine livserindringer at denne geologen fikk sitt ønske oppfylt etter sin død. Den russiske revolusjonen fant som kjent sted i 1917.

I 1899 skrev Christensen en oversikt over overvintringsekspedisjoner på Spitsbergen for Aftenposten, og drøftet årsaken til at noen omkom i løpet av få måneder mens andre

---

372 Christensen 1920: 141

373 Engelhardt, «Die Russen auf Spitzbergen.», Spitzbergen Gazette, 13. juli 1897, nr. 3

374 Christensen 1920: 158

375 Ibid: 174

376 Ibid: 175

377 Ibid: 177f

kunne overleve flere år på øygruppa.³⁷⁸ Årsaken var å finne i kosthold og overlevelsesteknikk; her mente Christensen at nordmenn hadde mye å lære fra russerne og svenskene.³⁷⁹

TIL MURMANKYSTEN

Christensen var altså blitt kjent med den russiske guvernøren i Arkangel, Alexander P. Engelhardt, og ble invitert som guvernørens gjest til åpningen av den nye havnebyen på Murmankysten, Alexandrovsk, i 1899.³⁸⁰ Aftenposten trykte Christensens reportasjer fra Murmankysten, hvor han kunne meddele at ingeniørarbeidet i den nye byen Alexandrovsk ble utført av en avdelingsingeniør i det norske havnevesen ved navn Hans Blom Olsen, og at vesentlige deler av bygningsarbeidet ble utført av nordmenn. Æren for dette samarbeidet ble tillagt guvernøren i Arkhangelsk (og Christensens gode venn) Alexander Engelhardt, «en administrativ Kraft af første Rang.»³⁸¹ Christensen reiste på samme skip som den russiske Storfyrst Vladimir (tsarens onkel) og bemerket i sine livserindringer at storfyrsten var veldig glad i brennevin.³⁸² Han møtte også et par russiske journalister, som tydeligvis hadde adelig bakgrunn. Christensen skrev at klimaet ved Murmankysten «er som bekjendt ikke saa strengt, takket være Golfstrømmens østlige Gren.» Overlæreren var også nøye med å påpeke at havnen ble innrettet som handelshavn og ikke som krigshavn.³⁸³ Selve åpningseremonien hadde visst vært en kjedelig affære både for storfyrsten og guvernøren, og Christensen bemerket at de nok hadde vært gjennom dette utallige ganger tidligere. Overlæreren hadde heller ikke mye til overs for den russisk-ortodokse messen som ble holdt med sin kvalmende røyk i forbindelse med åpningen.³⁸⁴

Etter åpningen fikk Christensen muligheten til å intervju storfyrsten under en festmiddag på dampskipet ved havnen, så lenge han snakket tysk og ikke fransk. Dette gikk Christensen med på, og spurte fyrsten hva han egentlig syntes om Norge. Det var kaldt der, mente Vladimir. Og Grumant var også altfor kaldt!³⁸⁵ Christensens reportasje fra åpningen ble

---

378 «Overvintrings-Expeditioner paa Spitsbergen 1898-99.», Aftenposten, 12. februar 1899, nr. 116

379 Ibid.

380 Christensen 1920: 163 Byen heter i dag Poljarnyj, og er nok mest kjent for å være et opplagssted for gamle russiske atomfartøy

381 Christensen, «Til Murman og Katharinahavn.», i Aftenposten, 2. juli 1899, nr. 486

382 Ibid.

383 Christensen, «Katharinahavn. Murmankystens nye Havneby.», i Aftenposten, 6. juli 1899, nr. 494

384 Christensen 1920: 170

385 Grumant er det tradisjonelle russiske navnet på Svalbard

viet hele forsiden til Aftenposten. Igjen mente Christensen at han lå et hestehode foran sin konkurrent i Morgenbladet, som tydeligvis ikke hadde like prominente venner som ham selv. Morgenbladet måtte nøye seg med to spalter, viet til et intervju med en norsk offiser på «Tordenskjold», som også hadde vært til stede ved åpningen. Både Fredrik Bætzmann og Amandus Schibsted var meget fornøyd. Christensen skrøt for øvrig meget av det norske krigsskipet, og mente at de russiske skipene ikke hadde noe å stille opp med mot «Tordenskjold», Norges nye panserskip.³⁸⁶

ADMIRAL MAKAROV

Norske aviser fulgte den russiske admiralen Makarov og hans voldsverk av en isbryter «Jermak» med stor interesse. Aftenpostens russiske medarbeider fulgte admiralens bestrebelse, og i 1901 seilte «Jermak» fra Kronstadt via Stockholm, Trondheim og Tromsø og ut i Ishavet.³⁸⁷ «Jermak» hadde også året før forsøkt seg i ishavet, men måtte returnere for en rekke utbedringer. Under ett av sine besøk på Spitsbergen møtte Christensen den russiske admiralen, som ville teste det voldsomme skipet på polhavet. Christensen fikk også anledning til å intervju Makarov da isbryteren lå ved kai i Tromsø i 1901.³⁸⁸

Christensens korrespondanse til Aftenposten viser at man var fullstendig klar over at Russland hadde tilgang til isfrie havner i Atlanterhavet på eget territorium, og at man ved hjelp av isbryterteknologi potensielt også kunne navigere i isfylte farvann. Jeg mener også at dette viser at Aftenpostens redaksjon og medarbeidere oppfattet den militære trusselen fra Russland som minkende mot århundreskiftet, og at den gamle trusseloppfatningen ikke lenger holdt vann.

FREMMEDE ELEMENTER OG NASJONALE RIVNINGER

Den utbredte handelen med Russland og den økte innvandringen fra Finland førte også til at deler av hovedstadspressen fikk et inntrykk om at det fantes skumle «fremmede elementer» og «nasjonale rivninger» i Finnmark, og også venstremenn krevde at verneplikt ble innført i

---

386 Christensen 1920: 168ff

387 «En Isbryder. Kampen mod Ishavet. Vundne Erfaringer.», Aftenposten, 18. februar 1899, nr. 129; «Russernes Polarfærder. Admiral Makarow paa "Jermak"», Aftenposten, 3. juli 1901, nr. 467

388 «"Jermak" paa Tromsø.», Aftenposten, 5. juli 1901, nr. 473 - Christensen bemerket i sine livserindringer at Admiralen senere «blev sprængt i luften» i Port Arthur. Christensen 1920: 162

Tromsø Stift for å forsvare området.³⁸⁹ Ved å innføre verneplikt i Nord-Norge skulle man skape nasjonal integrasjon, noe som ville framelske en ensartet nasjonal identitet.³⁹⁰ Verneplikten ble altså et ledd i fornorskingspolitikken. Arbeiderpressen mente derimot at det var en meningsløs sløsing av den unge generasjons tid å kreve fire år av deres liv. Da var det heller bedre at de fikk bruke disse årene til å bygge opp landsdelen på andre, mer fruktbare måter. Dette er fullt på linje med de norske myndighetenes syn, noe som førte til en økt kulturell assimilering- og fornorskingspolitikk ovenfor disse såkalte fremmede elementer, i all hovedsak kvener og samer.³⁹¹

Carl Christensen skrev varmt om «Selskabet til Fremme af Finnmarkens Jordbrug», som lokket med fri jord og rentefrie lån til norske nybyggere.³⁹² Ifølge Roald Berg hadde Troms og Finnmark også vokst fram som Norges «indre Amerika», en frontier på linje med den amerikanske midvesten.³⁹³ Carl Christensen viste til Fogd Holmboe, som hadde organisert den vellykkede innvandringen til Troms fra Øster- og Gudbrandsdalen hundre år tidligere. Det er tydelig at Christensen fryktet at den norske kulturen skulle bli utvannet og presset ut av andre nasjonaliteter, og foreslo økte intensiver til norsk nybygging i den nordlige landsdelen for å motvirke denne utviklingen. Christensens holdninger er ikke et særnorsk fenomen; i Nord-Russland ble utvandrede nordmenn mistenkeliggjort og utsatt for en lignende russifiseringspolitikk.³⁹⁴ I Sverige førte man derimot en mer liberal politikk ovenfor minoritetene, med doktrinen om at «lapp skal vara lapp». I Norge ble også samene oppfattet som uproblematiske. Det var kvænenene som utgjorde en fare.³⁹⁵ Dette må forklares av den voksende nasjonalismen i hele Europa, hvor avgrensning mot andre kulturer økte i intensitet. Avgrensningen mot Russland tok en annen karakter enn de nærmere naboer, som hadde en lik kulturell bakgrunn. Den nasjonale ekspansjonen i Fennoskandinas nordområder førte også til en økt russerfrykt. Både den finske nasjonalismen og den økte

---

389 «Ofoten-Luleåbanen», Dagbladet, 17. juni 1890, nr. 189

390 Berg 2001: 227

391 Eriksen 1992: 44

392 «Selskabet ... bør støttes, ikke alene af disse Distrikter, men af det hele Land som "en kjærlig tanke", der kan bidrage til at dække Moder Norges Brøst og blive til hendes Gavn ved at knytte et Blodets og Slegtskabets Baand mellem Nord og Syd.» Christensen, «Brændende Finnmarksspørgsmaal. Paa Gjennemreise. II.», i Aftenposten, 12. juli 1899, nr. 507

393 Berg 2001: 258

394 For utfyllende om russisk nasjonalisme og assimileringpolitikk se f.eks. Breivik 2005; Thaden 1981; Polvinen 1994; Miller 2008

395 Berg 2001: 264f

russifiseringen av Finland ble ansett som problematisk, og mange fryktet at Finnmark skulle bli Norges Slesvig.³⁹⁶ Frykten var at Russland skulle benytte seg av de innvandrede kvænene til å stille territorielle krav.³⁹⁷

POMORHANDELEN

Carl Christensen skrev omfattende om lokalmiljøet på begge sider av den norsk-russiske grensen, og Aftenposten viet stor plass i spaltene sine til overlærerens bidrag. Christensen også opp aktuelle tema fra Finnmark. Han skrev blant annet om betydningen av hvalfredningen, og om problemene tilknyttet russernes handelsprivilegier utenfor makketiden. Christensen opplyste at det var blitt vanlig for russiske skip å operere med norske stråmenn, som ble gitt handelsprivilegier av de lokale myndighetene. Han problematiserte enkelte aspekter ved pomorhandelen:

Som det er nu, udrustes vistnok de fleste Fiskere af Handelsmændene; men da Fiskeren faar sin kontante Betaling hos Russeren, hænder det vistnok ofte, at Mynten triller væk til andre Ting, før Handelsmanden faae sit Udlæg dækket, og dette bliver til endeligt Tab for begge Parter, ikke mindst for Handelsmanden.³⁹⁸

Overlæreren betegnet disse tilstandene som betenkelige, og nevner også den høye russiske tollen på import av fisk. Pomorene selv kunne importere norsk fisk tollfritt til nordrussiske havner, mens norske fangstmenn måtte betale toll for å levere fisk der og var derfor ikke konkurransedyktige. Forbudet mot norsk selfangst i russiske farvann hadde også ført til at den voksende selbestanden nå truet fisket i området.³⁹⁹ Handelsforbindelsene med Russland ble også grundig diskutert i avisenes spalter året etter, og avisen nevnte særlig den høye tollens hindret eksport av norsk sild til landet som et brennende spørsmål som krevde en snarlig løsning.⁴⁰⁰

Christensen opparbeidet seg en bred kontaktflate i nord, og med den stadig økende aktiviteten i nordområdene og den voldsomme interessen for det polare fikk han en ledende rolle blant Aftenpostens korrespondenter. Etter 13 år i Tromsø og Ishavet, flyttet Christensen

---

396 Ibid: 264

397 «Rusland og Norge. VIII. Den kvænske Agitation.», Aftenposten, 18. november 1892, nr. 671

398 Christensen, «Brændende Finnmarksspøragsmaal. Paa Gjennemreise. I.», i Aftenposten, 12. juli 1899, nr. 506

399 Ibid.

400 «Norge og Rusland. I. Handelsforbildelser. Russiske Undersøgelser og Udtalelser.», Aftenposten, 1. februar 1900, nr. 82; «Norge og Rusland. II. Traktatforholdene.», Aftenposten, 1. februar 1900, nr. 83; «Norge og Rusland. III. Nyordninger.», Aftenposten, 3. februar 1900, nr. 89

sørover igjen i 1901. Denne gangen endte han opp i Stavanger. I Stavanger møtte han igjen «Fram», denne gangen ledet av Otto Sverdrup, hans gamle venn. Han ble straks hyret som Sverdrups privatsekretær, og hans telegrammer resulterte ifølge ham selv i svært mange spaltemeter på trykk i Aftenposten.⁴⁰¹ Han intervjuetogså Keiser Vilhelm av Tyskland, som ofte ferierte i Norge. Det er åpenbart at Christensen kjente til lokale forhold i nord, og hadde mange venner på begge flere av grensene. Til tross for dette var han først og fremst en norsk patriot. Troms og Finnmark var norsk, og måtte konsolideres som et vern mot russisk innflytelse. Samtidig hadde han ikke noe i mot at norske fagfolk bidro til å modernisere Murmankysten, der det jo også bodde en norsk koloni av nybyggere. Christensen så ikke noen motsigelse i dette. Dette mener jeg er et gjennomgående trekk i nasjonalismen av denne perioden; man var blind for at andres ekspansjonistiske nasjons- eller imperiebygging bare gjenspeilte ens egen.

Jens Petter Nielsen mener at motviljen mot Russland blant den norske eliten stammet fra et ønske om å styrke tilknytningen til det skandinaviske eller det germanske fellesskap, og til det siviliserte Europa.⁴⁰² Skandinavismen og germanismen stod delvis i motsetning til hverandre, men germanismen appellerte også til enkelte norske intellektuelle nettopp på grunn av disse bevegelsenes motpart – panslavismen i Russland. Panslavismen bekymret i Norge og ellers i Europa, men det kommer klart frem fra min undersøkelse at bevegelsens innflytelse over russisk politikk ble kraftig overvurdert av norske aviser.⁴⁰³ De såkalte panslavistene tok mye plass i den russiske debatten, og det er forsåelig at dette ble lagt merke til i Europa. Russland hadde også bevisst isolert seg fra resten av Europa for å fokusere på sin egen utvikling, noe som forklarer noe av mistanken mange følte. Det at Russland demonstrativt isolerte seg fra resten av Europa skapte økt bekymring.⁴⁰⁴ Men i motsetning til Norge behøvde ikke tsaren å ta hensyn til opinionen i sitt eget land; meninger som ble fremmet i russisk offentlighet påvirket ikke hans politikk på samme måte som norsk opinion påvirket Stortinget og den norske regjeringen.

I anledning hans 70-årsdag i 1917 ble Carl Christensen utnevnt til ridder at St.

---

401 Christensen 1920: 179

402 Jens Petter Nielsen, *Norwegian Images of Russia and the Russians before 1917*; Naarden 1992: 40f

403 Dagbladet, 19. juni 1890, nr. 191. Neumann 1996: 61

404 Neumann 1996: 62ff

Olavsorden av Kong Haakon, og han var tidligere blitt tildelt den russiske St. Stanislaus-ordenens ridderkors. Overlæreren opprettholdt i mange år en livlig korrespondanse med sine russiske venner.⁴⁰⁵ Christensen var en viktig pioner som bidro til at nyheter og skildringer fra nordområdene ble viet stadig større plass i hovedstadsavisene, noe som førte til økt forståelse for forbindelsene mellom Norge og Russland.

SAGFILERE FRA NOVGOROD OG STORSVENSK AGITASJON

I årene 1896–1898 publiserte den russiske avisen *Sanktpeterburgskija Vedomosti* en rekke brev fra Bjørnson angående unionen. Avisen ble av mange regnet som et offisielt organ for regjeringen i Russland. Bjørnson selv hevdet at han med disse brevene kun ønsket å angripe Sveriges tvetydige politikk, og for å få svenskene til å samarbeide med det norske Stortinget om en løsning av konsulatsaken.⁴⁰⁶ Bjørnsons hensikt med dette var å utforme en klarere felles utenrikspolitikk for de forente konge-riker, en politikk mer i tråd med Norges interesser i utlandet. Brevene gjorde større inntrykk i Sverige og Norge enn i Russland. De var først og fremst et angrep på utenriksminister Douglas og et innspill i unionsdebatten. I utgangspunktet diametrale motsetninger, ble det radikale Venstre og det autokratiske Russland forenet i ønsket om å heve Norges – eventuelt svekke Sveriges (og underforstått Tysklands) – posisjon i unionen. Tilnærmingen til Russland kan derfor sies å være mer realpolitisk enn ideologisk begrunnet.⁴⁰⁷ Bjørnson la vekt på at Douglas var den *svenske* utenriksministeren; dikteren anerkjente ikke ministeren som en representant for Norge. Norges selvstendighet hadde konsekvent blitt tilsidesatt av Sverige, hevdet Bjørnson, og de svenske holdningene minnet om de man fant middelalderens Europa eller i enevoldstidene.⁴⁰⁸ Dette utgjør enda et eksempel på hvordan norsk oppmerksomhet ble rettet mot Russland uten at det egentlig hadde noe med landet eller dets politikk å gjøre.

Perioden 1900-1905 markerer den mest intensive i den norske pressens dekning av Russland, mye på grunn av svensk påvirkning og skremmelspropaganda og rollen Russland dermed fikk i unionspolitikken. Men som kapittel 4 viser var det også andre faktorer som påvirket synet på Russland; tsarens feilslåtte fredskonferanse bidro til at håpet mange hadde

---

405 Christensen 1920: 178. Carl Christensen døde den 27. november 1919 etter lengre tids sykdom.

406 Jungar 1969: 66

407 Jungar 1969: 193

408 Bjørnson, a.a: 40, 65f, 70

hatt til Russland forsvant, og den stadig mer brutale politikken som ble ført i Finland vakte stor bekymring både i Norge og Sverige.⁴⁰⁹

Utover 1890-tallet kom det en rekke omreisende russiske sagfilere til Norge og Sverige, hovedsaklig fra Novgorod-området. Etterhvert som mistenksomheten overfor Russland vokste, ble disse anklaget for å være spioner som var mer opptatte av å studere norsk topografi og forsvarsverk enn å file sager. Også i Sverige skapte sagfilerne overskrifter, og etter århundreskiftet nådde ryktene nye høyder.⁴¹⁰ I 1902 hevdet Aftenposten at i Kongsvinger hadde en av disse omreisende sagfilerne blitt gjenkjent som russisk offiser av en norsk sisetetspike, som kjente ham igjen fra et ball i Berlin.⁴¹¹ Saken dukket først opp i Verdens Gang, og ble senere avkreftet av Norske Intelligenssedler, som hadde ringt til Kongsvinger og forhørt seg om saken.⁴¹² Aftenposten brakte derimot enda et rykte fra en norsk misjonær som hadde virket i Russland og talte språket «som en indfødt.» Denne misjonæren hadde kommet over noen russere i Drammen, som trodde de hadde møtt en landsmann. De fortalte han derfor åpenhertig at de var sendt til Norge av den russiske regjering, sammen med hundrevis av andre. Aftenposten hevdet at denne siste historiens troverdighet var «hævet over Tvivl.»⁴¹³ Et par dager senere, den 22. februar, meldte avisen at Russland ikke ville benytte seg av sagfilere for å spionere lenger, men heller velge andre i «mere passende Stillinger.»⁴¹⁴ Igjen mente avisen at opplysningene kom fra meget pålitelige kilder. I nordnorske aviser ble sagfilerne nevnt, men ikke viet noen større oppmerksomhet eller betydning.⁴¹⁵ Ifølge Lene Brustinds undersøkelse av nordnorske holdninger til Russland, var både Nordlys og Finnmarken skeptiske til teorien om at Russland skulle ha ambisjoner om å angripe Nord-Norge. Venstreavisen Finnmarken var skeptisk til de russiske myndighetene på ideologisk grunnlag, og sto tidvis nærmere arbeiderbevegelsen enn moderpartiet i sine holdninger ovenfor Russland.⁴¹⁶ I venstrepressen forøvrig var russefrykten mer nedtonet de siste årene av unionen enn i høyreavisen Aftenposten. Andre momenter bekymret derimot venstresiden; den russiske aggresjonen i Asia og samfunnsforholdene i landet ble kraftig

---

409 Kan 1996: 116

410 Ibid: 119f

411 «Sagfilere. "De kjendte hinanden".», Aftenposten 18. februar 1902, nr. 126

412 «Den nyeste Sagfilerhistorie», Aftenposten 19. februar 1902, nr. 128

413 «Sagfilerne.», Aftenposten 19. februar 1902, nr. 129

414 «Ikke "Sagfilere" længere.», Aftenposten 22. februar 1902, nr. 138

415 Brustind 2005: 59f

416 Ibid: 60

kritisert.⁴¹⁷ Men det er viktig å påpeke at den voksende kritikken mot det russiske autokratiets overtramp innad i Russland var fullt ut forenlig med det standpunkt at Russland ikke utgjorde noen farlig ytre trussel mot Norge.

Etterhvert som unionskonflikten tilspisset seg ble nordmenn mer skeptisk til svensk propaganda, og synet på Russland endret seg. Stadig flere i Norge fikk et mer positivt (eller mindre negativt) syn på Russland nettopp fordi svenskene ønsket at vi ikke skulle like russerne, noe som indikerer at unionspolitikken påvirket synet på naboen i øst.⁴¹⁸ I forsvarskretser, deriblant i Aftenposten, ble derimot den økte russifiseringen av Finland knyttet opp mot jernbaneutbyggingen og den finske utvandringen til Norge.⁴¹⁹ Det nordlige aspektet av forsvarspolitikken skiller seg derfor ut, men det voksende kravet om en selvstendig norsk utenrikspolitikk er bevis på at mange nordmenn ikke var enig i den felles utenrikspolitikken som ble ført av Sverige. Stortinget ønsket uansett et klarere og mer selvstendig forhold til Russland og resten av Europa, for selv å kunne forhandle og diktere bilaterale forhold.⁴²⁰

I 1903 hadde Bjørnson brutt med et Venstre som var på kollisjonskurs med Sverige; hans entusiasme for fredssaken førte til at han ikke ønsket å støtte Venstres opprusting og krigsretorikk.⁴²¹ Nå støttet han Samlingspartiet, et parti som gikk inn for en forhandlingslinje for å løse unionsproblemene. Bjørnsons glød for Russland ble derfor dempet. Dette er nok en indikasjon på at holdningene i stor grad var betinget av unionspolitisk ståsted. Også Verdens Gang brøt med Venstre i 1903, og støttet lenge Samlingspartiets forslag om forhandlinger. I 1905 var det derimot klart at det ikke var noen forsoning i sikte, og også Verdens Gang gikk inn for å oppløse unionen.⁴²² Det var meningsløst å være i en union med et Sverige som ikke ville komme oss til unnsetning i tilfelle vi ble angrepet, mente avisen.⁴²³ Hverken Morgenbladet eller Verdens Gang ønsket at Norge skulle forbindes med det upålitelige og taktløse svenske diplomatvesenet som motarbeidet norske interesser i utlandet.⁴²⁴ Verdens

---

417 Ibid: 61f

418 Nielsen 2007: 21f

419 Berg 2001: 267

420 Nielsen 1995: 21f

421 For en grundig gjennomgang, se Astrid Finslands *Bjørnstjerne Bjørnson og fredssaken inntil 1900*, Oslo 1948

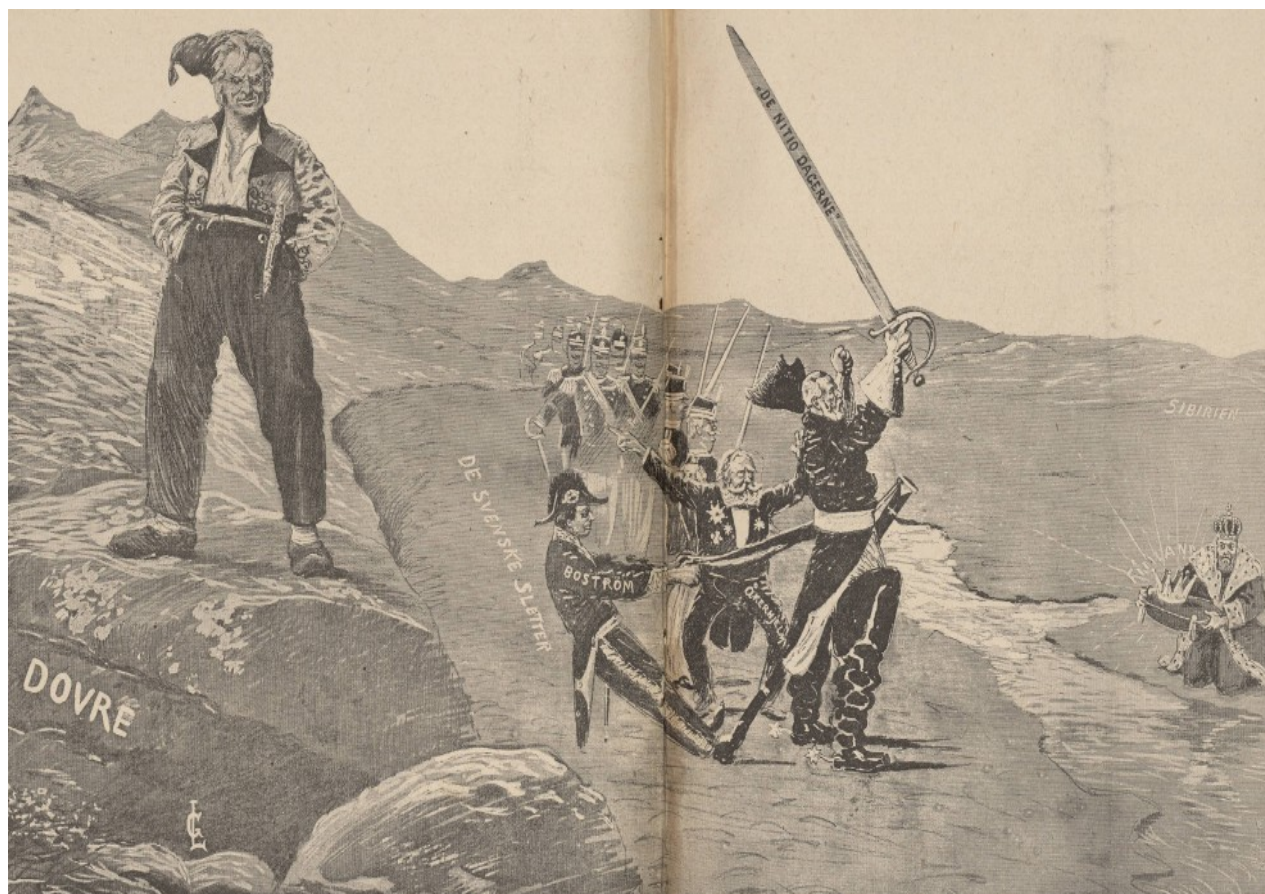
422 Verdens Gang, 31. januar 1905

423 «Storsvensken», Verdens Gang, 1. februar 1905

424 Verdens Gang, 9. januar 1905; Morgenbladet, 29. januar 1905; Morgenbladet, 14. februar 1905

Gang var kritisk til den antirussiske propagandaen i svensk presse, og mente som mange at svensk utenrikspolitikk utsatte Norge for unødvendig risiko.⁴²⁵

Tyrrihans gjorde narr av de såkalte storsvenskene, som hodeløst higet etter en gjenerobring av Finlands trone.

I 1904 ble den såkalte *kompensasjonsteorien* lansert av svensken Sven Hedin i svensk presse; tanken om at russerne ville rette sin ekspansjon mot nordområdene fordi de hadde feilet i Asia. Denne teorien fikk ikke medhold i norsk presse, men blant annet statsminister Francis Hagerup og enkelte i militære kretser sluttet seg til en slik tankegang.⁴²⁶ Hagerup bønnfalt blant annet Olaf Thommessen i *Verdens Gang* om å snu i unionssaken, han var rett og slett ikke klar over hva han satte på spill ved å agitere for en oppløsning.⁴²⁷ Et av poengene til Hagerup var at man risikerte en russisk invasjon av Norge. Hans motstandere, som var i flertall, mente derimot at hvis Russland virkelig var så sterkt som svenskene hevdet ville den

425 «Storsvensken», *Verdens Gang*, 1. februar 1905

426 Vedung 1971: 158; Nielsen 1995: 25f

427 Gylseth 2006: 97f

svenske russefrykten føre til at de *ikke* kom til å risikere en militær innmarsj for å løse unionskonflikten. Svenskene kom ikke til å gi Russland en perfekt anledning til å invadere Sverige mens svenske tropper var opptatt i Norge.⁴²⁸

Men illusjonen om en fare fra øst brast med Russlands tap mot Japan. Det var derfor uproblematisk å aksjonere i konsulatsaken. En etter en avfeier norske aviser svenskens trusselbilder, og det dannes til slutt en felles front. Nils Vogt i Morgenbladet mente at man hadde en gylden mulighet til å løse konsulatsaken mens Russland var opptatt på annet hold;

Det er i tidenes løp ført megen og stundom også utilbørlig tale om, at de forenede riker bør ruste overfor vår østlige naboskap. Den beste rustning i så henseende og den, som vil forstås og skattes lengst, det er imidlertid å skape enighet på halvøen. Men denne enighet vil aldri skapes ved å legge hendene i skjødde og å gjøre denne intethetens politikk avhengig av, at det engang i en fjern fremtid nådigst måtte behage Rusland å falle i staver som en tønne eller å reformere sig med tokammersystem og alminnelig stemmerett.⁴²⁹

Vogt hevdet at trusselen fra Russland var meget beleilig for Sverige, men at det ville være gunstigere for begge land å bli enige i fred og fordragelighet om unionsoppløsningen enn å holde en «misfornøielsens *perpetuum mobile* i gang» på den skandinaviske halvøy.⁴³⁰ Også i Aftenposten så man seg i mars 1905 nødsaget til å endre retning i unionssaken, som en av de siste bastionene for unionsvenner i Norge. Aftenposten hadde siden 1904 ment at en trussel fra Russland ikke hadde noen innvirkning på unionen, og at Norge best kunne forsvares ved å oppnå en likestilling i unionssamarbeidet.⁴³¹ Denne endringen i kurs førte også til at avisens redaksjon modererte sitt syn på Russland; i mai 1905 mente Norges største avis at det var meget usannsynlig at noen stormakt (underforstått Russland) ville blande seg inn i unionsoppgjøret. Stormaktene hadde nok av andre jern i ilden og den skandinaviske halvøy var ikke utsatt for noen ytre trussel, konstaterte avisen.⁴³² Aftenposten hadde vært den avisen som hadde vært mest alarmistisk ovenfor Russland siden begynnelsen av 1890-tallet, men nå mente også de at Norge ikke sto ovenfor noen russisk trussel. Endringen ble ifølge Gunnar Christie Wasberg drevet gjennom av Fredrik Bætzmann, trolig også påvirket av Amandus Schibsted. Også Bredo Morgenstjerne og Gregers Gram – begge tilknyttet den redaksjonelle

---

428 Norske Intelligenssedler, 8. april 1905; Norske Intelligenssedler, 10. april 1905

429 Vogt, «Rusland og unionen», Morgenbladet, 30. august 1904

430 Vogt, «Rusland og unionen», Morgenbladet, 30. august 1904

431 Aftenposten, 14. oktober 1904

432 «Udlandet – vil det gribe ind? Fra autorativt Hold», Aftenposten 24. mai 1905, nr. 288

kretsen til avisen – hadde resignert og gitt opp unionen.⁴³³ Den føyde seg dermed inn i rekken av norske aviser, inkludert Morgenbladet og Verdens Gang, som tidligere hadde fattet samme beslutning.⁴³⁴

SELVSTENDIGHET OG INTEGRITET

Etter unionens oppløsning i 1905 endret forholdet mellom Norge og Russland seg. Et svekket Russland ville fremfor alt ikke ha en fornyelse av Novembertraktaten fra 1855, og et splittet Skandinavia var ønsket av russiske myndigheter.⁴³⁵ Russland var den første stormakten som anerkjente Norge som selvstendig nasjon, og fremstod som vennlig innstilt og forsonende. Under Karlstadsforhandlingene med Sverige hadde russerne tilbudt seg å mekle mellom unionsfellene, og anerkjente etterhvert – som eneste stormakt – Norge *dans toute son intégrité territoriale*, altså i hele dets territoriale integritet.⁴³⁶ Russland ble også en av garantistene for Norges nye stormaktsgaranti, Integritetstraktaten av 1907. I Sverige vedvarte derimot russefrykten selv etter unionsoppløsningen, til tross for den interne uroen og de store nederlagene Russland hadde lidd under den russisk-japanske krigen.⁴³⁷

På venstresiden hadde også solidariteten mellom de skandinaviske og russiske arbeiderbevegelsene vokst frem. Det er derfor et todelt syn på Russland som gjør seg gjeldende i norsk presse etter 1905; samtidig som man på ikke lenger fryktet en invasjon og rapporterte om tillit, felles forståelse og vennskap på det lokale plan, ble man i voksende grad kritisk til landets myndigheter og interne forhold.⁴³⁸ Autokratiet i Russland ble sett på som forkastelig, og det ga venstresiden i Europa grunn til å hjelpe sine meningsfeller i landet og danne forbindelser på tvers av grenser.⁴³⁹ Dette til tross, unionsoppløsningen ble en mulighet for Russland til å bedre forholdet sitt til Norge, og til å endre norske oppfatninger av Russland og dets ambisjoner.⁴⁴⁰ Siden Russland først og fremst hadde blitt benyttet som et retorisk verktøy i unionsdebatten, dannet det nå seg en mer realistisk og virkelighetsnær

---

433 Wasberg 1963: 201

434 Verdens Gang, 28. februar 1905; Morgenbladet, 9. april 1905

435 Nielsen 2008: 31f

436 Kan 1996: 117; Jungar 1969: 194f; Nielsen 2007: 17f

437 Åselius 1994: 5

438 Brustind 2005: 66-69

439 Dette samarbeidet hadde sine egne problemer, se f.eks. Naarden 1992: 157-172

440 For en nærmere gjennomgang av forholdet mellom Russland og det nye selvstendige Norge, se Nielsen 1995

dekning av landet og dets forhold etter 1905. Unionsoppløsningen markerer derfor et definitivt skille i oppfatningen av Russland, og Finland tok gradvis over Russlands tidligere rolle som den ytre faren i tiden etter 1905.⁴⁴¹ Det er ikke dermed sagt at russefrykten ble helt borte etter 1905⁴⁴²

KONKLUSJONER

Bjørnstjerne Bjørnsons hjemkomst fra Frankrike i 1887 faller sammen med utbyggingen av Ofotbanen, og er begge utløsende faktorer som forklarer den meget fremtredende rollen Russland fikk i unionsdebatten. Ved valget i 1888 ble Russland og forsvarssaken de viktigste kampsakene til Høyre. Dette må ses i lys av utviklingen i Europa forøvrig i denne perioden; småstatens rolle i imperialismens og militarismens tidsalder skapte også en generell frykt i Norge. I imperialismens tidsalder ble derfor et styrket norsk forsvar av mange sett på som en nødvendighet. Det er min oppfatning, basert på den kvalitative gjennomgangen av aviser fra denne perioden, at norske aviser overdrev faren fra øst for å støtte opp om fornorsknings- og forsvarspolitikken. Bjørnsons havneavståelser må derfor forstås utifra utviklingen i samfunnet forøvrig, både i Norge og Europa. Samtidig var det en endring i det gamle fiendebildet. Russland var ikke noen overhengende trussel mot Norge og Sverige, men mange trodde at landet kunne komme til å bruke minoritetene i Nord-Norge som unnskyldning for territoriell ekspansjon på lengre sikt.

Bjørnson og Ullmanns strategiske vurderinger angående Russland samsvarer i stor grad med det historikere mener i dag; at det aldri forelå noen fare fra øst.⁴⁴³ Arbeiderpressen argumenterte i likhet med Bjørnson for at Russland ikke utgjorde noen reell trussel mot Norge, og skrev om forbrødring på tvers av grensene i nord. Til tross for dette; den usikre situasjonen i landet, det feilslåtte fredsinitiativet til tsar Nikolaj II, russifiseringen av Finland og nederlagene i den russisk-japanske krig bidro til at en felles norsk presse tegnet et dystert bilde av russiske samfunnsforhold. Unionsoppløsningen førte til at deknningen av Russland ble både dempet og mer virkelighetsnær, og avisredaksjonenes holdninger til landet ble i mye mindre grad påvirket av parti- eller unionspolitisk ståsted.

---

441 Eriksen & Niemi, *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoriettspolitikk i nord 1860 – 1940*

442 Nielsen 1995

443 Nielsen 2008: 28f

KAPITTEL 6

**MOT EN BREDERE OG MER REALISTISK
DEKNING?**

HOVEDTREKK I UTVIKLINGEN

På 1880-tallet omtalte avisene i hovedstaden Russland som noe fjernt og eksotisk, med størst vekt på landets rolle internasjonalt og i det storpolitiske spill. Men som jeg har vist i denne avhandlingen, betydde moderniseringen av nasjonen Norge at innbyggerne ble knyttet sammen på nye måter. Den litterære invasjonen, debatten omkring Ofotbanen mot slutten av 1880-tallet, økt aktivitet i nordområdene og utbyggingen av Nord-Russland skapte en voksende interesse for andre aspekter ved Russland i hovedstaden og ellers i landet.

Den fremtredende rollen som Russland etter hvert fikk i den unionspolitiske debatten bidro også til denne utviklingen. Russlandsdekningens karakter endrer seg fra en ren utenriksdekning på 1880-tallet til en unionspolitisk og partipolitisk diskurs fra 1890, og det blir vanskeligere å skille ut den rent faktiske dekningen av russiske forhold fra politikken. Partitilhørighet farget som regel utenriksdekningen. Politisk var det tradisjonelt de radikale, liberale og sosialistene som var mest anti-russiske, mens de konservative var mer russiskvennlige. Men det er også åpenbart utifra min analyse at pressen etterhvert ble klar over de forhold, muligheter og konflikter som fantes i nord, og at kunnskapsrike medarbeidere etterhvert bidro til å belyse disse relasjonene. Dette må settes i sammenheng med moderniseringen og profesjonaliseringen av pressen, hvor man stadig mer støttet seg til egen fagkompetanse og egenprodusert stoff i stedet for å klippe fra utenlandske aviser.

NORDOMRÅDENES INNTOG I PRESSEN

Mot århundreskiftet belyses stadig mer av pomorhandelen og forholdene i Finnmark også i hovedstaden. Særlig vekket innvielsen av Narvik, og senere Alexandrovsk på Murmankysten, mye interesse, og Aftenpostens korrespondent Carl Christensen skrev flere lengre reportasjer og artikler om begivenhetene nordpå. Bjørnstjerne Bjørnson skrev omfattende om Norges forhold til Russland, først og fremst i et unionspolitisk perspektiv. Også historikere og Russlandskjennere, som Hans Blom og Olaf Broch, bidro med sine innspill i spaltene, men forholdt seg mer til faktiske russiske forhold. Handelen ble av mange i hovedstaden oppfattet som problematisk, da den kunne skape problemer for norske handelsmenn og fiskeoppkjøpere. Fennomanien i Finland, økt finsk innvandring og omfattende russisk handelsvirksomhet ble feilaktig satt i sammenheng med panslavismen og en sentralstyrt og

målrettet russisk ekspansjons-politikk. Troms og Finnmark var norsk, og måtte konsolideres som et vern mot ytre press. Samtidig hadde ikke Aftenpostens Carl Christensen noe i mot at norske fagfolk bidro til å modernisere Murmankysten. For ham utgjorde ikke dette noe åpenbart motsetningsforhold. Dette mener jeg er et gjennomgående trekk i nasjonalismen av denne perioden; man var blind for at andres ekspansjonistiske nasjonsbygging enkelt kunne sammenlignes med deres egen politikk.

Hos Carl Christensen kan vi se en nasjonalistisk tankegang; det norske måtte fortrenge de fremmede elementer eller risikere å bli absorbert. Dette kan forklares utifra et forestilt *norsk fellesskap*, og denne endringen i russofobien må ses i lys av dette. Det norske måtte styrkes hvis man skulle forvente å beholde området. Det er i avgrensingen mot andre at det indre styrkes, og denne nye frykten for Russland er symptomatisk for nasjonalismens framvekst i Norge. Den norske nasjonalismen ble på mange måter basert på en tilknytning til Europa i sør-vest, og på et motsetningsforhold til Russland, mot det *usiviliserte og asiatiske* i øst. Christensens syn er derfor ikke noe særegent, men er representativ for argumentasjonen blant norske nasjonalister i denne perioden. Den står derimot i kontrast til det synet den nordnorske pressen ga uttrykk for; majoriteten av den lokale befolkningen fryktet ikke noen forvitring av den norske kultur i nord, et klassisk skille mellom sentrum og periferi. Fiskerne og arbeiderne i landsdelen hadde et mer personlig og pragmatisk forhold til Russland, mens hovedstadspresen baserte seg i større grad på storpolitiske, abstrakte og tidvis konspiratoriske betraktninger om landet.

EN NY SÆRNORSK RUSSOFABI?

Min undersøkelse viser at det fantes en reell frykt for Russland i Norge, men at den påståtte faren for at Russland skulle angripe Norge det øyeblikket landet brøt ut av unionen ble av mange – særlig på venstresiden – ansett som en storsvensk hersketeknikk. Fremfor alt ønsket man en utenrikspolitikk basert på realiteter og ikke på svenske stormaktsambisjoner og skremelspropaganda. En vesensforskjell og grunnleggende uenighet i synet på stormaktsbalansen i Europa lå i stor grad bak holdningene til Russland i norske avisredaksjoner. Hvordan man oppfattet Russlands stilling og ambisjoner påvirket også hva man trodde landet skulle foreta seg overfor Norge.⁴⁴⁴ For statsministeren Francis Hagerup

---

444 For Francis Hagerup betydde unionen et vern mot den russiske trussel, mens for andre betydde

betydde unionen et vern mot den russiske trussel, mens for de fleste andre betydde stormaktsbalansen i 1904-05 at Russland absolutt ikke ville risikere noe angrep.⁴⁴⁵ Men skillet kan ikke bare forklares ved politisk tilhørighet; det har vist seg at enkelte på venstresiden også ønsket et styrket forsvar mot Russland, selv om hovedvekten av partiet ville styrke forsvaret mot unionsfellen Sverige. Den påståtte trusselen fra Russland ble en nytting måte for Høyresiden å svelge økte forsvarsbevilgninger på, uten å provosere unionsfellen Sverige.

Russlandsdekningens karakter endrer seg fra en ren utenriksdekning på 1880-tallet til en unionspolitisk og partipolitisk diskurs fra 1890, og det blir vanskeligere å skille ut den rent faktiske dekningen av russiske forhold fra politikken. Hele det norske samfunnsliv var på mange måter bestemt utifra partitilhørighet. Så ble det også med utenriksdekningen.

BJØRNSON OG RUSSLAND

I perioder kjempet venstresiden, med Bjørnstjerne Bjørnson i spissen, for avrustning, dialog og fred mellom nasjoner. Han ble av mange sett på som en håpløs og naiv Russlandssvermer, og ble tidvis uthengt og latterliggjort i Høyre- og den frittalende satirepressen. Hadde ikke Bjørnson vært en venn av Amandus Schibsted og Fredrik Bætzmann hadde nok kritikken vært enda krassere. Særlig det livslange vennskapet med hans kjære *Bætz* gjorde at angrepene på dikteren holdt seg strengt saklig i Aftenpostens spalter.

Ved valget i 1888 ble Russland og forsvarssaken de viktigste kampsakene til Høyre. Dette må ses i lys av utviklingen i Europa forøvrig i denne perioden; småstatens rolle i imperialismens og militarismens tidsalder skapte også en generell frykt i Norge. Akkurat på dette punktet virker også synet på Tyskland ganske sentralt. Da Russland fremdeles var alliert med Tyskland i det reaksjonære trekeiserforbundet var de konservative i Norge mer vennlig innstilt, men da russerne allierer seg med Frankrike blir norske konservative mer kritiske til Russland. Mens de liberale på sin side er kritiske til det svenske hoffets tilknytning til Tyskland, og at dette ville dra unionen unødvendig inn i en europeisk storkrig. De er derfor mer vennlig innstilt til en fransk-russisk allianse som en motvekt til Tyskland. Det skjedde

---

stormaktsbalansen at Russland absolutt ikke ville risikere noe angrep. Dette kommer tydelig frem av Aftenpostens spalter ved utbruddet av den russisk-japanske krig, februar 1904

⁴⁴⁵ Dette kommer tydelig frem av Aftenpostens spalter ved utbruddet av den russisk-japanske krig, i februar 1904

altså en totalendring i de politiske oppfatningene av Russland. Nå fikk landet støtte fra Venstre, mens de konservative var meget skeptisk til denne nye alliansen.

Russlands innblanding på Balkan i 1886 og Afghanistan-krisen med britene i 1885 forsterket også synet på Russland som en ekspansjonistisk stat både i Venstre og Høyre før valget i 1888. Her skilte Bjørnson seg ut som en rasjonell og modererende stemme, noe som han skulle komme til å bli angrepet kraftig for i årene som fulgte. I Venstre vant synet hans frem, men Høyre gikk til valg med russefrykt som en av sine hovedargumenter for fortsatt union med Sverige. Det fantes dem som fryktet Tyskland og Storbritannia like mye som Russland, og fred og voldgiftsbevegelsen vokste frem som en reaksjon på den voldsomme opprustningen i Europa. De europeiske stormaktene bedrev et våpenkappløp uten sidestykke, og de små stater fikk stadig mindre innflytelse. I imperialismens tidsalder ble derfor et styrket norsk forsvar av mange sett på som en nødvendighet. Det er min mening at norske aviser, også på tvers av tradisjonelle politiske skillelinjer, overdrev faren fra øst for å støtte opp om fornorskings- og forsvarspolitikken. Russland ble en uproblematisk trussel for norske politikere, slik at de kunne enes om økte forsvarsbevilgninger. Bjørnsons havneavståelser må derfor forstås utifra utviklingen i samfunnet forøvrig, både i Norge og Europa. For å snu utviklingen ønsket han dialog mellom nasjoner, ikke utveksling av kuler og krutt. Dette var først og fremst et ledd i Bjørnsons unionspolitiske kamp for et likestilt Norge, mot storsvenske ambisjoner og fiendebilder. Men Bjørnson var ingen naiv Russlandsvenn, han ønsket kun en mer realistisk vurdering av landets stilling. De voldelige pogromene som rammet rikets jødiske befolkning og den økte russifiseringen av befolkningen i Østersjøområdet forferdet Bjørnson, og han ropte i 1904 et varsko til de europeiske kreftene som opprettholdte status quo i Russland. Bjørnson anklaget Frankrike for å holde det bakstreverske russiske regimet kunstig i live med store finansielle overføringer. Året etter kom også revolusjonen, med påfølgende reformer. Bjørnson hadde og tiltro til den unge russiske folkesjel, og hadde håp om at den evige fred ville komme med russisk hjelp.

REORIENTERING?

Når unionsoppløsningen skal forklares, må en av årsakene være nettopp en svekkelse i det tradisjonelle fiendebildet; Russland ble ikke lenger oppfattet som noen stor ytre fare i Norge. Troverdigheten til dette gamle svenske fiendebildet ble svekket, og var i realiteten aldri like

sterkt i Norge som i Sverige. Bjørnstjerne Bjørnsons strategiske vurderinger fra 1890-tallet angående Russland samsvarer også i stor grad med det historikere mener i dag; nemlig at det aldri forelå noen fare fra øst.⁴⁴⁶ Men slike ytringer var svært kontroversielle i samtiden, og bidro til at Russland havnet i søkelyset til norsk og svensk presse. Unionsoppløsningen førte til at deknningen av Russland ble både dempet og mer virkelighetsnær, og avisredaksjonenes holdninger til landet ble i mye mindre grad påvirket av parti- eller unionspolitisk ståsted. Arbeiderpressen argumenterte i likhet med Bjørnson for at Russland ikke utgjorde noen reell trussel mot Norge, og skrev om forbrødring på tvers av grensene i nord. Til tross for denne reorienteringen; den usikre situasjonen i landet, det feilslåtte fredsinitiativet til tsar Nikolaj II, russifiseringen av Finland og Polen, den økende antisemittismen og nederlagene i den russisk-japanske krig bidro til at en felles norsk presse tegnet et dystert bilde av russiske samfunnsforhold.

De halvliberalistiske tilnærmingene til tsaren etter 1905, sammen med en dempet russifisering, førte nok til at kritiske liberale stemmer i Norge endret holdning. I likhet med resten av Europas liberale, innså man også i Norge at Russland var et land i endring, akkurat som andre europeiske land. Med Integritetstraktatens signering i 1908 ble også Norges selvstendighet garantert av blant andre Russland. Dette førte til en normalisering i det norsk-russiske forholdet. Med revolusjonen i 1917 forsvant Russland som en ytre trussel mot Norge, men det skulle ikke ta lang tid før gamle fiendebilder igjen blusset opp. Utpå 1930-tallet ble «den russiske fare» erstattet av «den røde fare», og frykten for en invasjon fra øst vedvarte frem til Sovjetunionens oppløsning.

---

446 Se Nielsen 2008: 28f

LITTERATUR

- Benedict Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London, Verso, 1991 (1983)
- Matthew Smith Anderson, *The Ascendancy of Europe: 1815–1914*. Pearson Education Limited, 2003 (1972)
- Christopher John Bartlett, *Peace, War, and the European Powers, 1814–1914*. Palgrave Macmillan, 1996
- Henrik G. Bastiansen & Hans Fredrik Dahl, *Norsk mediehistorie*. Oslo, Universitetsforlaget, 2008
- Roald Berg, *Norsk forsvarshistorie 1814–1905. Profesjon, union, nasjon*. Bind II i Engdal (red.), *Norsk forsvarshistorie*. Oslo, 2001
- Anna Sigrun Turidsdotter Breivik, *Kolanordmenn – Forbilde eller trusselbilde. De norske kolonistenes mottakelse i russisk offentlighet, 1860–1914. Sett i lys av særtrekk ved russisk nasjonalisme og minoritetspolitikk*. Masteroppgave i historie, Tromsø, 2005
- Lene Sofie Brustind, *Nordnorske holdninger til Russland. En studie av Nordlys' og Finnmarkens dekning av Russland i perioden 1900–1918*. Hovedfagsoppgave i historie, Tromsø, 2005
- Carl Christensen, *Livserindringer*, Oslo, 1920
- Hans Fredrik Dahl, Gudleiv Forr, Leiv Mjeldheim & Arve Solstad, *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*. Oslo, 1993
- Hans Fredrik Dahl, *Mediehistorie: historisk metode i mediefaget*. Oslo, 2004
- Hans Fredrik Dahl, Nils E. Øy & Idar Flo (red.), *Norsk presses historie 1660-2010*. Oslo, 2010
- Hans Fredrik Dahl, Aftenposten, i Idar Flo (red.), *Norske aviser fra A til Å*, bind IV av Dahl, Øy & Flo (red.) *Norsk presses historie 1660-2010*. Oslo, 2010
- Erik Egeberg, General Trends in Norwegian Slavonic Studies, i Bjørnflaten, Kjetsaa & Mathiassen, *A Centenary of Slavic studies in Norway*. Norwegian Academy of Science and Letters, 1998
- Åsmund Egge, *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin*. Universitetsforlaget, Oslo, 1993
- Martin Eide, *Den redigerende makt – redaktørrollens norske historie*. Kristiansand, 2000
- Martin Eide, Dagbladet, i Idar Flo (red.), *Norske aviser fra A til Å*, bind IV av Dahl, Øy & Flo (red.) *Norsk presses historie 1660-2010*. Oslo, 2010
- Martin Eide, Verdens Gang, i Idar Flo (red.), *Norske aviser fra A til Å*, bind IV av Dahl, Øy & Flo

- (red.) *Norsk presses historie 1660-2010*. Oslo, 2010
- Knut Einar Eriksen & Einar Niemi, *Den finske fare – Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940*. Universitetsforlaget, 1981
  - Knut Einar Eriksen, «Den russiske fare». Arvefiende eller god nabo?, i Einar Niemi (red.), *Pomor. Nord-Norge og Nord-Russland gjennom tusen år*. Oslo, 1992
  - Astrid Finnsland, *Bjørnstjerne Bjørnson og fredssaken inntil 1900*, Oslo 1948
  - Michael T. Florinsky, *Russia – A History and an Interpretation*, Bind II. New York, 1970 (1947)
  - Per Fuglum, *Ole Richter: statsministeren*. Oslo, Universitetsforlaget, 1964
  - John Howes Gleason, *The Genesis of Russophobia in Great Britain – A Study of the Interaction of Policy and Opinion*. Harvard University Press, 1950
  - Christopher Hals Gylseth, *En forbannet svartmusket redaktør! Olav Thommessen og hans tid*. Oslo, 2006
  - Ruth Hemstad, *Fra Indian summer til nordisk vinter: skandinavisme, skandinavisk samarbeid og unionsoppløsningen*. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo. Acta Humaniora, nr. 337, 2008
  - Edward S. Herman & Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York, 1988
  - Steven Duncan Huxley, *Constitutionalist Insurgency in Finland – Finnish "Passive Resistance" Against Russification as a Case of Nonmilitary Struggle in the European Resistance Tradition*. Helsinki, 1990
  - Sverre Høy, *Norsk presse mellom 1865 og 1965 : strukturutvikling og politiske mønstre*. Universitetet i Oslo, 1977
  - Sverre Høy, Kriser, kupp og kamp – Dagbladets eiere og marked, i Hans Fredrik Dahl, Gudleiv Forr, Leiv Mjeldheim & Arve Solstad, *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*. Oslo, 1993
  - Barbara Jelavich, *St. Petersburg and Moscow. Tsarist and Soviet Foreign Policy, 1814–1974*. Indiana University Press, 1974
  - Barbara Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements – 1806–1914*. Cambridge University Press, 1991
  - Sune Jungar, *Ryssland och den svensk-norska unionens upplösning. Tsardiplomati och rysk-*

finländsk pressopinion kring unionsopplösningen från 1880 till 1905. Acta Academiae Aboensis, Vol 37, nr 3, Åbo, 1969

- Osmo Jussila, «Part I. Finland as a Grand Duchy, 1809–1917», i Jussila, Hentilä, & Nevakivi, *From Grand Duchy to a Modern State – A Political History of Finland since 1809.* London, 1999
- Robert Kalleberg, «Hjærtelagets politik.» *En studie av Bjørnstjerne Bjørnsons unionspolitikk 1884–1893.* Hovedfagsoppgave i historie, Oslo, 1997
- Aleksander Kan, *Sverige och Ryssland – Ett 1200-årigt förhållande.* Stockholm, 1996
- Johan D. Klier, «German Antisemitism and Russian Judeophobia in the 1880's: Brothers and Strangers», i *Jahrbücher für geschichte Osteuropas*, vol. 37, nr. 4. 1989
- Paul Knaplund, *British views on Norwegian-Swedish problems 1880-1895: selections from diplomatic correspondence.* Oslo, 1952
- C. Leonard Lundin, «Part Five – Finland», i Thaden (red.), *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855–1914,* Princeton, 1981
- Martin Edward Malia, *Russia under western eyes: from the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum.* Harvard University Press, 1999
- B. Kingsley Martin, *The Triumph of Lord Palmerston.* London, 1963 (1924)
- Alexei Miller, *The Romanov Empire and Nationalism.* Central European University Press, 2008
- P. A. Munch, *Om Nordboernes Forbindelse med Rusland og tilgrændsende Lande : et hidtil ikke trykt Arbeide.* Særtrykk av P.A. Munchs *Samlede Afhandlinger.* Christiania, 1873
- Peter Ulf Møller, *Hvordan russerne er. Et stykke dansk mentalitetshistorie,* i Christiansen, Svend Aage og Gottlieb, Henning (red.), *Danmark og Rusland i 500 år.* København, 1993
- Bruno Naarden, *Socialist Europe and Revolutionary Russia: Perception and Prejudice 1848-1923.* Cambridge University Press, 1992
- Iver B. Neumann, *Russia and the idea of Europe: a study in identity and international relations.* Routledge, London, 1996
- Iver B. Neumann, *Uses of the Other: "the East" in European Identity Formation.* Manchester, Manchester University Press, 1999
- Iver B. Neumann, *Mening, materialitet, makt: en innføring i diskursanalyse.* Bergen, Fagbokforlaget, 2001

- Jens Petter Nielsen & Gunnar Opeide (red.), *Den menneskelige dimensjon i nordområdene, rapport fra symposiet «Norsk-russiske forbindelser ca. 1814–1917. Historie og kultur.» Universitetet i Tromsø 6-8. november 1992*, Arkhangelsk, 1994
- Jens Petter Nielsen, *The Old Russia and the New Norway (1905–1917); neighbourliness without fear?* Acta Borealia, Tromsø, 1995
- Jens Petter Nielsen, «Den russiske faktoren i norsk historie 1814-1917», i *Norge-Russland 204-2005. Norsk-russiske forbindelser i perioden 1814-1917: Rapport fra tverrfaglig konferanse ved norsk Folkemuseum 10.-12. Mars 2001*. Aktuelle utenrikspolitiske spørsmål 2/2001
- Jens Petter Nielsen, *The Russia of the Tsar and North Norway. "The Russian Danger" Revisited*. Acta Borealia 1/2002
- Jens Petter Nielsen, Norske bilder av Russland i lys av den svensk-norske unionen, i Büchten, Jackson & Nielsen (red.), *Norge-Russland. Naboer gjennom 1000 år*. Oslo, 2004
- Jens Petter Nielsen, Russland og det norske spørsmål i 1905, i Aas (red.), *Naboar i Nord. Unionsoppløysinga i 1905 og det nordlege rom*. Rapport frå det 30. nordnorske historieseminar, Riksgränsen, Kiruna 16–18. september 2005. Speculum Boreale nr. 8, Tromsø, 2007
- Jens Petter Nielsen, Novembertraktaten (1855-1907), Norges første stormaktsgaranti, i Roald Berg (red.), *Selvstendig og beskyttet – det stormaktsgaranterte Norge fra Krimkrigen til NATO*, 2008
- Jens Petter Nielsen, *Norwegian Images of Russia and the Russians before 1917*. Særtrykk
- Andreas Norland, Morgenbladet, i Idar Flo (red.), *Norske aviser fra A til Å*, bind IV av Dahl, Øy & Flo (red.), *Norsk presses historie 1660-2010*. Oslo, 2010
- Derek Offord, *The Russian Revolutionary Movement in the 1880s*, Cambridge University Press, 1986
- Rune Ottosen, Lars Arve Røssland & Helge Østbye, et al. *Norsk pressehistorie*. Oslo, Samlaget, 2002
- Tuomo Polvinen, *Imperial Borderland – Bobrikov and the Attempted Russification of Finland, 1898-1904*. Helsinki, 1994 (1984)
- Tuomo Polvinen, *Imperial Borderland – Bobrikov and the Attempted Russification of Finland, 1898-1904*. Helsinki, 1994 (1984)
- Je. Popov, *Antirussiske strømninger i pressen og samfunnslivet i Norge*, oversendt av konsul

Wiesel 17/30 august 1902 til Den keiserlige misjon i Stockholm. Hammerfest, 1902. Publisert under tittelen "'Prizrak russkogo nasjestvija'. Zapiska vitse-konsula v Khammerfeste (severnaja Norvegija) E. Popova v Rossijskuju missiju v Stokgolme. 1902 g. i Istoritsjeskij arkhiv (Moskva) nr. 2/1999: 139-156. (Oversatt til norsk av Jens Petter Nielsen)

- Nicholas V. Riasanovsky, *A History of Russia*. New York, Oxford University Press, 1993
- John Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver / norske reaksjoner på skandinavismen før 1848*. Oslo, Universitetsforlaget, 1959
- Karl Jakob Skarstein, *Under fremmede flagg: nordmenn i utenlandsk krigstjeneste 1800-1900*. 2002
- Halvor Storm (red.), *Nils Vogt, «Morgenbladet» og unionsoppløsningen. Artikler og brev fra 1903-1905 samlet og kommentert av Halvor Storm*. Oslo, 1946
- Øystein Sørensen, Det moderne gjennombrudds menn: Berner og Holst, i Hans Fredrik Dahl, Gudleiv Forr, Leiv Mjeldheim & Arve Solstad, *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*. Oslo, 1993
- Øystein Sørensen, *Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen*. Oslo, 1997
- Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo, 2001
- Einar A. Terjesen, Dagsavisen, i Idar Flo (red.), *Norske aviser fra A til Å*, bind IV av Dahl, Øy & Flo (red.), *Norsk presses historie 1660-2010*. Oslo, 2010
- Edward C. Thaden, «Part One – The Russian Government», i Thaden (red.), *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914*, Princeton, 1981
- Edward C. Thaden (red.), *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914*. Princeton, 1981
- Evert Vedung, *Unionsdebatten 1905. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge*. Stockholm, 1971
- Gunnar Christie Wasberg, *Aftenposten i hundre år: 1860-1960*. Oslo, Schibsted, 1960
- Gunnar Christie Wasberg, *Forsvarstanke og suverenitetsprinsipp. Kretsen om Aftenposten i den unionspolitiske debatt 1890-mars 1905*. Universitetsforlaget, Oslo, 1963
- Ruth Wodak, Introduction: Discourse Studies – Important Concepts and Terms, i Wodak & Krzyżanowski, *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. New York, 2008

- Ruth Wodak & Michal Krzyżanowski, *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. New York, 2008
- Steinar Aas (red.), *Naboar i Nord. Unionsoppløysinga i 1905 og det nordlege rom*. Rapport frå det 30. nordnorske historieseminar, Riksgränsen, Kiruna 16-18. september 2005. *Speculum Boreale* nr. 8. Tromsø, 2007
- Gunnar Åselius, *The "Russian Menace" to Sweden. The Belief System of a Small Power Security Elite in the Age of Imperialism*. Stockholm, 1994

AVISER OG TIDSSKRIFTER

AFTENPOSTEN

1876

Aftenposten, 19. april, 1876, nr. 90

Aftenposten, 21. april, 1876, nr. 92

Aftenposten, 28. april 1876, nr. 98

«Russisk Sproglære til praktisk Behov af Hans Blom.», annonce i Aftenposten, 28. april 1876, nr. 98

«Til Aftenpostens Redaktion», brev fra Hans Blom i Aftenposten, 13. mai 1876, nr. 110

Aftenposten, 15. mai 1876 nr. 111

1877

Aftenposten, 24. april, 1877, nr. 94

Aftenposten, 12. mai, 1877, nr. 108A

Aftenposten, 20. juli 1877, nr. 166

Aftenposten, 19. oktober, 1877, nr. 244

Aftenposten, 22. oktober, 1877, nr. 246

1878

Aftenposten, 1. februar 1878, nr. 27

Aftenposten, 25. februar 1878, nr. 47

Aftenposten, 4. mars 1878, nr. 53

Aftenposten, 14. juni 1878, nr. 135

Aftenposten, 14. juni 1878, nr. 136

Aftenposten, 13. juli 1878, nr. 160A

Aftenposten, 17. juli 1878, nr. 163A

1881

«Nihilisterne i Rusland», Aftenposten 14. mars 1881, nr. 61A

«Keiser Aleksander II's Mord», Aftenposten 17. mars 1881, nr. 64A

«Et Stemningsbillede fra St. Petersburg», Aftenposten 21. mars 1881, nr. 67A

Aftenposten, 24. mars 1881, nr. 70A

«Stemningen i den russiske Hovedstad», Aftenposten 26. mars 1881, nr. 72A

Aftenposten, 30. mars 1881, nr. 75A

Aftenposten, 5. april 1881, nr. 80A

«Russisk krigsskib til Bevogtning af norske Fiskere.», notis i Aftenposten, 3. april 1881, nr. 79A

Aftenposten, 7. april 1881, nr. 82A

«Keiser Aleksander II's Udkast til en Forfatning for det russiske Rige.», Aftenposten, 19. april 1881, nr. 89A

«Om den trykkede Stemning i St. Petersburg.», Aftenposten, 29. april 1881, nr. 98A

Aftenposten, 30. april 1881, nr. 99A

«Jødebevægelsen i det sydlige Rusland.», Aftenposten, 7. mai 1881, nr. 105A

«Russisk tyranni i Polen.», Aftenposten, 12. mai 1881, nr. 109A

«Jødeforfølgelserne i Sydrusland.», Aftenposten, 18. mai 1881, nr. 113A

«Russiske Tilstande.», Aftenposten, 19. mai 1881, nr. 114A

«Om de sidste Begivenheder i Rusland.», Aftenposten, 21. mai 1881, nr. 116A

«Om Loris Melikoffs Afsked og det sidste keiserlige Manifest.», Aftenposten, 25. mai 1881, nr. 119A

«Urolighederne i det sydøstlige Rusland.», Aftenposten, 28. mai 1881, nr. 121A

«Forholdene i Rusland.», 31. mai 1881, nr. 123A

«Keiser Aleksander den Tredies Manifest», Aftenposten, 2. juni 1881, nr. 125A

Aftenposten, 12. september 1881, nr. 211A

Aftenposten, 28. september, 1881, nr. 225A

1882

«Ved en audiens, ... » Aftenposten, 17. mai 1882, nr. 113A

Aftenposten, 24. mai 1882, nr. 118A

Aftenposten, 26. mai 1882, nr. 120A

1891

Aftenposten, 27. september 1891

1892

«Tilstandene i Ruslands polske Provinser», Aftenposten, 22. januar 1892, nr. 38

«Tripelalliancen som Fredsværn.», Aftenposten, 23. januar 1892, nr. 40

«37 russiske Jøder», Aftenposten, 28. august 1892, nr. 471

«Rusland og England i Centralasien», Aftenposten, 29. august 1892, nr. 496

«Norsk-russisk Batalje paa Hammerfest.», Aftenposten, 3. september 1892, nr. 506

«Norsk-russisk Batalje.», Aftenposten, 20. september 1892, nr. 545

«Rusland og Norge.», Aftenposten, 22. oktober 1892, nr. 618

«Rusland og Norge. VIII. Den kvænske Agitation.», Aftenposten, 18. november 1892, nr. 671

«Tripelalliancen og dens Modstandere» Aftenposten, 18.-19. desember 1892 nr. 742 og 744

1893

«Atter norske Fangstmænd forurettet af Russerne.», Aftenposten, 24. juni 1893, nr. 349

«Krig i Fred», Aftenposten, 7. august 1893, nr. 432

1894

«Tronskiftet i Rusland», Aftenposten, 17. november 1894, nr. 686

«Zaren og Finnerne.», Aftenposten, 20. november 1894, nr. 692

1897

«Paa Grænserydning i Finnmarken.», det siste brevet ble trykt 10. september 1897, nr. 639

«Fredsförhandlingerne», Aftenposten, 18. september 1897, nr. 663

«Rusland og Polakkerne.», Aftenposten, 23. september 1897, nr. 677

1899

«En Isbryder. Kampen mod Ishavet. Vundne Erfaringer.», Aftenposten, 18. februar 1899, nr. 129

Bætzmann, «Finland.», Aftenposten, 20. februar 1899, nr. 137

Winterhjelm, «Finland og den svenske Presse.», Aftenposten, 21. februar 1899, nr. 139

Winterhjelm, «Begivenhederne i Finland. Svenske Blades Udtalelser.», Aftenposten 21. februar 1899, nr. 140

«Brukne Bobler.», Aftenposten, 25. februar 1899, nr. 151

Lütken?, «Finland. I.», Aftenposten, 23. februar 1899, nr. 146

Lütken?, «Finland. II.», Aftenposten, 24. februar 1899, nr. 149

Lütken?, «Finland. III.», Aftenposten, 25. februar 1899, nr. 152

«Den Storsvenske Agitation. Rusland og den skandinaviske Halvø.» Aftenposten, 3. juni 1899, nr. 407

«Zaren og Finland. Den internationale Deputation. Nærmere Oplysninger» Aftenposten, 7. juni 1899, nr. 497

Oversettelse fra bladet «Sfät», Aftenposten, 7. juni 1899, nr. 497

«For Finland.», Aftenposten, 21. juni 1899, nr. 456

Christensen, «Til Murman og Katharinahavn.», i Aftenposten, 2. juli 1899, nr. 486

«Zaren og Finland. En international Deputation. Negtet Audiens.», Aftenposten, 3. juli 1899, nr. 487

«Adressedeputationen paa Tilbageveien.», Aftenposten, 4. juli 1899, nr. 490

Christensen, «Katharinahavn. Murmankystens nye Havneby.», i Aftenposten, 6. juli 1899, nr. 494

Christensen, «Brændende Finnmarksspørgsmaal. Paa Gjennemreise. I.», i Aftenposten, 12. juli 1899, nr. 506

Christensen, «Brændende Finnmarksspørgsmaal. Paa Gjennemreise. II.», i Aftenposten, 12. juli 1899, nr. 507

«Zaren og Finland. En russisk Udtalelse.», Aftenposten, 13. juli 1899, nr. 509

1900

«Norge og Rusland. I. Handelsforbildelser. Russiske Undersøgelser og Udtalelser.», Aftenposten, 1. februar 1900, nr. 82

«Norge og Rusland. II. Traktatforholdene.», Aftenposten, 1. februar 1900, nr. 83

«Norge og Rusland. III. Nyordninger.», Aftenposten, 3. februar 1900, nr. 89

«Finlands Sag.», Aftenposten, 15. februar 1900, nr. 121

1901

«Imperialismen og de smaa Stater.», Aftenposten, 3. juli 1901, nr. 467

«Russernes Polarfærder. Admiral Makarow paa "Jermak"», Aftenposten, 3. juli 1901, nr. 467

«"Jermak" paa Tromsø.», Aftenposten, 5. juli 1901, nr. 473

1902

«Sagfilere. "De kjendte hinanden".», Aftenposten 18. februar 1902, nr. 126

«Den nyeste Sagfilerhistorie», Aftenposten 19. februar 1902, nr. 128

«Sagfilerne.», Aftenposten 19. februar 1902, nr. 129

«Ikke "Sagfilere" længere.», Aftenposten 22. februar 1902, nr. 138

«Den engelsk-japanske Alliance», Aftenposten, 28. februar 1902, nr. 154

«Finlands Jernbaner», Aftenposten, 27. mars 1902, nr. 234

1903

«Rusland og Mandschuriet», Aftenposten, 24. april 1903, nr. 243

Bjørnson, «Ved Modtagelsen af siste Post fra Finland.», Aftenposten, 9. mai 1903, nr. 274

«Finlands Underkuelse.», Aftenposten, 15. mai 1903, nr. 287

Bjørnson, «Folkenes Samhørighed.», Aftenposten, 1. august 1903

«Jødemassakren i Kischinev.», Aftenposten, 5. august 1903, nr. 372

1904

«Østasien», Aftenposten, 13. januar 1904, nr. 21

Broch, «Østasien. Russiske stemninger. Skyldsspørgsmaalet.», i Aftenposten, 9. februar 1904, nr. 76

«Østasien. Freden brudt. Japansk Overfald.» Aftenposten, 9. februar 1904, nr. 77

«Østasien. Krigens. Styrkeforhold.» Aftenposten, 10. februar 1904, nr. 79

«Rets og Magtspørgsmaal.», Aftenposten, 10. februar 1904, nr. 79

Broch, «Rusland ved Krigens Udbrud.», Aftenposten, 11. februar 1904, nr. 80

«Russland-Norge. Kan en Erobringskrig befrygtes?», Aftenposten 14. februar 1904

«Ruslands Verdensstilling paa Spil.», Aftenposten, 13. mai 1904, nr. 277

«Stemningen i Rusland», Aftenposten, 28. mai 1904, nr. 303

«Attentatet. Bobrikoff afgaaet ved Døden.», Aftenposten, 17. juni 1904, nr. 340

«Attentatet. Fra vor finske Korrespondent.», Aftenposten, 20. juni 1904, nr. 345

«"Alt gaar godt", siger Petersburg-Aviserne.», Aftenposten, 23. juni 1904, nr. 350

Aftenposten, 9. oktober 1904

Bjørnson, «Fredshyklert.», Aftenposten, 20. november 1904

1905

«Udlandet – vil det gribe ind? Fra autorativt Hold», Aftenposten 24. mai 1905, nr. 288

«Søslaget. Russer-Eskadren ødelagt. Tolv Krigsskibe boret isænk eller ødelagt.», Aftenposten, 29. mai 1905, nr. 298

«Overvældende Seir. Flagskibet ogsaa til bunds.», Aftenposten, 30. mai 1905, nr. 300

«Nederlaget.», Aftenposten, 31. mai 1905, nr. 302

«Asien efter Freden. Hvem høster Frugterne?», Aftenposten, 7. september 1905, nr. 498

DAGBLADET

Dagbladet, 21 september 1885, nr. 334

Dagbladet, 25. september 1885, nr. 339

Dagbladet, 28. september 1885, nr. 343

Dagbladet, 2. oktober 1885, nr. 348

Dagbladet, 17. november 1885, nr. 407

Dagbladet, 18. november 1885, nr. 408

Bjørnson, «Norsk Synsmaate.»Dagbladet, 9. desember, 1885, nr. 435

Dagbladet, 12. april 1886, nr. 123

Dagbladet, 14. april 1886, nr. 124

Dagbladet, 17. april 1886, nr. 131

«Rusland og Tyskland», Dagbladet, 20. august 1886, nr. 293

«Grensekonflikt i Centralasien», Dagbladet, 22. august 1886, nr. 296

«Fyrst Alexander er bleven afsat.», Dagbladet, 23. august 1886, nr. 297

Dagbladet, 1. februar 1887, nr. 31

«Den politiske situation», Dagbladet, 5. februar 1887, nr. 37

«Ofoten-Luleåbanen», Dagbladet, 17. juni 1890, nr. 189

Dagbladet, 19. juni 1890, nr. 191

Bjørnson, «Fra Rusland», i Dagbladet, 29. oktober 1890, nr. 346

Bjørnson, «Vor Eneste Fare», i Dagbladet, 19. oktober 1891, nr. 346

Bjørnson, «Hvad jeg sa og siger», i Dagbladet, 8. oktober 1891, nr. 333

Dagbladet, 23. april 1892

Bjørnson, «Rusland og skandinavia», Dagbladet, 7. september 1892

MORGENBLADET

Vogt, «Rusland og unionen», Morgenbladet, 30. august 1904

Morgenbladet, 29. januar 1905

Morgenbladet, 14. februar 1905

Morgenbladet, 9. april 1905

NORSKE INTELLIGENSSEDLER

Norske Intelligenssedler, 8. april 1905

Norske Intelligenssedler, 10. april 1905

VERDENS GANG

Verdens Gang, 11. mars, 1868

Verdens Gang, 24. juni, 1868

Verdens Gang, 18. november 1886

Bjørnson, «Russerne», Verdens Gang, 24. august 1888

Verdens Gang, 13. august 1888

Verdens Gang, 9. januar 1905

Verdens Gang, 31. januar 1905

Garborg, «Storsvensken», Verdens Gang, 1. februar 1905

Verdens Gang, 28. februar 1905

SPITSBERGEN GAZETTE

Hele årgangen 1897 er gitt ut som *Svalbardminner nr. 15*. Vågemot Miniforlag, 1999

TYRIHANS

Andreas Bloch, «Hvordan broderfolkene „agter paa tiden"», Tyrihans, 1894, nr. 4

Andreas Bloch, «Hovedstadspressen i billeder.» Tyrihans, 1894, nr. 6

Olaf Krohn, «Skinsygens kvaler.», Tyrihans 1896, i nr. 43

Gustav Lærum, «Russiske penge i politikens tjeneste – eller», Tyrihans, 1892, nr. 13

Gustav Lærum, «Ja, sæt, at han kom!», Tyrihans, 1892, nr. 20

Gustav Lærum, «Tala paa svenska. Til øst eller til - vest?», Tyrihans, 1892, nr. 31

INTERNETT

Nasjonalbibliotekets digitale avisbibliotek

<http://www.nb.no/avis/>

Dokumentasjonsprosjektets samlesider for Bjørnstjerne Bjørnson, UiO

<http://www.dokpro.uio.no/litteratur/bjoernson/> (sjekket 29.10.2010)

Forside til kapittel 4: Iljá Jefimovitsj Répin, «Манифестация 17 октября 1905 года»

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Repin_17October.jpg

Forside til kapittel 5: Postkort fra Arkhangelsk, år 1896

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Archangel_1896.jpg

Forside til kapittel 6: Sergeĭ Mikhaĭlovich, «Gruppa uchastnikov zh.d. Postroĭki», 1915

<http://www.loc.gov/pictures/collection/prok/item/prk2000000531/>

Andreas Bloch, karikatur av Berner, Thommessen, Schibsted og Vogt fra 1905:

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Andreas_Bloch_caricature_1905_3.png

Andreas Bloch, Redaktør Christian Friele:

[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christian_Friele_\(drawing_by_A_Bloch\).png](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christian_Friele_(drawing_by_A_Bloch).png)

VEDLEGG

NORSKE REDAKTØRER 1880–1905

AFTENPOSTEN

Amandus Schibsted,

Journalist, 1871–

Eier, 1879–1913

Redaktør, 1879–1892

Yngvar Nielsen,

Politisk redaktør, 1879–1892

Frederik Bætzmann,

Redaktør, 1892–1908

MORGENBLADET

Christian Friele, 1865–1893

Nils Vogt, 1894–1913

VERDENS GANG

Olaf Thommessen, 1878–1910

DAGBLADET

Nicolai Grevstad, 1880–1883

Frederik Bætzmann, 1883 (tre uker)

Lars Holst, 1883–1898

Harald Kristoffersen, 1898–1899

A. T. Omholt, 1899–1902

Knut Kopperstad, 1902–1903

Olaf Thomesen, 1903–1907

SOCIAL-DEMOKRATEN

Christian Holtermann Knudsen, 1884–1887

Carl Jeppesen, 1887–1893

Kristen Cecilius Krøger Johansen, 1893–1894

Oscar Nissen, 1894–1898

Ludvig Meyer, 1898–1900

Anders Buen, 1900–1903

Olav Kringen, 1903–1906

«NORSK SYNSMAATE.»

Dagbladet, 9. December, 1885, nr. 435

Enhver, som ælsker sit Fædreland, har med stigende Opmærksomhed fulgt Bevægelsen mot os i Sverige. Jeg har været forundret over, at den frisindede Del af vor Presse saa litet ænsede den, og er derfor glad over, at Hr. Bibliotekar Drolsum endelig har bragt Sagen paa vor Dagsorden.

Det synes at være bedst, at vi faar vite helt ut, hvad der skrives om os i Sverige - ikke alene af udmærkede Venner til Fordel for os, men ogsaa af vore Fiender imot os, allerhelst det værste; for det beviser mest, naar vi vet, at Blade, som skriver slikt, har Utbredelse og ivrige Velyndere; og naar vi tillike vet, at Bevægelsen er stigende. Det nytter næmlig ikke længer at nægte, at den er det.

Under slike Omstændigheter kan vi læt bedrage os selv ved ikke at la vort Folk ordentlig følge med.

Men likesaa nødvendig forekommer det mig riktignok, at ogsaa vi taler helt ut. Det kan være godt nok ved Taushed at gjøre os fortjente til de Lovord for værdig Optræden, som ælskværdige svenske Venner spenderer paa os; det vilde dog være bedre, om vi talte helt ut og endda fortjente disse Lovord.

Nylig yttrede Hr. Statsminister Richter som Talsmand for os derinde den fjærde November - i en forøvrigt ædel og varm Tale -, at Unionen var det Bedste, vi hadde. (Ordlyden faldt kanske ikke saa; men Meningen var det.) Før i Tiden var det ikke ualmindeligt at høre Nordmænd ved festlige Lejligheder yttre sig saa; nu er det dog blet sjeldnere. Det er en Talemaate af de mange, som den gamle Lejlænding i os har gaende paa Græs, og som slagtes til Højtiden. I vort Hjærte mener vi alle som en, Højre som Venstre, at Selvstændigheden er vort Bedste, og at Foreningen er til for at væрге og fræmme den, og at Foreningen er afholdt i Forhold til, som den gjør denne sin Pligt. Dette bør vi ikke dølgje.

En anden fet Talemaate er den: "Vi holder paa Foreningen, som den har været og er." Det gjør intet Menneske i Norge. Baade har vi længst overskredet Grænsen fra 1814, og vi vil længer. Vi rægner os dette til Ære, og vi rægner vore svenske Venner det til udmærket Ære, at de heller vil være forenet med et Broderfolk, som har denne høje Drift i sig, end med ét, som ikke hadde den.

"N. d. A." siger, at enten skal Foreningen gaa i Retning af Realunion, eller den skal gaa over til et Forbund. Naar Spørsmålet stilles saaledes, d. v. s. som Valg mellem Sammensmæltning og Folkeforbund, er der paa en forsvindende Flok nær ingen Normand, som betænker sig; de vælger Folkeforbundet. Antagelig har man i Sverige ingen Tvil herom.

Kun formaar vi ikke at indse, hvorfor i al Verden dette Spørsmaal skal rejses nu.

Foreningen maa, som enhver anden Ting, hvori der er Livskraft, utvikle sig. Ganske af sig selv gaar den enten til Realunion eller til Folkeforbund; det kan ikke anderledes være. Men hvorfor forutgripe Utviklingen? Til hvis Nytte?

Selv om det svenske Højre nu kjender sig bitterlig skuffet, - tror det, at vort Demokrati kom til at gaa lang- sommere frem, altsaa til at øve mindre Indflytelse i Sverige, hvis Norge stod alene, end det gjør nu i en Personalunion? Naturligvis kom det til at gaa fortere fræm og selvfølgelig til at øve større Indflytelse. Og blev der saa mindre Braak? Naar man i Sverige f. Ex. fik Indflytelsen over sig af en Forbunds-fælle og Nabo, som var Republik? Det svenske

Højres Tankegang er jeg her ikke saa heldig at forstaa. [fotnotemerke]

Fotnote: Nogle forklarer det rigtignok saaledes, at ved Personalunionens Opløsning skulde vi ind under en Prins af Huset Bernadotte og ved ham "under et strængt Regimente". Jeg tror, det er rigtigst ikke at gjøre sig Illusjoner.

Os synes det virkelig, som at det svenske Højre maatte være bedre tjent med den Ordning, vi nu har. Man kaster da heller ikke bort en fast Ordning mellem to Folk, fordi om den mishager i noget enkelt. Man søger at gjøre det bedst mulige ut af den, saalænge den ikke stanser Utviklingen i noget, som er væsentligt. Det vilde være utaknæmligt at sige, at Personalunionen for Tiden gjør det. Dette tror jeg, alle Nordmænd er enige om, ihvorvel vi vet, at Fælleskongedømmet (nætop fordi det var Fælleskongedømme) mindst to Ganger har ført os til farlige Brytninger, og ihvorvel vi kjender en Nationalære, som er større end den at regjeres af et annet Folks Konge. I Utlandet gaar Norge af den Grund for en Provins af Sverige. Vil man være billig mot os, maa man indrømme, at en slik Følelse er sværere at bære end den Smule Ulejlighed, Svenskerne kan føle af, at de ikke raader alle Ting alene.

Naar svenske Forfattere af Højre gaar ut fra som givet, at vi kan takke Sveriges Forsvarsævne, i hvis Ly vi har levet siden 1814, for, at vi like saa længe har havt Fred,

da er dette en Fejltagelse. Derfor kan vi takke Unionen. Den har gjort, at Svenskerne helt siden 1814 ikke har gaat paa os med Krig. Dette er det, som utgjør Foreningens "Velsignelse"; af den er saa i Aarenes Løb kommet mere baade godt og kjær. Naturligvis kan et Folkeforbund gjøre samme Nytte (jeg tror, det er tryggere), og naar "N. d. A." i Tale herom uten Betingelse og uten Betænkning erkjender, at Svensker og Nordmænd herefter aldrig kan skilles, hvad for en Form deres Forening faar, da griper jeg denne Lejlighed til at takke "N. d. A." for dets aapne Sprog i det Hele som især for denne Ytring. Den er den kjæreste, jeg fra svensk Side har hørt. Jeg tar da naturligvis Hensyn til, hvem som har sagt den, idet jeg gaar ut fra, at den repræsenterer det svenske Højres bedste Del. Mangen en Nordmand vil føle den som en Vinding for vort Liv.

For sig selv i denne Forhandling staar Krigsfrygten. Men den breder sig mere og mere! Allerede forutsættes fra begge Sider, at baade Tyskland og Rusland har Lyst til at sluke os; det hele er saa omtrent bare et - Pengespørgsmaal!

Ved tilsammen at betale bestandig mere til Hær og Flaate kan vi enda en Stund bære os. - Krigsfrygten er mere end en arvet Følelse; den er en arvet Institution, en grundlæggende Statsinstitution. Hvorfor skulde den ikke ogsaa prøve at bruke denne Lejlighed?

Jeg maa tilstaa, at jeg ikke hører til dem, som er født med den. Heller ikke smitter den mig bare ved at

kundgjøre sig.

Hvad ser vi for Aarsaker til Krig, naar vi tar under ét alle de Krige, Erobringsfolkene i den nyeste Tid har paaført enten hverandre eller de mindre Folk? To Slags: Kolonisationsforetag og historiske Forviklinger, saare Traditioner. Skal vi lægge denne Maalestok paa Russernes og Tyskernes Forhold til os, er Krig mellem dem og os litet sandsynlig. Ikke kan de holde os for Kolonisationsstof, heller ikke kan de paaberaabe sig historiske Forviklinger, krænkende Traditioner. For at paaføre os Krig maatte de raaeste og foragteligste Grunde aapenlyst gjøre Tjeneste. Dette er et Moment af stor Betydning i vor Tid, da Folke meningen holder paa at vinde det højeste Vælde.

Den Fare, der truer vore Fiskebanker og Kyster, siden Tysklands Flaate er blet den største i Østersjøen, synes det mig motbydeligt at tale om. Lad os derimot se lidt paa den, der truer os fra Rusland. Først gjælder det vore nordlige Egne, hvor Rusland til en Begyndelse søger Havne, Transportvej og "Dagslys".

Hvis det var Ruslands rikeste eller næstrikeste, eller bare rike Provinser, som søgte denne lange Vej til Havet, fordi de taalte ikke at vænte de Vintermaaneder, Nordkysten og den Botniske Bugt stængtes af Mørke og Is, kunde jeg til Nød forstaa denne Frygt. Men jeg tror, det med Tiden vil gaa op selv for en ringe Evne til at gjøre Overslag, at hværken blir Transportlinjen kortere eller billigere; ej heller faar den mere at føre, hvis den blev russisk; ikke blir Bryderiet mindre heller (Transitvarer gaar jo toldfrit); ikke Havne- og Oplags-Afgifterne lavere. Altsammen dette er sikkert nok, mens det, som det kostede at erobre og holde fast disse Egne, d. e. Sveriges og Norges nordlige Del, neppe lod sig sikkert beregne; det blev bestæmt overordentligt. Fordi om der er Russere, som taler stort, er der vel ogsaa det, som taler større; og det er Forholdene selv.

Krigsfrygten indskrænker sig ikke til dette; den har to store Trumfer til. Først den, at Rusland snart "trænger" Orlogshavn ved Nordsjøen; saa den anden og sværeste, at Kolossen endog "trænger" hele Skandinavien! Et løst Øje paa Kartet skal vise dette. Ja, saa løse Øjne har nu ikke jeg.

Førend Russerne vaagede sig fræm her, maatte de føle sig bedre konsolideret baade i Asien og i sit eget Hjem; det blev utvilsomt et alvorligt Foretag. Ethvert voksent forstandigt Menneske i England, Frankrige, Tyskland fik det straks paa Følelsen, hvad som begyndte, hvis Rusland med Krigsmagt brød Vej til Nordsjøen for sin Flaate. Forsøkte Russerne dette, før de ejede Bosporus, kom de sandsynligvis heller aldrig til at eje det. Lad os først se Russerne ta Bosporus!

Ogsaa kunde det vel tænkes, at de, som styrer Rusland, enten selv var forstandige nok eller hørte paa saa vidt forstandige Raad, at det Spørsmaal gik op: naar er Rusland stærkest, enten som det nu er, eller naar det lægger sig aapent mot Nordsjøen? Og det med en Kystvagt paa mere end seks Millioner oplyst, frihedselskende Folk, som hatede dem?

At bruke Krigsfrygten til sine Endemaal er et gammelt Knep. Men naar man taler, som voksede intet andet i Verden samtidig med Ruslands Magt og Tysklands Flaate, blir det vel grovt gjort. Mindst like saa fort vokser blandt Tysklands Arbejder-Millioner, ja ind i det stærkeste af Rusland, Harmen over Militærraaheden og

over at være dens arvede Slaver. Folkenes Hat til Krigen, Folkenes Magt til at bestemme over Krig og Fred breder sig glædeligt. De siste franske Valg, hvori dette nylig saa "krigerske" Folk dømte Erobringskrigene ut af sit Budget og sin Samvittighed, er mere end et Tidens Tægn; det er selve den ny Tid. Det er den første modne Frugt af den unge Socialisme - til Dato rigtignok ogsaa den eneste modne. Men den smaker godt i Millioner Munde!

Skal Fremtidsbilleder opmanes, faar vi ta flere Faktorer med end de store Militærcheferes Rovlyst. Jo hæderligere og forstandigere et Folk steller sig, jo større Glans der staar af dets Aandsarbejde, desto sikrere vil det herefter leve. At gaa løs paa Svensker og Nordmænd vil allerede nu falde umaadelig betænkelige end at indlemme et halvildt kaukasisk Folk; og denne Vanskelighed er bestandig stigende.

Det manglede bare, at Militæraanderne, som vist ikke er fremmede for Bevægelsen mot Norge, fik lave Krigsfrygt af den, og derved endnu mere af det, som er en Fare for begge Folks Økonomi og Frihed.

Bjørnstjerne Bjørnson

RUSLAND OG SKANDINAVIEN

Dagbladet, 7. September 1892

Rusland den onde Aand. Straks der kommer op en Strid mellem Sverig og Norge, læses en Korrespondence i et eller annet Blad, som fortæller Verden, at Rusland ser til med Fryd, eller at Rusland ønsker norsk Finmarken, eller endog at Rusland har Agenter i Norge, som for russiske Penge besørger Striden.

I Regelen udgiver disse Korrespondencer sig for at være skrevne av fremmede Mænd i Rusland; i Regelen trykkes de i en eller annen engelsk Avis; man forudsætter nemlig, at England har en særlig Interesse av at læse dem. Jeg fejler neppe, naar jeg gaar ud fra, at disse Meddelelser, hver eneste en, er skrevne af Svensker, og at de danner et Led i den svenske Politik mod Norge. I denne Politik ingaar Rusland som "Samiel" i "Jægerbruden", den onde Aand, der paakalles, mens Kuglerne støpes.

Lad mig faa Lov til i Korthed at sige, hvorledes jeg tror Rusland er stillet overfor de to Lande. Naturligvis beror dette paa, hvorledes Rusland er stillet til Europa i det Hele.

Rusland og Europa. Der er nu fem Aar, siden jeg havde den Ære i dette samme Blad at fortælle om den store russiske Drøm, at dele Verden med Amerika. Den er værdig en ung Kjæmpe, der ikke kjenner Grænse for sine Kræfter. Amerika paa den ene Side Atlanterhavet, Rusland paa den andre, og et England midt imellem - som Manden mellem de to Stole. Verdensfreden skulde naaes ved Amerikas og Ruslands absolute Supremati og Venskab, - den store pax Romana, som annen Gang skulde paalægges Folkene. Tror nogen, at disse Drømme er farefri, saa forstaar de ikke, at Ungdommens Drømme er Slagskyggen, som den kommende Mand kaster. De er Kræfternes Bebudelse paa samme Maade som Vaarluften er Vaarens, eller den lumre Hede Lynets eller Orkanens.

For Rusland er Balkanhalvøen Nøglen til Verdensherredømmet. Dersom Rusland først er Herre over

Balkans Slaver, da tilfaller Østerriges Slaver det som Belønning, -saa meget sikrere, som Rusland ikke kan bli Herre paa Balkan uden i Kamp paa Liv og Død med Østerrige. I denne samme Kamp maa ogsaa Preussens Skjæbne være afgjort; men da er Resten bare Tidsspørsmål.

Saadan tænkes i Rusland. Ingen nægte Tankens Logik, ingen miskjende Muligheden. Idag har Rusland 108 Millioner, imorgen har det 120, iovermorgen 150 osv. Man taler om dets Svaghed, om de indre Revolutioner, det gaar imøte, om de uensartede Elementer, som truer det med Opløsning. Men man glemmer, at alt dette giver den evige Uro, som sætter Gjæring og rejser nye Kræfter. Av slige vulkanske Elementer fremgaar den geniale Samlervilje, som engang av Uensartetheden i Folk, i Sæder, i Udvikling skaber Vilkaarene for Verdensriget. Netop Uensartetheden gjør, at Misnøjen aldrig kan bryde ud paa én Gang og over- alt. Den geniale Samlervilje tar saa en rolig Provins og lægger over den urolig Provins (som Romerne gjorde før) og slukker eller kvæler. Saaledes Landet rundt, til alt er Et og alt er roligt. I Frankrige kan tændes en almindelig Revolution, i Rusland aldrig. Der kan alene tænkes en Revolution i Polen, som de kaster Storrusland over; i Finland, som de kaster et annet Stykke over, - og saadan bestandig.

Dersom en utenlandsk Magt, f. Ex. Preussen, vilde bruge et saadant Oprørets Øjeblik i en av Ruslands mange Provinser, da sprængte Fortvilelsens Energi al menneskelig Forudseenhed; Slaverne er et lyrisk Folk; i et saadant er den Slags Energi størst. Carl den tolvte og Napoleon fik den at føle. Nihilisterne viser den idag.

Nej, man gjør klogt i, ikke at regne med Ruslands Uensartethed som en Svaghed. Og man gjør klogt i at mærke sig en Kjæmpes Drømme.

Rusland kan vente. Sist havde Rusland paa Balkan bare én Fiende, nemlig Tyrkiet. Om Rusland nu prøver, har det fire Stormagter mot sig samt Tyrkiet og de fleste Balkanstater. Endnu i nogle Aar er maaske Frankrige vanvittigt nok til at hjelpe det; men innen kort Tid maa baade Tyskland og Frankrige inse, hvad som er viktigere end deres eget Mellemværende. Endog med Frankrige som Allieret vil Rusland neppe i den første Menneskealder føle sig stærk nok. Men det kan vente sin Tid. I Europa løses ikke et Skud uten Ruslands Vilje. Den, som har den Forret at skyte først, kan altid vente.

Rusland og Sverige. Da Rusland tog Finland fra Sverige i 1809, havde det samtidig Krig med Tyrkiet. Siden har det ingen Krig ført med Sverige, mens det har ført tre Krige med Tyrkiet, nemlig i 1828, 1854 og 1877.

Allerede dette viser, hvorhen Ruslands Veje gaar. I Sverige løses ikke Ruslands Fremtid, men paa Balkan. Nu er der Mennesker, som svarer, at det ikke hindrer Rusland i ved Lejlighed at hjem søge Sverige. I 1864 under den tysk-danske Krig stod Rusland færdig til at overfalle Sverige, hvis Sverig-Norge hjalp Danmark.

Hertil er tre Ting at svare. 1) Beretningen om at Rusland stod rede til at overfalle Sverig-Norge i 1864 er temmelig apokryf. 2) I 1864 havde Rusland endnu ikke kompromitteret sine Udsigter til Fremgang paa Balkan, og endnu havde det frie Hænder. 3) Dersom de skandinaviske Riger blander sig op i andres Krige, saa kan jo det Utænkelige hænde; men de kom ikke til det i 1864, og de kommer endnu mindre til det herefter, - hvis Norges Utenrikspolitik blir uavhengig av Sveriges. Herom siden.

Almindelig Forstand vil tilsige Rusland, at dersom det vil frem paa Balkan, maa det holde Fred i Nord. I Nord har det nu en omtrent lukket Grænse, i Norge en fredsommeligt Nabo, i Sverige en mere tvilsom; men som neppe inlader sig paa Eventyr. En Erobring av Sverige-Norge eller av hvilkensomhelst Del av disse Lande udad mot Havet vilde lægge Ruslands Grænse aapen og gjøre begge Folk til en uforsonlig Fiende, som neppe 100,000 Mand kunde magte.

Under saadanne Omstændigheder turde Rusland neppe begynde ny Krig paa Balkan med flere Stormagter. Herav kan med nok saa god Sansynlighed sluttes, at saalænge Rusland ikke har naaet frem til Balkan, har ogsaa Skandinavien Fred for Rusland. Desuden: hvad Brug har Rusland for Skandinavien, naar det ikke er som Led i en europæisk Erobring? Dersom Rusland opgiver Balkan, opgiver det enhver europæisk Erobring.

Rusland og Norge. Norge har Handelsinteresser fælles med Rusland. Det norske Nordland og Finmarken er det nordre Ruslands Kornmarked, og omvendt er Norge Ruslands Fiskemarked. Men Vejene er stængte med Is dernord syv, ja undertiden otte Maaneder av Aaret, saa der er Spørsmal om Jernveje frem til norske Havne. Bare Tanken herpaa sætter svenske Statsmænd i Raseri; ti medens Sverige ved uforstandig Politik i Tidens Løb har tabt store Landstrækninger til Rusland og frygter Russerne, har Norge aldrig lidt Overlast av dem. Nordmænd mener derfor, at med Fredens Midler maa vi fremdeles kunne staa i godt Forhold og Venskab til det store Rige, der ingen økonomisk Fordel kan høste av en Erobring, som det ikke kan faa i full Fred.

Lad os se, hvorledes Forholdet staar strategisk.

Man fortæller os i Sverige, at Rusland attraar norsk Finmarken. Hvad saa? Dersom Norge var alene, d. e. Uden nogen Union med Sverige, saa vilde et russisk Angreb paa Finmarken være et farligt Foretagende for Rusland. Ti det vilde være avfrosset fra sine Forsyninger i syv à otte Maaneder om Aaret, en Tid, som Nordmændene maatte kunne bruke, - sansynligvis ogsaa Englænderne; ti England vilde neppe se Ruslands Flaade vinde Hjemstavnret ved Atlanterhavet.

Men er Norge i Union med Sverige, da blir Krigen ikke længer lokal; da blir den almen Krig og overmaade farlig for begge de smaa Folk.

Om det derimot er Sverige, som angribes av Rusland, da maa Norge for sin egen Skyld forsvare Sverige, enten det er i Union med Sverige eller ej. Og ved sin Beliggenhed og Natur-Beskaffenhed foruden ved sit Mandskab kan Norge yde Sverige et godt Forsvar.

Men da det altsaa ikke er Sverige, som kan forsvare Norge (til Finmarken gaar ikke engang Veje fra Sverige), men Norge, som kan forsvare Sverige, saa kræver Norge (der er et lige saa suverænt Land, som Hannover var i sin Forening med England), Norge kræver sit uafhængige diplomatiske Vagthold. Det vil ikke resikere at komme op i Alliancer; som det frygter og avskyr; det vil lige saa lidt ha Alliancer med den ene Part som med den andre, lige saa lidt med Tyskland som med Rusland. I saa Henseende kjender Norge sig aldrig trygt, her svæver Allianceplaner i Luften. Allerede at der idelig trues med Rusland for at faa en stærk

Kongemagt, en stærk Union, en stærk Hær, maa gjøre mistænksom. Hvad Bestemmelse, hvad Brug har de ledende Mænd i Sverige for disse Ting? Det er Norges Ret og dets Pligt mod sig selv at skaffe sig eget ansvarligt Utenriksstyre, endnu mens Tid er til det. Saa stor Sansynligheden er for Fred, et ondt Tilfælde kan bryte al Sansynlighed.

Englands Inblanding. I Norge har det vakt den pinligste Opmærksomhed, at England under disse Omstændigheder har forsøgt Indblanding, nemlig ved sin Gesant i Stockholm Sir Francis Plunkett. I Norges Grundlov er den norske Konge Eneherre over norsk Utenrikspolitik; i samme Grundlov er Norge sikret sine egne Konsuler, egne Gesanter, som alle skal være norske Borgere; Norge kan modtage fremmede Gesanter, avslutte Traktater med fremmede Magter. Kongen maa særskilt krones til norsk Konge i Trondhjem, han maa avlægge Ed for det norske Storting.

Hvorfor skal nu en engelsk Gesant lægge sig ivejen for norske Krav, som endnu ikke er opfyldte, men som et suverænt Folk stiller, fordi Tiden nu er der og Forholdene kræver det?

Dette fatter ingen Nordmand. End mindre fatter vi, hvad han har med at blande sig in i, at Norge, der er den annen sjøfarende Magt i Europa (hvad Tons angaar), for Fremtiden vil ha sin Sjøfart og Handel varetaget av norske Konsuler ved en norsk Utenriksminister, og ikke som nu ved en svensk Utenriksminister og ved Konsuler, som han insætter og instruerer. Er noget i Verden en suveræn Stats egen Affære, saa er det denne. Og skulde England tage Parti, saa maatte det vel helst være for det Folk, der er Frihedens Foregangsfolk i Norden, og som intet annet Ønske har end at sikre sig Styret av sin egen Handel og Sjøfart, sit eget nationale Arbejde. For at undgaa farlige Kombinationer av enhver Art vil det selv vaage over Fred for dette Arbejde.

Norges Storting er Verdens eneste Nationalforsamling, som med Statsmidler sender Repræsentanter til Europas Fredskongresser. Men naar et norsk Storting og en norsk Regjering vil indgaa Voldgift med andre Lande og navnlig vil modtage Amerikas almene Inbydelse hertil, saa avslaaes dette paa Norges Vegne - av den svenske Utenriksminister i Stockholm!

Saadanne Tilstanne kan ikke vare evig. Hvad Interesse kan England ha av at forlænge dem? Sir Francis Plunketts Optræden er en Fornærmelse mot det norske Folk, og vi spør alle: hvormed vi har fortjent den?

Bjørnstjerne Bjørnson

MINE BREVE TIL "PETERBURGSKIJA VJEDOMOSTI".

[Udgaven af disse Breve fra Slutningen af 1898 havde følgende Fortale:]

Disse Breve, som jeg nu har den Ære at forelægge svenske Læsere, har været meget omtalte og omskrevne i

Sverige; men ikke læste. Blade, som her skulde være Mellemmænd, har fundet at burde holde dem tilbage.

Under Læsningen vil mange undres, naar de opdager, at hvad jeg end har sagt om Folkets politiske

Ledning, -om Folket selv har jeg bare sagt godt. Lige meget vil de undres, naar de opdager, at ingensteds, hverken direkte eller indirekte, har jeg fremsat som min Mening, at Sverige tænker paa i et Stormagtsforbund at gjenerobre Finland. Denne ligesaa taabelige som ihærdige Anklage tilbagedrives ikke alene af Brevene, men yderligere af Uddrag fra Bladopsæt og Taler; deri jeg har nævnt Sagen (den er jo troet baade i Tyskland og andetsteds), eller har hentydet til den under min Omtale af Stridens Aarsag og Gang. Disse Uddrag fremlægges.

Mit eneste - ubetinget mit eneste - Maal med Brevene har været: at faa Sverige til at forene sig med Norge i Arbejde for Voldgiftstraktater som Værn om vor Neutralitet. Saa maatte jeg jo angribe den svenske Lednings Tvetydighed. Jeg maatte syne, hvordan det tog sig ud, at den ivrig lod ruste samtidig med, at den afviste Forslag til Voldgiftstraktater. Jeg maatte gjøre dette der, hvor det bed stærkest. "Peterburgskija Vjedomosti" er et anseet Blad og er det, Zaren fortrinsvis læser.

Fordi Voldgiftstraktater var disse Breves eneste Maal, maa de ophøre ved Zarens Afvæbnings-Budskab. Han byder jo nu, hvad Sverige ikke vilde bede om, - derom tviler vel ingen længer? Jeg vil ikke tage Hævn over dem, som saa blodig har haanet min Tro paa Imødekommenhed fra Ruslands Side.

Jeg lader det bero med stilfærdig at gjentage, hvad jeg altid har sagt: kan Voldgiftstraktater ikke trygge vor Neutralitet helt ud, - de kan da i alle Fald gjøre det vanskeligere at bryde den.

Naar Sverige og Norge har en saa forskjellig Mening herom, kommer det af, at netop her støder vi paa det, som dybest skiller disse to Frændefolk. Der er noget gammelt i den svenske Livsanskuelse, som den repræsenteres i deres øverste Lag; noget, som volder, at de har ondt for at tro paa Fredssagen eller paa Ærligheden af Ord og Haandslag Folk og Folk imellem.

Men Nordmændene kan det. Nordmændene er et ungt Folk, som sætter ind paa sin Tro. De ledende i Sverige kan ikke engang overtale sig til at tro, at Norge mener det ærligt, naar det som selvstændigt Folk tilbyder en Pagt. Det kræver Tvang paa os, Magt over os.

Nu er det videre saa, at den, der selv tviler, har ondt ved at forstaa ham, der tror. Det har jeg faaet føle! At jeg af Kjærlighed til Fædreland og Frihed har givet mit Navn hen til saa grænseløs Nedrakking - med korte Afbrydelser har den gaaet paa i over én Menneskealder og har aldrig været stærkere end i det siste! -, det kan man ikke faa i sit Hoved. At nogen af frit Valg, og med personligt Tab paa alle Kanter, saa længe har holdt ud, det maa have andre Aarsager! Det mest karakteristiske derved er, at Mænd, som arbejder for udmærket Betaling i Pressen, de har sværest for at forestille sig, at nogen kan yde frivilligt Arbejde. Atter og atter har man slynget ud, at det er for Betalings Skyld, jeg har skrevet mine Breve til tyske, franske, engelske, russiske Blade og Tidsskrifter! Jeg kan oplyse, at ingen af dem har betalt.

Selvfølgelig har man endnu mindre kunnet forstaa, at min Ungdoms Kjærlighed til Sveriges stoute Folk er usvækket. Mine Forsikringer herom har ikke engang faaet Vidneret.

Men jeg faar finde mig i det.

Jeg faar ogsaa finde mig i, at saa mangen en, som tilfældig sidder med en Pen i et Blad, tror, han har en saa meget livligere moralsk Sans end jeg og kan holde mig Forelæsninger over, hvad som er hæderligt, og hvad som ikke er hæderligt.

Jeg tænker, at havde jeg ingen stærkere moralsk Sans end de Herrer, saa havde jeg ogsaa gaaet skudfri gennem deres Middelvejs-Betragtninger. Naar min Virksomhed engang tager Slut, og Dommen over den bliver roligere, tænker jeg, det skal vise sig, at med alle mine Fejltagelser er det netop minaarvaagne moralske Sans, som har skabt mine fleste Kampe, og som har gjort, at de Retninger eller de Domme, jeg stod eller faldt for, i Regelen ogsaa blev de sejrende.

For at holde mig til Sagen: naar Historien faar Ordet og fortæller os, hvad Magter her var oppe i Striden mellem Sverige og Norge, vil det bedre forstaaes end idag, hvor sund den Moral var, som gjorde opmærksom paa Ledningens letfærdige Tvetydighed og vilde have den afløst af Voldgiftstraktater udad og fuld Honnør for norsk Selvstændighed indad. Men da vil man ogsaa se, at den Moral var mindre sund, som forsvarte en slig Ledning, og at den Moral var ligefrem slet, som besmykkede dens Fejl og dens Trods med Ord som disse: "det maa da ikke kunne se ud, som Bjørnson skræmte os til det!"

Saadan ræsonnerer nemlig uartige Smaagutter og ikke voksent Folk. Ret forbliver Ret, hvem der saa holder Vægtskaalen, og den rigtige Vej er den rigtige Vej, ogsaa om en anden fra først af har ført os ind paa den. Men, som sagt, jeg faar finde mig i det. En Gang bliver vel det svenske Demokrati Herre i sit eget Hus. Da vindes vel ogsaa et andet Syn paa de Mænd, som i en vanskelig, reaktionær Tid for dets Skyld eller i dets Sted stod Vagt.

Alt dette havde jeg for nogle Aar siden sagt varmere. Nu gjør jeg det alene nødtvungent.

Men hvad jeg ikke gjør nødtvungent, det er at sende med en hjertelig Hilsen til frisindet Ungdom i Sverige og til de gamle Venner, som har saad i denne Ungdom! Mange af dem er nu døde, slige som F. T. Borg; jeg mindes ham med dyb Taknemmelighed.

Maatte det kommende Sverige være lykkeligt og frit ved siden af et lykkeligt og frit Norge!

Bjørnstjerne Bjørnson.

DEN SKAL HA SLUT!, DAGBLADET, APRIL 1892

---

*Den skal ha slut, - det lærte vi!
Dens aande puster ondt og koldt
indi vort liv; ti den har voldt
hver fare, som det svævet i.
Saa mangt et mot den kortet av,
saa mangt et hjærtebaaret krav,
naturlig norsk som bjørk og gran,
den gjorde kraftløs ved sit ran.*

*Den mellem brødre lægger staa.
Den lægger tvil og falske maal
just paa det største hos en man,
hans kjærlighed til folk og land.
Saa langt den naar, er intet sundt,
den mørkner til vor frihedsdag,
den smitter ned vort norske flag,
den lyver paa os verden rundt.*

*Men vi, som saa den norske vaar
bli til i elveløp og hej,
vi slipper sommerhaapet ej,
dertil var fødseln altfor haard.
Og vi, som ser vor trækfuglflok,
de lange tankerejsers kor
i sang og farver imot nord, -
hvad kommer efter, vet vi nok.*

*En munter vaarstorm netop fór,
her kom en længsel, vill og øm,
her kom en havdyp varmestrøm, -
du skal se sommer, ælskte mor!*

*Du skal se sommer i din gaard,
saa fin som nogen paa vor jord,
du skal faa sitte glad og stor
ved dines troskab, ælskte mor.*

*Du skal faa dine søskens rang.
Den sjø, som her gaar ut og in,
og dine fjælles stærke sinn,
de spejler jævnt din tause trang.
I fjællsund luft og høj og fri
da kan din bror du haanden gi.
Den pagt, vi nu forpestes i,
den hader og forbander vi.*

Bjørnstjerne Bjørnson.